

GĂGĂUZIA

30 DE ANI DE AUTONOMIE



2024

CUPRINS

Istoria găgăuzilor	4	Personalități notorii ale Găgăuziei: <i>Dionis Tanasoglu, Nikolai Baboglu</i> <i>și Maria Marunevici</i>	32
Originea limbii găgăuze	6	Crearea autonomiei Găgăuzia.....	34
Culisele teatrului găgăuz	8	Adoptarea Legii privind Statutul juridic special al Găgăuziei.....	36
Casele găgăuzilor	10	Modificarea Constituției în anul 2003.....	38
Simbolistica covorului găgăuz.....	12	Referendumurile din 2014 și consolidarea dialogului.....	40
Hainele naționale găgăuze.....	14	Grupul de lucru parlamentar privind Găgăuzia.....	42
Rădăcinile dansului popular găgăuz	16	Exemple de autonomii europene funcționale	44
Delicii culinare găgăuze	18	Activitatea organizației CMI – Fundația pentru pace Martti Ahtisaari	46
Vinurile tradiționale găgăuze	20		
Legenda sărbătorii Hederlez	22		
Tradiții și obiceiuri de Kasım	24		
Sărbătoarea Mărțișor la găgăuzi	26		
Când și cum se colindă în Găgăuzia.....	28		
Personalități notorii ale Găgăuziei: <i>Mihail Ciachir, Dmitrii Caracioban</i>	30		

Acest material a fost elaborat în cadrul proiectului „Susținerea dialogului instituționalizat și sustenabil privind Autonomia Găgăuzia”, implementat de CMI – Fundația pentru pace Martti Ahtisaari și finanțat de Suedia. Opiniile exprimate în material aparțin autorilor și nu reprezintă pozițiile CMI sau ale Suediei.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Găgăuzia : 30 de ani de autonomie / CMI : Fundația pentru pace Martti Ahtisaari. – Chișinău : [S. n.], 2024 (Bons Offices). – 191, [1] : fot. color.

Text paral.: lb. rom., engl., găgăuză, etc. – Finanțat de Suedia. – [350] ex.

ISBN 978-5-36241-299-9.

908(478-29)=00

G 13

Tipar: Bons Offices

Chișinău 2024

Această publicație este dedicată aniversării a 30 de ani de la constituirea autonomiei Găgăuzia în cadrul Republicii Moldova. Lucrarea este o culegere de date importante din diferite surse, precum documente istorice, interviuri cu experți, opinii legate de cultura, istoria și tradițiile găgăuze.

Totodată, lucrarea își propune să informeze publicul larg despre autonomia Găgăuzia inclusiv procesul de dialog dintre Chișinău și Comrat, rezultatele cheie ale acestui proces, practicile comparative europene etc.

Informațiile prezentate în publicație pot contribui la stimularea coeziunii sociale prin îmbrățișarea diversității și a moștenirii culturale a fiecărui locuitor al Republicii Moldova.

ISTORIA GĂGĂUZILOR

Oamenii de știință susțin că sunt 21 de ipoteze despre proveniența găgăuzilor, dar până în prezent nu există o opinie unică.



Sursa: Gagayackui Yeon-Gagauz Köşesi



Sursa: Gagayackui Yeon-Gagauz Köşesi



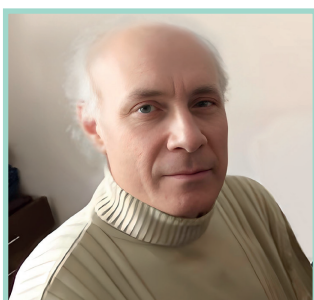
Sursa: Gagayackui Yeon-Gagauz Köşesi

Potrivit unei versiuni, găgăuzii ar fi descendenți ai popoarelor turcice, care au venit din Munții Altai în Balcani, pe teritoriul contemporan al Bulgariei. Sunt vorbitori de limba găgăuză, o limbă turcică. În evul mediu, găgăuzii au devenit ortodocși și au păstrat religia până în ziua de azi.

În anii 1806–1812, când Bugeacul a trecut din stăpânirea Otomană la cea rusească, turcii și tătarii musulmani au fost alungați, fiind înlocuiți prin găgăuzi și bulgari, dar și alte popoare, precum germani sau elvețieni. Aceștia au devenit proprietari de pământ, iar principala ocupație a fost agricultura și viticultura.

O altă perioadă importantă pentru poporul găgăuz începe după 27 martie 1918, când s-a produs unirea Basarabiei cu România. În anul 1930, în România a avut loc recensământul populației, iar găgăuzii, pentru prima dată au fost identificați ca un grup etnic. Tot în această perioadă a avut loc separarea găgăuzilor de bulgari și a început apropierea de turci. Ambasadorul Turciei, Hamdullah Subhi Tanrıöver, a făcut tot posibilul ca să fie invitați în Basarabia profesori turci, originari din Dobrogea, care au început să predea în limba turcă. Tot atunci, mai mulți găgăuzi au început să plece la studii în Turcia.

În 1944, teritoriul Basarabiei a intrat în componența Uniunii Sovietice. Pentru acest teritoriu, pentru găgăuzi, perioada sovietică poate fi împărțită condiționat în 2 etape. Este vorba de anii dificili de după război din anii '40, de foamea din 1946-1947, în urma căreia sudul țării au avut cel mai mult de suferit. Dar după anii '50 și mai departe, a avut loc dezvoltarea găgăuzilor. În 1957 a fost aprobat alfabetul găgăuz în grafie chirilică. Și deja 2 ani mai târziu, limba găgăuză a început să fie predată în unele școli. La sfârșitul anilor '80 au obținut recunoașterea identității lor și au dezvoltat o conștiință națională care a dus în 1994 la formarea autonomiei Găgăuze în cadrul Republicii Moldova.



Găgăuzii și-au păstrat religia datorită faptului că aveau o credință fanatică, este vorba și despre trăsăturile lor de caracter: încăpățănare, perseverență; chiar și cu vântul „găgăuz”, după una dintre versiuni, înseamnă încăpățănare, perseverență, care își apără punctul de vedere.

■ **Vitalii Sîrf**,
doctor în științe filologice



Imperiul Rus a decis să acomodeze pe acest teritoriu un popor care va fi creștin și va avea o atitudine pozitivă față de Rusia. Găgăuzii și bulgarii erau cei mai potriviți în acest sens, deoarece ei patru secole și jumătate au făcut parte din Imperiul Otoman și au fost supuși unor represiuni grave, precum cele religioase.

■ **Ivan Duminica**,
doctor în istorie



Versiunea
video ▶



Versiunea
audio ▶



ORIGINEA LIMBII GĂGĂUZE

„Gagauz dili” este limba vorbită de poporul găgăuz și aparține subgrupului oguz al limbilor turcice. Pe glob locuiesc aproximativ 180 de mii de vorbitori ai acestei limbi, cei mai mulți dintre ei fiind în Republica Moldova.



Însăși noțiunea de „găgăuz” dar și denumirea limbii, nu erau cunoscute până la sfârșitul secolului XIX, când savantul și cercetătorul rus Valentin Moșkov a organizat mai multe expediții și a scris publicații despre un popor care se numește găgăuz.

Doctorul în filologie, Vitalii Sîrf, spune că în limba găgăuză doar 15-20 la sută din cuvinte au fost preluate din arabă și persană, restul fiind de origine turcică, română și slavonă.

La început, limba găgăuză nu avea formă scrisă, alfabetul fiind adoptat abia în anul 1957, cu grafia chirilică. La începutul anilor '90 ai secolului trecut, limba găgăuză a fost transferată la alfabetul latin, deoarece intelectualitatea a considerat că grafia latină reflectă mai bine specificul acestei limbi.

În 2018, Adunarea Populară a Găgăuziei a adoptat Legea cu privire la extinderea domeniului de aplicare a limbii găgăuze, care obligă oficialii autonomiei să cunoască limba găgăuză.

În anul 2010, Organizația Națiunilor Unite a declarat limba găgăuză ca fiind o limbă pe cale de dispariție.





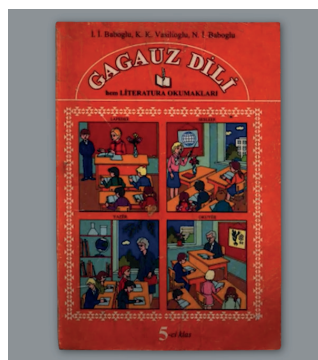
Limba turcă, să spunem osmano-turcă de pe timpuri și limba găgăuză sunt diferite și procesul de separare a început pe teritoriul Balcanilor. Acolo, pe teritoriul Balcanilor s-au creat mai multe condiții, nu doar etnografice, dar și cele ce au influențat construcția propozițiilor, lexicul. A fost influențată și fonetica, adică tonalitatea, ritmul vorbirii diferă absolut de limba turcă.

■ **Vitalii Sîrf**,
doctor în științe
filologice



În Legea cu privire la extinderea domeniului de aplicare a limbii găgăuze sunt prevăzute mai multe măsuri concrete: două discipline în clasele primare trebuie să fie predată în limba găgăuză; aleșii Adunării Populare, dar și membrii Comitetului executiv trebuie să cunoască limba găgăuză.

■ **Ecaterina Jecova**,
fost deputat al Adunării
Populare, co-autor al
proiectului de lege locală



Versiunea
video



Versiunea
audio

CULISELE TEATRULUI GĂGĂUZ

„Un popor fără teatru este un popor în neființă”. Este expresia scriitorului găgăuz, Dionis Tanasoglu, al cărui nume poartă Teatrul național din Ceadîr-Lunga.

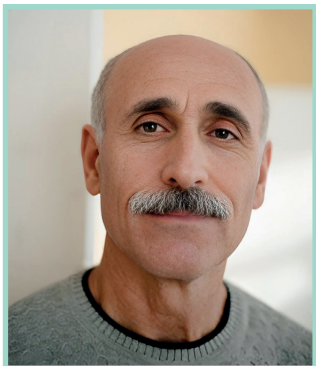


Fondat în 1997, teatrul și-a deschis ușile pentru primii spectatori cu mulți ani înaintea, în anul 1970, când Dionis Tanasoglu organiza spectacole cu participarea actorilor amatori. Abia la sfârșitul anilor '80 a fost organizată înscrierea studenților găgăuzi la Institutul de arte, unde disciplinele de profil, regie, artă actoricească și arta vorbirii scenice erau predate în limba găgăuză, iar restul disciplinelor – în limba rusă.

Primul spectacol jucat la teatrul din Ceadîr-Lunga a fost în limba găgăuză – piesa se numea „Oglan și Leancă”, scrisă de Dionis Tanasoglu, și reprezenta o analogie a operei „Romeo și Julietta” a lui Shakespeare. Atunci sala era neîncăpătoare, iar locuitorii autonomiei pentru prima dată au văzut un spectacol în limba găgăuză prezentat de actorii profesioniști din cadrul unui teatru național.

În prezent, trupa teatrului din Ceadîr-Lunga este formată din 12 actori, iar majoritatea spectacolelor se joacă în limba găgăuză. Unele piese sunt în limba rusă, iar „Cocoșul și soarele” – în limba română.

În anul 2021, teatrul din Ceadîr-Lunga a obținut premiul mare la Gala UNITEM, pentru spectacolul „Mozgoroi”, cel mai bun spectacol pentru copii.



Performanța pe scenă, în limba găgăuză, a fost ceva nou pentru poporul nostru. Până atunci nu exista teatru, totul se organiza la nivel de amatori. Dar spectacolul în regia lui Dionis Tanasoglu a fost primul spectacol profesionist în limba găgăuză.

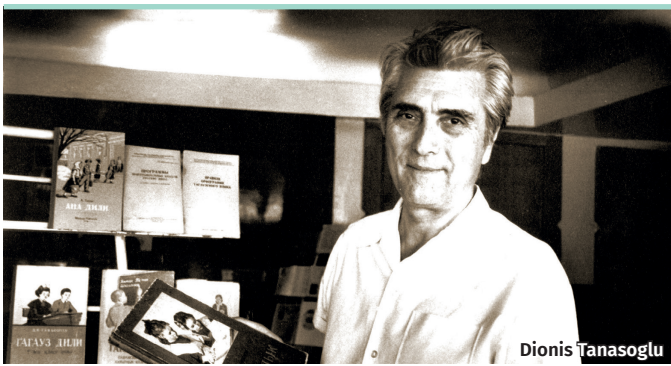


Misiunea teatrului constă nu doar în păstrarea culturii, cel mai important este să păstrăm și să promovăm limba găgăuză corectă și din acest motiv noi jucăm mai multe spectacole pentru copii.



Noi, teatrul găgăuz, prezentăm la festivaluri teatrale internaționale nu doar poporul nostru, ci și Republica Moldova.

Mihail Constantinov, elevul lui Dionis Tanasoglu și actualul director al Teatrului național „Dionis Tanasoglu”



Dionis Tanasoglu



Versiunea video



Versiunea audio

CASELE GĂGĂUZILOR

„Casele, ca și oamenii, au suflet și propria față, care reflectă esența lor interioară”, spunea Alexandre Dumas.



Pentru găgăuzi, casa este un simbol al familiei, aceasta reprezintă memoria strămoșilor, dar și legătura cu natura. Însuși cuvântul „casă” în limba găgăuză ne duce spre familie – rădăcina cuvântului „evlenme” se traduce în limba română „a te căsători”, ceea ce înseamnă că „a te căsători” este egal cu „a obține o casă”.

Pe timpuri, o casă tradițională găgăuză era o clădire dreptunghiulară cu o lățime de cel mult patru metri, incluzând un element obligatoriu – terasa. La punerea temeliei casei era amenajată o masă pentru pâine. Casele erau construite cu ferestrele orientate spre sud sau est. În interior, locuințele găgăuzilor aveau două camere, asemănătoare celor tradiționale moldovenești: „Casa Mare” și camera de locuit, iar la mijloc se afla „hayat”, ceea ce din limba turcă se traduce „viață”.

Un alt element tradițional al unei case găgăuze este pivnița, în care se păstrau conservele pentru iarnă și, desigur, vinul. Totodată, în fiecare casă, găgăuzii au un loc amenajat pentru rugăciuni.

Găgăuzii au păstrat până astăzi mai multe obiecte de mobilă din casele

străbunilor. Printre acestea este și *sofra* – o măsuță rotundă și mică.

Susak este un vas din dovleac sec cu o formă deosebită și se întâlnește des în gospodăriile găgăuzilor. Totodată, aproape în fiecare casă astăzi poate fi văzută soba. În casele găgăuzilor ospitalitatea este respectată cu sfințenie. Termenul ospitalitate se traduce ca „*adamlîk*”, rădăcina acestui cuvânt fiind „*adam*” – omul în sensul larg al cuvântului, indiferent de naționalitate, limbă sau statut.



Găgăuzii, fiind un popor creștin-ortodox, amenajează în case un loc special prevăzut pentru icoane. Important este ca icoanele să fie întoarse cu fața spre est, deoarece de acolo răsare soarele, simbolul unui nou început.



La amenajarea casei, găgăuzii împletesc cosițe din usturoi, care se atârnă la uși și la ferestre. Cosițele din usturoi sunt folosite și în timpul ceremoniilor de nuntă – familia care abia se creează să fie unită și puternică.

■ **Ecaterina Cernioglo**, muzeograf la muzeul din satul Beșalma



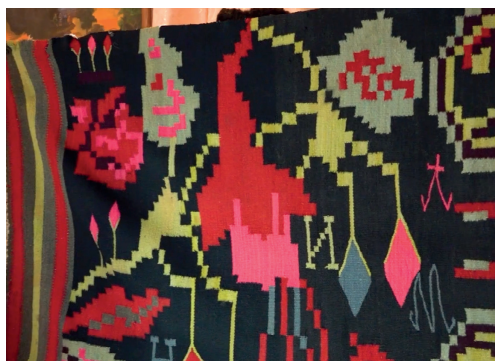
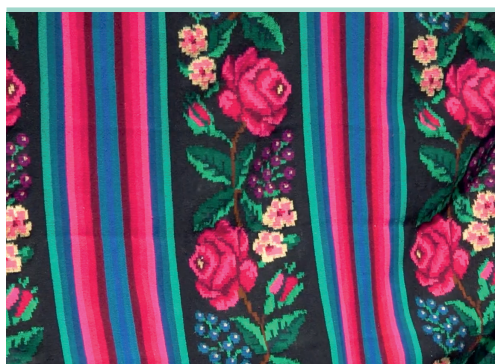
Versiunea
video



Versiunea
audio

SIMBOLISTICA COVORULUI GĂGĂUZ

„Întinde-ți covorul și îți voi citi sufletul”, spune un vechi proverb turkmen care descrie importanța țesutului covoarelor pentru cultura unui popor.



În istoria găgăuzilor, covoarele ocupă un loc special, ele ne ajută să cunoaștem tradițiile și obiceiurile neamului.

Potrivit cercetătorilor, în secolele XVIII-XIX, a avut loc marea migrație a găgăuzilor spre stepa Bugeac. Oamenii își amenajau casele conform tradițiilor pe care le-au moștenit de la străbuni.

Fiecare familie avea în casă un colț unde păstra zestrea și obiectele de preț. Tot aici, pe cel mai mare perete, era înșirat un covor ornamentat cu arborele genealogic.

Covorul era o parte importantă din zestre, pentru fete. Procesul de confecționare a unui covor începea cu tunsul oilor. Apoi se făcea lâna, care ulterior era curățată și toarsă. Ața din care se țesea un covor era vopsită. De exemplu, pentru a obține culoarea roșie era utilizată sfecla, iar verdeața îl obțineau din frunzele de nuci.

La crearea fundalului covorului cel mai des era folosită ața neagră sau cafenie. Fiecare element țesut pe covor simboliza ocupația familiei: crescătorii de animale îl ornamentau cu păsări sau bovine, agricultorii țeseau struguri.



Este greu de spus când au apărut primele covoare la găgăuzi, însă, presupunem că, atunci când au fost ridicate primele case și era necesitatea de a acoperi pereții goi. Având experiența unui popor nomad, găgăuzii au împrumutat de la alte popoare unele elemente, ornamente, pe care azi le vedem pe covoare.



Arborele genealogic putea să împartă covorul în două părți și pe acest arbore erau cusute atâtea crengi, câți copii erau în această familie, iar pe fiecare creangă era câte un buton de trandafir, care simboliza continuarea unei vieți fericite, cu sănătate.

Ludmila Caracioban,
directorul muzeului
de istorie din satul Beşalma

Unele meșterițe coseau pe covor primele litere din numele și prenumele său. Totuși, principalul simbol al covorului găgăuz rămâne a fi trandafirul.

În anul 2013, în satul Gaidar a fost organizat primul festival al covorului găgăuz, care a adunat meșteri din mai multe localități. Evenimentul se desfășoară anual, în luna august.



Versiunea
video



Versiunea
audio

HAI NELE NAȚIONALE GĂGĂUZE

Costumul național este un element cheie al culturii și modului de viață al unui popor. Pentru găgăuzi, hainele naționale sunt o mândrie, ele se deosebesc prin sobrietate, nuanțe întinsecate dar, în același timp, detalii sofisticate, brodate cu mare măiestrie.



Astăzi, costumul național găgăuz este purtat de către localnici la festivaluri sau alte evenimente culturale. Straiele unui bărbat găgăuz sunt compuse dintr-o cămașă, pantaloni de croială largă, centură roșie lată și o pălărie. Gulerul cămășii trebuie să fie de tip tunică.

Costumul național al femeilor constă dintr-o cămașă din pânză țesută manual, o rochie și o batistă de nuanțe întinsecate. La sărbători, femeia poartă și o floare roșie sau roz, care este fixată în batistă puțin sub nivelul ochilor.

Un element aparte al costumelor naționale găgăuze sunt rochiile de mireasă, care sunt diferite de cele moderne.

Costumele naționale găgăuze, cusute acum 100 de ani, pot fi admirate în muzeul din satul Beșalma. Totodată, frumusețea veșmintelor tradiționale găgăuze poate fi admirată la sărbătorile tradiționale precum Hederlez și Kasîm.



◀ Versiunea
video

Versiunea
audio ▶





”

Costumul găgăuz,
inițial, nu se confecționa
din culori aprinse.
Proveniența hainelor
naționale găgăuze a
fost puțin studiată.
Nimeni încă nu a făcut
studii pentru a afla cum
a apărut vestimentația
găgăuzilor.

”

Până în anii '70 ai se-
colului trecut, rochiile
de mireasă puteau fi
de diferite culori și
nuanțe: albastră, de
culoarea cerului, ver-
de deschis, precum e
iarba, și chiar rochiile de
mireasă roșii. Totoda-
tă, rochia de mireasă
avea un șorț, care
putea fi scos doar la
nuntă, fiind înlocuit cu
o centură.

■ **Maria Capaclî,**
coordonatorul științific
al muzeului de istorie,
Beșalma



”

Pălăria este mândria
bărbatului, ea este îm-
podobită cu o floare,
care se poartă pe partea
stângă. La femei floarea
este amplasată pe partea
dreaptă a batistei.

■ **Maria Kambur,**
conducătorul ansamblului
din Beșghioz



RĂDĂCINILE DANSULUI POPULAR GĂGĂUZ

Dansul popular găgăuz este o expresie a culturii și tradițiilor, fiind un important element al patrimoniului cultural al acestui popor.



Dansurile găgăuze sunt diferite și reflectă diversitatea culturală a găgăuzilor, ele sunt influențate de dansurile turcești, balcanice, românești și rușești. Mișcările lente, pline de modestie și demnitate sunt principalele elemente ale dansului găgăuz.

Directorul muzeului din satul Beșalma, Ludmila Caracioban, spune că dansul găgăuzilor a apărut atunci, când a apărut poporul găgăuz. În prezent, practic fiecare localitate din autonomie are ansamblu său folcloric.



Unul dintre cele mai populare dansuri găgăuze este „Kadınca” (Kadînjia). Este un dans vesel și plin de energie, care este adesea lansat la nunți și alte sărbători.

Ludmila Caracioban spune că dansurile găgăuzilor au împrumutat unele elemente din dansurile moldovenești. Totuși, hora găgăuzii o învârt în sensul invers al acelor ceasornicului.

Unul dintre promotorii dansului găgăuz a fost renumitul coregraf al ansamblului „Düz Ava” (Diuz Ava) – Constantin Ghermec. El a făcut cunoscut dansul găgăuz peste hotarele țării.



Hora din Beșalma

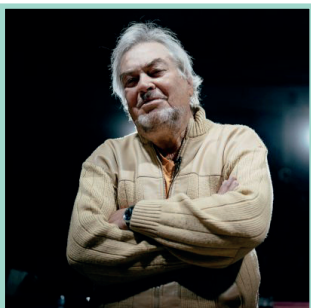


Sursa: kultura-ge.md



Fiecare localitate din Găgăuzia are tradițiile sale. În Beșalma, sunt opt tipuri de dans: unele sunt jucate de o singură persoană, precum este „Kadîn-ja”, altele sunt jucate în doi. Este un tip de dans la care participă trei persoane, în unele localități el se numește „Kirața havası” (Dansul miresei), în altele, „Marama” – pe timpuri, mirele îl dansa la nuntă cu surorile sale.

Ludmila Caracioban,
directorul muzeului
de istorie din satul
Beșalma



Avem un folclor bogat pentru că avem o origine turcă și o influență balcanică și moldovenească puternică. Dansul găgăuz combină toate aceste elemente, subliniază caracterul nomad al poporului, prin mișcări accentuate și mișcări clasice.

Constantin Ghermec,
coregraf al ansamblului
„Düz Ava”



Versiunea
video



Versiunea
audio



Interviu cu Constantin
Ghermec

Găgăuzii pregătesc mai mult
de 100 de feluri de mâncare.

DELICII CULINARE GĂGĂUZE



Bucătăria națională găgăuză are la bază trecutul nomad al poporului. Secretul bucătăriei găgăuze sunt condimentele și tehnica de preparare caracteristică găgăuzilor. Ingredientul care nu lipsește în arsenalul gospodinelor găgăuze este pasta de ardei roșu, ce dă bucatelor un gust deosebit.



Pe masa de sărbătoare la găgăuzi se regăsește kaurma din carne de miel, bulgurul, sarma, gozleme, kîvîrma, sau gustări din ardei dulce, roșii, vinete și brânză.

Kaurma este o tocană tradițională din carne de miel, gătită la foc mic. Această se servește fierbinte, ca fel principal, sau rece, ca o gustare. Pe timpuri, kaurma rece cu brânză de casă era setul de alimente pe care păstorii îl luau când plecau în câmp cu oile.



Găgăuzii prepară din carnea de miel diferite bucate tradiționale. De exemplu, *kurban bulguru* se face din carne de miel și ficat – se gătește mult timp, la cuptor, după o tehnologie specială. Tradițional, kurban bulguru se gătește când tinerii se mută în casa nouă, după nuntă.

Găgăuzii sunt un popor creștin-ortodox și respectă cu strictețe canoanele bisericești. În perioada de post, gospodinele din Găgăuzia pregătesc tradițional varza murată, amestecată cu bulgur și legume.

Brutăria ocupă un loc aparte în bucătăria găgăuzilor: gözleme și kîvîrma sunt cartea de vizită a poporului găgăuz.

Gözleme se pregătește dintr-un aluat subțire, de cele mai multe ori, cu umplutură de măr sau brânză, și se coace pe tigaie.

Kîvîrma se pregătește din aluat, cu umplutură de brânză de vaci și smântână care se coace în cuptor.

Kabaklı este o coptură dulce cu umplutură de bostan.

Un alt deliciu pe masa găgăuzilor sunt nucile umplute.

Rețeta „Gözleme”

Pentru aluat este nevoie de:

- 2 pahare de făină de grâu;
- 1 pahar de apă;
- 1 linguriță de sare;
- ulei de floarea soarelui.

Pentru umplutură este nevoie de:

- 300 g de brânză oi;
- 1 ou de găină.

Aluatul se întinde, se umple cu brânză iar mai apoi se coace pe tigaie.



◀ Versiunea
video

Versiunea
audio ▶



VINURILE TRADIȚIONALE GĂGĂUZE

Vinul nu este o simplă băutură pentru găgăuzi, ci parte a culturii materiale și spirituale a poporului.



Găgăuzii se ocupau de vinificație încă din perioada când locuiau pe teritoriul Dobrogei. În secolul XIX, când s-au așezat cu traiul în Basarabia și-au continuat îndeletnicirea pe pământurile aride ale Bugeacului. Cel mai des, găgăuzii plantau soiurile de struguri „Zaiber” și „Cuderca”, iar alegerea a fost dictată de condițiile climatice din partea de sud a țării.

Tradițional, găgăuzii produceau câteva tipuri de vin, unul dintre care era „Aci Șarap” – un vin amar, la care se adăugă pelin. Acesta era utilizat pentru diferite tratamente.

De asemenea, se făcea vinul de ceremonie, produs din suc din prima presare. Acest vin era servit în cazuri speciale, atunci când în casa gospodarilor veneau oaspeți. Tehnologia de producere a vinului de ceremonie era una destul de complicată: după fermentare se adăuga o porție proaspătă de must. Vinul devenea dulce și avea un gust intens.

Istoricii mai spun că găgăuzii așteaptă 40 de zile înainte de a-l consuma, pentru ca vinul să se maturizeze. Dacă moldovenii obișnuiesc să consume așa-numitul „tulburel”, la găgăuzi această tradiție nu se practică, iar gospodarii care încălcau această regulă,



Când găgăuzii tăiau vița de vie, în mod obligatoriu ei o stropeau cu vinul de anul trecut și serveau acest vin chiar în podgorie. Se considera că acest ritual va aduce o roadă bogată.

■ **Andrei Mutcoglo**, istoric, conducătorul Centrului istoric și cultural „Stepan Topal” de la Comrat.

erau criticați, spune Andrei Mutcoglo, istoric și conducător al Centrului istoric și cultural „Stepan Topal” de la Comrat. Astăzi, un vin cu tradiții poate fi găsit în restaurantele din Autonomia Găgăuzia, unde producătorii respectă cu strictețe obiceiurile transmise din generație în generație. Totodată, tradițional, vinul poate fi servit la începutul lunii noiembrie, când în Autonomie este marcată Ziua Vinului.



Versiunea
video



Versiunea
audio

LEGENDA SĂRBĂTORII HEDERLEZ

Hederlez este una dintre principalele sărbători de primăvară ale găgăuzilor și simbolizează începutul pășunatului și al lucrărilor în câmp.



Deșteptarea naturii și respectul față de tradițiile strămoșilor sunt marcate de găgăuzi în fiecare an, în ziua de 6 mai.

Hederlez este marcată în ziua, în care creștinii ortodocși îl sărbătoresc pe Sfântul Gheorghe, tradițional sărbătoarea începe cu o slujbă bisericească.

De *Hederlez* găgăuzii sacrifică animalele domestice – „kurban”. În această zi este sacrificat mielul, iar în unele cazuri, coșul. Carnea neapărat trebuie să fie preparată cu bulgur. Jumătate din mâncare se dă celor săraci sau vecinilor, iar cealaltă parte este servită de membrii familiei.

Eudochia Soroceanu spune că poporul găgăuz cel mai bine și-a păstrat cultul strămoșilor, iar de *Hederlez* oamenii le aduc un omagiu.

Astăzi, de *Hederlez* se organizează festivaluri și evenimente culturale, precum renumitele curse de cai din Ceadâr-Lunga.



◀ Versiunea
video

Versiunea
audio ▶





Potrivit tradiției, bucatele trebuie să fie preparate de toți oamenii din sat, de către oamenii ce locuiesc pe aceeași stradă sau de două-trei familii.



Este o legătură dintre această lume și lumea celor răposați. Această legătură este permanentă și se regăsește în fiecare ritual, în fiecare obicei al poporului. Când se taie un miel, se citește o rugăciune. Când se împarte carnea animalului sacrificat, se spune: Îți dau ca să ai în această lume și eu să am în cealaltă.

Eudochia Soroceanu,
cercetător științific al
Academiei de Științe a
Moldovei



TRADIȚII ȘI OBICEIURI DE KASIM

Încă din timpuri străvechi, poporul găgăuz sărbătorește „Kasim” (Kasîm) – care marchează sfârșitul sezonului agricol dar și începutul iernii.



Sărbătoarea *Kasîm* printre găgăuzi este asociată cu ideea unei împărțiri ciclice a anului în două părți: de la *Kasîm* la *Hederlez* vorbim despre iarnă, iar de la *Hederlez* până la *Kasîm* este perioada verii. Astăzi, *Kasîm* se sărbătorește pe 8 noiembrie și coincide cu Ziua Sfântului Dumitru. Cercetătoarea din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, Eudochia Soroceanu, precizează că însăși termenul *Kasîm* din limba turcă înseamnă „trecere”.

Potrivit tradițiilor, în această zi gospodarii își aduceau bovinele acasă. Proprietarii care aveau un număr semnificativ de oi, sacrificau o parte din animale. Totodată, de *Kasîm* se făceau totalurile anului agricol și se dădea leafa zilierilor și ciobanilor. Această zi poate fi numită Ziua recoltei.

Astăzi, cu ocazia sărbătorii *Kasîm* în autonomia găgăuză este marcată Ziua Vinului – „Gagauz şarap yortusu”. Agricultorii din regiune se adună la Comrat, unde prezintă nu doar măiestria în vinificație, dar și în prepararea bucatelor tradiționale.

De asemenea, în unele localități sunt organizate expoziții de animale domestice,

iar gospodarii se laudă cu rezultatele muncii.

De Ziua vinului, în Găgăuzia, sunt organizate excursii la mai multe localuri cu bucate tradiționale din autonomia găgăuză, iar turiștii au posibilitatea nu doar să guste, ci și să participe la producerea vinului.



Versiunea
video



Versiunea
audio

SĂRBĂTOAREA MĂRȚIȘOR LA GĂGĂUZI

În prima zi de primăvară găgăuzii, ca și alte popoare, sărbătoresc Mărțișorul. În toata regiunea autonomă se organizează concerte și festivaluri „Mărțișor Gagauziyada”.



Pentru găgăuzi, Mărțișorul este sărbătoarea curățirii și a luminii. În această zi se face ordine prin casă, hainele sunt scoase afară pentru aerisire.

O tradiție respectată de găgăuzi, pe 1 martie, este legată de începutul anului agrar. Pe timpuri, în această zi, se punea pe colțul casei o centură de lână sau stofă roșie, rostind cuvintele „Grânele să nu devină negre, ci roșii”, ceea ce ar însemna să fie pline, coapte, să aducă o roadă bogată.

Pe 1 martie, locuitorii satelor și orașelor din autonomia Găgăuzia își prind la piept o floare albă și una roșie. Pe timpuri însă, găgăuzii, în mare parte femeile și copiii, purtau la mână o ață alb-roșu.

Cercetătorii, care studiază cultura și istoria găgăuzilor, susțin că sărbătoarea Mărțișor este un exemplu elocvent cum reprezentanții acestei etnii sunt deschiși pentru a prelua experiența și tradițiile altor popoare, dar în același timp își păstrează identitatea.

În anul 2017, Mărțișorul a fost inclus în Lista UNESCO, fiind propus într-un dosar colectiv de către Bulgaria, Macedonia de Nord, Republica Moldova și România.



Versiunea
video



Versiunea
audio

CÂND ȘI CUM SE COLINDĂ ÎN GĂGĂUZIA

Găgăuzii respectă cu pietate obiceiurile legate de sărbătorile de iarnă.



Pe 7 ianuarie, atunci când se sărbătorește Crăciunul pe stil vechi, găgăuzii merg cu colinda, preluând frumoasele tradiții atât de la moldoveni, cât și de la bulgarii din Balcani.

În Găgăuzia, colindatul are loc în ajunul Crăciunului și se numește „*Kolada gezmää*”, *Koladeli*. Tinerii se pregătesc din timp pentru această sărbătoare. În timpul postului Crăciunului („*kolada orucu*”), tinerii se adună într-o casă ne-locuită, unde, un bărbat respectat de toți îi învață colinde („*kolada çalma*”). În timpul colindelor, el joacă rolul de „țar”. Capul „țarului” este decorat cu cerculețe care seamănă cu o coroană („*feneț*”).

Ceialți colindători se îmbracă în haine de sărbătoare. De pălăriile lor sunt prinse ciorchine de flori „*kitka*”. Când ceata ajunge la o casă, colindătorii cheamă gospodarul și îi cer permisiunea de a colinda. Gospodarii ascultă colindele pe pragul casei apoi oferă colindătorilor tradițional pâine și vin.

Colindătorii sunt răsplătiți cu un colac cu o lumânare aprinsă, bani. Uneori, pe colac se pune slănină de porc, carne, pui fiert sau dulciuri.



Există și un alt tip de colinde – cele bisericesti, care vestesc nașterea Domnului și un nou început.

Găgăuzii colindă și de Revelion, și de 13 ianuarie „Hêy-hêy gezmäă”. De dimineață, copiii pornesc prin sat cu colindele, după care vin adolescenții, iar adulții încheie ziua. Iar în dimineața zilei de 14 ianuarie, de ziua Sfântului Vasile, copiii merg din ușă în ușă cu „Sorcova” – bat o crenguță de fructe pe umăr, urând prosperitate, sănătate și recoltă în noul an.

O tradiție mai puțin întâlnită astăzi este trecerea prin zăpadă cu plugul, un ritual preluat de la moldoveni. Acest obicei poartă un caracter agrar și simbolizează belșug și roadă bogată în anul care vine.

Colindatul aduce gospodarilor multă roadă pe câmp, în grădină, în grajduri și bunăstare în casă, spun găgăuzii. De aceea, pe timpuri, colindătorii încercau să viziteze toate casele, cu excepția celor în doliu. De asemenea, se credea, că vizitele colindătorilor izgonesc spiritele rele din sat. Pe lângă toate acestea, colindele au adus și încă aduc bucurii tuturor.



Aici s-au unit obiceiurile bulgare, pe care le respectau în Balcani, cu cele moldovenești, locale. De exemplu, de Crăciun se merge prin case cu colinda și se cântă în limba bulgară și găgăuză. Aceste colinde sunt dedicate stăpânilor casei, fetelor nemăritate sau copiilor. Aceste colinde se citesc ca o rugăciune, spunând: să fie roadă, să fie fertilitate.

■ **Eudochia Soroceanu**, cercetător în cadrul Academiei de Științe a Moldovei



Versiunea
video



Versiunea
audio

PERSONALITĂȚI NOTORII ALE GĂGĂUZIEI

Începutul secolului '20 a cunoscut mai multe personalități marcante, care au schimbat istoria găgăuzilor.



● ● ●
Mihail Ciachir este considerat promotorul culturii găgăuze. El s-a născut în anul 1861, în Ceadâr-Lunga, venind dintr-o familie de diaconi. Ciachir a devenit o figură emblematică, iar viața și activitatea sa au fost dedicate protejării și dezvoltării culturii și limbii găgăuze.

După absolvirea Seminarului Teologic din Chișinău, Mihail Ciachir a început să predea la Școala Teologică pentru bărbați din Chișinău. Pasiunea lui era, însă, conservarea și promovarea culturii și limbii găgăuze. În 1896, Ciachir s-a adresat Ministerului Educației al Imperiului Rus cu o cerere de a tipări cărți în limba moldovenească, iar în 1904, i-a cerut Sinodului să autorizeze publicarea literaturii religioase în limba găgăuză. Peste trei ani, au fost tipărite primele fragmente din Vechiul Testament, Evanghelia liturgică și Evanghelia după Matei. Mihail Ciachir este inițiatorul primului ziar în limba găgăuză, intitulat „*Hakikatın Sesi*” (Vocea Adevărului), iar în 1938, a coordonat lansarea dicționarului găgăuz-român. Din anul 2012, 27 aprilie – ziua în care s-a născut Mihail Ciachir – a fost proclamată în Găgăuzia „Ziua scrisului și a limbii găgăuze”.



Dmitrii Caracioban. În inima pitorească a satului Beșalma, în data de 27 mai 1933, s-a născut un om cu o viață plină de realizări remarcabile – Dmitrii Caracioban, poet, scriitor, autorul primelor filme găgăuze. Mama lui Dmitrii, Anna, cunoștea cinci limbi, iar tatăl său, Nikolai, era un virtuoz al violei. Timp de trei ani, Dmitrii a învățat la școala românească, după care a absolvit trei clase în perioada sovietică.

Dmitrii era pasionat de pictură și scris. În 1959, el a publicat operele sale în cartea *Bucaktan seslar* (Vocea Bugeacului). Tot în acel an, Caracioban a devenit profesor la școala din Beșalma, unde predă limba găgăuză. Primul său onorariu, Dmitrii Caracioban l-a cheltuit pentru a-și cumpăra o cameră de filmat. Așa a început cariera sa în cinematografie. A creat filme precum „Povești găgăuze” și „Beșalma ieri și azi”, realizat de Dmitrii Caracioban, a obținut locul doi la concursul organizat de Casa de Film de la Chișinău.

Dmitrii Caracioban deseori mergea la bibliotecile din Rusia, pentru a aduce în satul natal documente și cărți despre poporul găgăuz. Astfel a fost creat primul muzeu al găgăuzilor în lume – Muzeul de Istorie și Etnografie din Beșalma.

El a lăsat un patrimoniu imens: peste 50 de tablouri, peste 60 de sculpturi, peste 40 de filme artistice și documentare, a lansat 12 volume de poezii, povestiri și piese.

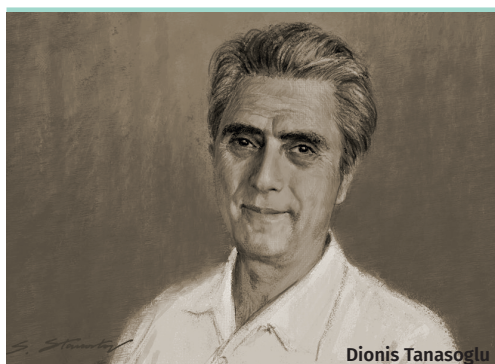


◀ Versiunea
video

Versiunea
audio ▶



PERSONALITĂȚI NOTORII ALE GĂGĂUZIEI



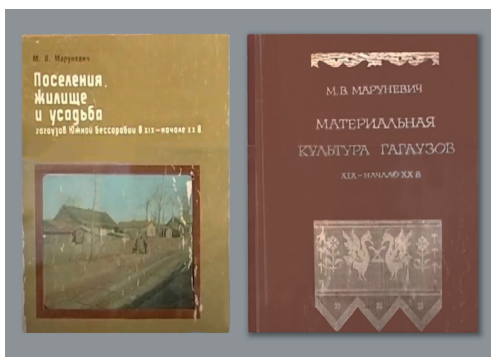
● ● ●

Dionis Tanasoglu a fost un remarcabil scriitor, pedagog și promotor al culturii găgăuze. S-a născut la 7 iulie 1922, în satul Chiriet-Lunga. După absolvirea școlii, Tanasoglu și-a făcut studiile la Colegiul Pedagogic din Cetatea Albă, unde a primit o educație muzicală și filologică. În 1957, odată cu recunoașterea oficială a limbii găgăuze în RSS Moldovenească și adoptarea alfabetului găgăuz cu grafie chirilică, Dionis Tanasoglu a fost implicat în organizarea școlilor care predau în limba găgăuză și în dezvoltarea programelor culturale. El a fost un promotor cheie al culturii și limbii găgăuze, a scris piese de teatru, a predat la Institutul de Arte din Moldova și a devenit prim-rector al Universității de Stat din Comrat. Dionis Tanasoglu a obținut titlul de „Poet al Poporului Găgăuz”.

Nikolai Baboglu – scriitor, poet, folclorist, pedagog, autor de manuale de limbă găgăuză și traducător. Nikolai Baboglu, s-a născut în data de 2 mai 1928, într-o familie de țărani din sudul Moldovei, satul Tatar-Copceac, azi – localitatea Copceac. După școală, a mers la studii, la Seminarul Teologic, iar în 1940, când trupele sovietice au intrat în Basarabia, cariera sa religioasă a luat

sfârșit. Nikolai Baboglu a devenit în cele din urmă învățător într-o școală rurală. În anii 1950, Baboglu a început să se implice activ în literatură: a tradus în limba găgăuză operele lui Mihai Eminescu, Ion Creangă, Alexandr Pușkin și alții. Nikolai Baboglu, alături de Dionis Tanasoglu, a fost unul dintre cei mai reprezentativi autori de proză găgăuză. Printre lucrările sale se numără: povestirea „Garoafele au înflorit din nou”, colecțiile de poezii „Cântecele meleagului natal” și piesa „Lumânări pentru sănătate”.

Maria Marunevici a fost o personalitate complexă, care a reușit să combine cariera științifică cu implicarea în politică. Maria Marunevici s-a născut la 25 octombrie 1937, în satul Comrat. Maria Marunevici a susținut teza de doctor, intitulată „Locuințele tradiționale ale găgăuzilor”, iar în 1970 a obținut titlul de doctor în istorie și a devenit membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei. Activitatea sa științifică s-a concentrat pe istoria și cultura găgăuzilor. Maria Marunevici a publicat mai mult de 30 de lucrări științifice și a fost o figură cheie în organizarea mișcării sociale „Femeile Găgăuziei”. În 2001, Maria Marunevici a stat la baza fondării Centrului de Cercetări științifice „Maria Marunevici”, numit în onoarea sa. Centrul editează publicații științifice, organizează mese rotunde, conferințe științifice și implementează o serie de proiecte multimedia privind studiul limbii, istoriei și culturii găgăuze.



◀ Versiunea
video

Versiunea
audio ▶



CREAREA AUTONOMIEI GĂGĂUZIA

În data de 23 decembrie 1994,
Parlamentul Republicii Moldova
a adoptat „*Legea privind statutul
juridic special al Găgăuziei*”.



În anul 1988, la sudul Moldovei, în orașul Comrat, intelectualii găgăuzi s-au întrunit la mese de discuții pentru a dezbatе teme pe subiecte istorice și culturale. Aceștia erau preocupați de faptul că limba găgăuză a început treptat să dispară din viața cotidiană și nu se mai preda în școli. Atunci, reprezentanți ai intelectualității găgăuze au creat mișcarea „*Gagauz Halkı*”, în traducere „Poporul găgăuz”.

În data de 21 mai 1989, a avut loc primul congres al mișcării, unde s-a cerut crearea unei republici autonome în sudul Moldovei cu capitala la Comrat. Peste un an, la 19 august 1990, grupul condus de Stepan Topal a proclamat Găgăuzia ca republică autonomă din cadrul URSS. Guvernul de la Chișinău a calificat această decizie drept neconstituțională. În martie 1991, pe teritoriul Găgăuziei a fost organizat un referendum la care s-a votat în unanimitate pentru rămânerea în cadrul URSS.

Între timp, pe 27 august, Moldova a obținut independența. Pe acest fundal, disensiunile dintre Chișinău și Comrat s-au intensificat. După un proces lung de negocieri, cu implicarea mai multor actori naționali și internaționali, precum lide-

rul Turciei, cu mai multe compromisuri din ambele părți, Comratul acceptă revenirea comunității găgăuze cu statut special în câmpul constituțional al Republicii Moldova.

În data de 23 decembrie 1994, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat „Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei”, însemnând unitatea țării cu garantarea unor drepturi autonome de autogestiune.

Astăzi, Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut juridic special, care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte componentă a Republicii Moldova și are trei limbi oficiale.

Multe organizații europene de apărare a drepturilor omului, dar și istoricii consideră UTA Găgăuzia drept model de succes pentru rezolvarea conflictelor etnice.



Süleyman Demirel



Apariția Găgăuziei este un eveniment major pentru găgăuzii din regiunea noastră, dar și un bonus mare pentru toată Republica Moldova. Prin negocieri, pe cale legală, nu prin vărsare de sânge, a apărut o autonomie.

■ **Vitalii Sîrf**,
istoric, doctor în științe
filologice



Atunci când vorbesc despre găgăuzi cu cetățenii străini, eu precizez că acesta este cel mai bun exemplu, când pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice un conflict a fost soluționat pașnic. Specificul Republicii Moldova constă în factorul multiethnic, ceea ce trebuie să devină cartea de vizită a țării.

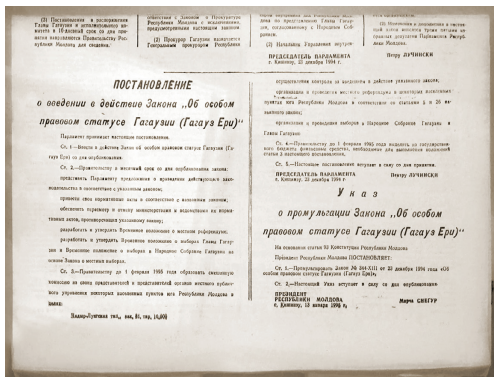
■ **Ivan Duminica**,
doctor în istorie

Versiunea
videoVersiunea
audio

ADOPTAREA LEGII PRIVIND STATUTUL JURIDIC SPECIAL AL GĂGĂUZIEI



Sursa: GRT



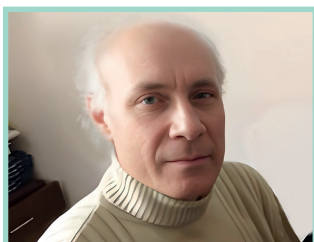
„Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut juridic special, care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte componentă a Republicii Moldova”. Așa sună articolul numărul 1 din Legea cu privire la statutul juridic special al Găgăuziei, adoptată în anul 1994. Documentul a fost elaborat pentru a răspunde aspirației găgăuzilor de a-și păstra identitatea culturală și autonomia în cadrul Republicii Moldova.

Subiectul Găgăuziei a fost abordat încă în 1989, când în Republica Moldova a început mișcarea națională, își amintește șeful Direcției generale juridice a Secretariatului Parlamentului, Ion Creangă.

Decizia de a forma o comisie la nivelul Parlamentului care urma să dezbată problema statutului de autonomie găgăuză a fost luată abia în 1993. Au urmat discuții lungi, în căutarea unor compromisuri și soluții, iar în rezultat, Găgăuzia a fost recunoscută ca o unitate administrativ-teritorială autonomă în cadrul Republicii Moldova.

Legea cu privire la statutul juridic special al Găgăuziei permite soluționarea de sine stătător, în limitele competențelor,

problemele de ordin politic, economic și cultural. Legea a consacrat limba găgăuză ca limbă oficială în regiune, protejând și promovând astfel identitatea culturală a comunității. Totodată, Găgăuzia are și alte două limbi oficiale. În autonomia Găgăuză, puterea legislativă este exercitată de Adunarea Populară, iar cea executivă de Guvernatorul autonomiei, numit Bașcan, și Comitetul executiv.



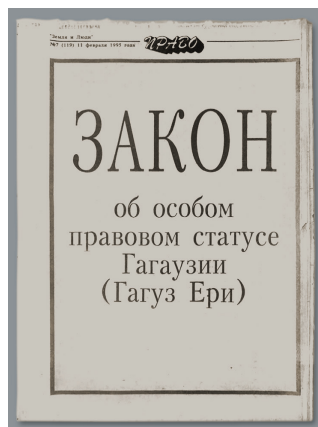
Adoptarea acestei legi a fost un pas important în soluționarea tensiunilor și divergențelor politice între Comrat și Chișinău și noi trebuie să ținem minte, căci dacă nu ar fi fost decizia Parlamentului Republicii Moldova, confruntările ar fi continuat.

■ **Vitalii Sîrf**,
istoric, doctor în științe
filologice



La acest proiect de lege s-a lucrat mult, s-a dezbătut mult. Erau delegații din partea găgăuzilor care veneau în cadrul comisiei parlamentare și abordau, argumentau necesitățile. Până la urmă a fost acordată o autonomie administrativă, la nivel de lege organică.

■ **Ion Creangă**,
șeful Direcției generale
juridice a Secretariatului
Parlamentului



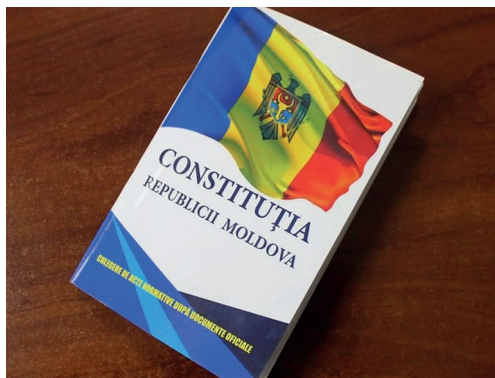
Versiunea
video



Versiunea
audio

MODIFICAREA CONSTITUȚIEI ÎN ANUL 2003

La 29 iulie 1994, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Constituția Republicii Moldova. De atunci, Legea supremă a țării a fost supusă mai multor modificări, una dintre care s-a produs la 25 iulie 2003: Autonomia găgăuză a obținut garanții constituționale.



Articolul 111

Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia

(1) Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova și soluționează de sine stătător, în limitele competenței sale, potrivit prevederilor Constituției Republicii Moldova, în interesul întregii populații, problemele cu caracter politic, economic și cultural.

(2) Pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt garantate toate drepturile și libertățile prevăzute de Constituția și legislația Republicii Moldova.

(3) În unitatea teritorială autonomă Găgăuzia activează organe reprezentative și executive potrivit legii.

(4) Pământul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale aflate pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt proprietate a poporului Republicii Moldova și constituie totodată baza economică a Găgăuziei.

(5) Bugetul unității teritoriale autonome Găgăuzia se formează în conformitate cu normele stabilite în legea care reglementează statutul special al Găgăuziei.

(6) Controlul asupra respectării legislației Republicii Moldova în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia se exercită de Guvern, în condițiile legii.

(7) Legea organică care reglementează statutul special al unității teritoriale autonome Găgăuzia poate fi modificată cu votul a trei cincimi din numărul deputaților aleși în Parlament.

[Art.111 în redacția LP344-XV din 25.07.03, MO170-172/08.08.03 art.721]

Procesul a început în 2001, când Parlamentul a transmis Comisiei de la Veneția o inițiativă care viza competențele autonomiei într-un nou proiect al Legii Supreme. În martie 2002, un grup de raportori a susținut introducerea în Constituție a prevederilor Legii privind statutul Gagauz-Yeri, iar pe 25 iulie 2003, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat decizia pentru modificare a Constituției cu 76 de voturi din 101.

Potrivit articolului 111 din Constituție, Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut juridic special, care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova.

Potrivit legii, pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt garantate toate drepturile, obligațiile și libertățile prevăzute de Constituția și legislația Republicii Moldova. Aici activează organe reprezentative și executive așa ca Bașcanul, Adunarea Populară, Comitetul executiv, iar pământul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, dar și alte resurse naturale aflate pe acest teritoriu sunt proprietate a poporului Republicii Moldova și constituie totodată baza economică a Găgăuziei.



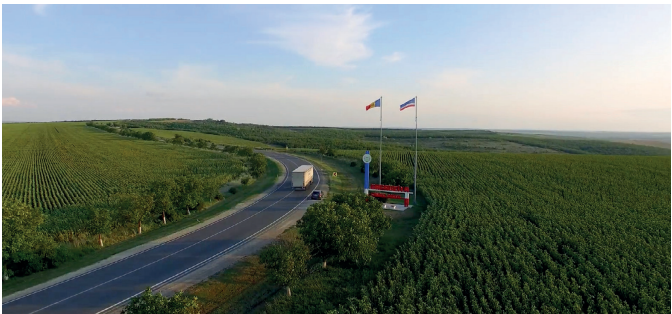
Legea organică ce reglementează statutul special al unității teritoriale autonome Găgăuzia poate fi modificată cu votul a cel puțin 61 de deputați în Parlament. Proiectul de modificare a legii, ca și alte proiecte de legi care vizează UTA Găgăuzia, se va consulta prealabil cu Adunarea Populară a Găgăuziei.

Multe organizații europene de apărare a drepturilor omului, dar și istoricii consideră autonomia găgăuză drept model de succes pentru rezolvarea conflictelor etnice.



Parlamentul a adoptat principalele prevederi ale acestei legi în calitate de prevederi constituționale, ceea ce, în opinia mea, a fost o decizie foarte importantă, din punct de vedere al consolidării stabilității și securității în sudul țării. Nu doar în autonomie, ci în general, în stat.

Vasile Șova,
fost vicepremier
pentru reintegrare



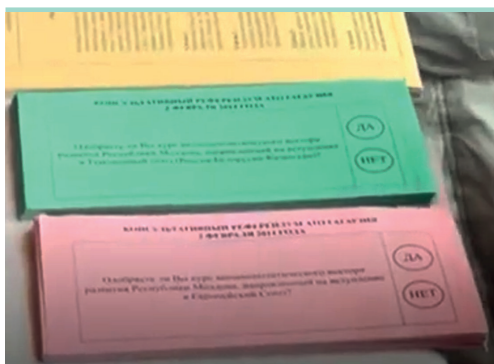
Versiunea
video ▶



Versiunea
audio ▶



REFERENDUMURILE DIN 2014 ȘI CONSOLIDAREA DIALOGULUI



La 2 februarie 2014, locuitorii autonomiei au fost chemați să participe la două referendumuri – consultativ și legislativ, care ulterior au fost declarate ilegale de către autoritățile centrale. Decizia privind organizarea plebiscitelor a fost luată în noiembrie 2013, ca urmare a parafării de către Republica Moldova a Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană. Acest context al relațiilor dintre autoritățile centrale și cele din autonomie au atras atenția internațională.



Astfel, în 2015, Parlamentul s-a adresat organizației CMI – Fundația pentru Pace Martti Ahtisaari, pentru oferirea serviciilor de mediere și expertiză, în vederea stabilirii unui dialog constructiv între Chișinău și Comrat. Ca urmare, în noiembrie 2015, a fost creat Grupul de lucru parlamentar privind Găgăuzia.



Pe tot parcursul procesului, membrii grupului de lucru, deputați ai Parlamentului Republicii Moldova și aleșii Adunării Populare, au adoptat un șir de decizii pentru îmbunătățirea mecanismelor existente și crearea unor proceduri noi pentru clarificarea competențelor autonomiei și prevenirea eventualelor neclarități dintre autoritățile centrale și UTA Găgăuzia.



Obiectivele care au stat la baza creării grupului de lucru au fost stabilirea unui dialog permanent parlamentar între autoritățile din Găgăuzia și Parlament dar și crearea unor mecanisme pentru clarificarea competențelor autonomiei și prevenirea eventualelor neînțelegeri între cele două părți.

Larisa Voloh,
co-președintele Grupului de lucru parlamentar privind Găgăuzia



Partenerii externi și Chișinăul au decis să-și unească eforturile pentru a crea o platformă instituțională pentru o colaborare permanentă dintre Parlamentul Republicii Moldova și Adunarea Populară a Găgăuziei.

Alexandr Tarnavski,
vicepreședinte al Adunării Populare



Versiunea
video ▶



Versiunea
audio ▶



**„Toate conflictele pot fi rezolvate”
spunea laureatul premiului Nobel
pentru Pace, Martti Ahtisaari.**

GRUPUL DE LUCRU PARLAMENTAR PRIVIND GĂGĂUZIA



Dialogul ar putea deveni cheia succesului și în relațiile între autoritățile centrale ale Republicii Moldova și UTA Găgăuzia. În 2014, autoritățile de la Comrat au organizat 2 referendumuri, declarate ilegale de către Chișinău. Ca urmare a evenimentelor, părțile s-au așezat la masa de dialog.



În vederea stabilirii unui dialog constructiv între Chișinău și Comrat, în 2015, Parlamentul s-a adresat organizației CMI – Fundația pentru Pace Martti Ahtisaari, pentru oferirea serviciilor de mediere și expertiză. Astfel, în noiembrie 2015 a fost creat Grupul de lucru parlamentar privind Găgăuzia, compus dintr-un număr egal de reprezentanți ai Parlamentului și Adunării Populare a Găgăuziei.



Grupul de lucru este o platformă de dialog, care lucrează asupra subiectelor care vizează autonomia găgăuză pentru a găsi soluții comune. Co-președintele Grupului de lucru, Larisa Voloh, spune că grație expertizei și atragerii experților internaționali, activitatea acestui grup este eficientă, permanentă și pune în abordare subiectele importante pentru ambele părți.

Crearea Grupului de lucru are drept scop asigurarea unui dialog continuu dintre centru și autonomie, reflectarea statutului special al Găgăuziei în legislația națională, clarificarea competențelor între autoritățile centrale și a celor din autonomie.

Din 2015, Grupul de lucru a avut zeci de ședințe oficiale și informale, au fost analizate peste 600 de legi și elaborate circa 30 de proiecte de legi, 9 dintre care au fost aprobate în Parlament. Grupul de lucru a adoptat mai mult de 60 de decizii comune.



Este important de menționat și implicarea Secretariatului Parlamentului, care vine cu expertiză pe partea de elaborare a anumitor inițiative legislative. Ori, cunoaștem că în perioada de activitate a acestui grup de lucru au fost aprobate mai bine de 60 de decizii, care vin să îmbunătățească atât activitatea Găgăuziei, cât și să armonizeze legislația Republicii Moldova.

Larisa Voloh,
Co-presedinte
Grupului de lucru
parlamentar privind
Găgăuzia



În 2016, în cadrul ședinței Guvernului care a avut loc în Găgăuzia, a fost adoptat Planul de dezvoltare social-economică al autonomiei pentru anii 2016–2019. Adoptarea acestui plan a fost un rezultat direct al activității Grupului de lucru, deoarece reflecta prioritățile Găgăuziei, identificate în cadrul platformei de dialog dintre Chișinău și Comrat. Ulterior, au fost implementate o serie de proiecte, care au avut un impact pozitiv asupra calității vieții cetățenilor din regiune.

Natalia Djandjgava,
manager de proiect CMI



Grupul oficial așa cum a fost creat în 2015 a fost, probabil, primul în toată istoria relațiilor dintre Chișinău și Comrat confirmat la așa un nivel. Mai mult, crearea acestui grup a fost susținută de parteneri externi. În primul rând, este vorba despre Ambasada Suediei și Fundația pentru Pace Martti Ahtisaari. Să spun sincer, în opinia mea, fără acest suport grupul de lucru nu ar fi fost funcțional.

Alexandr Tarnavski,
vicepreședinte al Adunării
Populare



Versiunea
video



Versiunea
audio

EXEMPLE DE AUTONOMII EUROPENE FUNCȚIONALE



În procesul de dialog dintre Chișinău și Comrat sunt studiate practicile europene de funcționare ale autonomiilor teritoriale. Tirolul de Sud din Italia și Insulele Aland din Finlanda, sunt două exemple ale unor autonomii cu adevărat funcționale, deși fiecare dintre ele are o istorie distinctă. Tirolul de Sud se află în zonă de frontieră, în cea mai nordică parte a Italiei, la hotarul cu Austria și Elveția.

În prezent, autonomia extinsă a Tirolului de Sud prevede un sistem de „cote lingvistice”, prin care se asigură o împărțire proporțională a posturilor publice între germani și italieni. De asemenea, grupurilor lingvistice le este garantată educația în limba maternă, inclusiv a vorbitorilor de limba ladină.

Insulele Aland reprezintă o provincie autonomă și demilitarizată a Finlandei. Regiunea este compusă din aproximativ 6.500 de insule cu o istorie bogată.

În prezent, Insulele Aland au propriul Parlament și Guvern, iar suedeza este singura limbă oficială, deși Finlanda este un stat bilingv, cu finlandeza și suedeza ca limbi oficiale.

Atât experiența insulelor Aland, cât și cea a Tirolului de Sud, demonstrează că dialogul, delimitarea competențelor și găsirea compromisurilor, sunt vitale pentru asigurarea unei autonomii funcționale.



Insulele Aland au fost parte a Regatului Suedez până în anul 1809. Suedia a pierdut Finlanda și Insulele Aland în favoarea Rusiei. Ulterior, în anul 1917, Insulele Aland au devenit independente. Existau dispute dintre Suedia și Finlanda privind Insulele Aland, deoarece localnicii sunt vorbitori de limba suedeză și ei au vrut să se întoarcă spre țara lor natală, adică Suedia. Nu exista un conflict violent, însă tensiunile erau suficiente pentru ca acest subiect să ajungă în vizorul Ligii Națiunilor.

■ **Susann Simolin**,
directorul Institutului pentru
Pace din Insulele Aland



Dacă e să ne uităm la aceste două autonomii, putem vedea că un management de succes a permis să creeze condiții pentru ca aceste comunități să trăiască în pace. Astfel, aducerea diferitor perspective, experiențe europene în domeniul autonomiilor, în contextul Republicii Moldova pentru a găsi soluții relevante și în același timp pentru a dezvolta statul Republica Moldova este important.

■ **Zdenka Machnyikova**,
expert juridic internațional
al CMI



Statutul Tirolului de Sud este rezultatul unor negocieri lungi în anii 1950-1960. Autonomia este statuată prin legea constituțională din 1972. Aceasta stipulează că grupurile care locuiesc în Tirolul de Sud împart puterea.

■ **Elisabeth Alber**,
conducătorul grupului
de cercetare din cadrul
Eurac Research, Italia



Versiunea
video



Versiunea
audio

ACTIVITATEA ORGANIZAȚIEI

CMI – FUNDAȚIA PENTRU PACE

MARTTI AHTISAARI



CMI – Fundația pentru Pace Martti Ahtisaari este o organizație finlandeză care activează în domeniul prevenirii și soluționării conflictelor prin dialog și mediere. CMI a fost înființată în anul 2000 de către laureatul Premiului Nobel pentru Pace și ex-președinte al Finlandei Martti Ahtisaari. Mai bine de 20 de ani, CMI a continuat să crească și să se dezvolte, astfel a devenit unul din lideri în domeniul menținerii păcii internaționale.



În Republica Moldova, CMI și-a început activitatea în anul 2011, iar din 2015 facilitează dialogul informal pe platforma Grupului de lucru parlamentar privind Găgăuzia, cu susținere financiară din partea Suediei. În cadrul procesului de dialog, CMI contribuie la instituționalizarea și sustenabilitatea dialogului dintre centru și autonomie prin consolidarea instituțiilor, îmbunătățirea capacităților și apropierea procesului de dialog parlamentar.



Totodată, organizația reușește să adune la masa de discuții experți calificați pe subiecte care vizează autonomia găgăuză, să ofere informații și materiale de suport, dar și schimb de opinii între experți, societatea civilă și jurnaliști.



În general, organizația funcționează pe bază informală, dar avem și activitate mandată. Un exemplu de astfel de activitate este cea din Grupul de lucru parlamentar privind Găgăuzia, care se desfășoară în baza mandatului președintelui Parlamentului. Aceasta include diplomatie navetă, stabilirea agendei, găsirea priorităților, lucruri care sunt importante atât pentru autonomie, cât și pentru Republica Moldova.

■ Steve Young,
manager de țară, CMI



CMI are anumite valori pe care le respectăm în activitatea noastră. Organizația oferă servicii de mediere imparțială fără să urmărească agenda politică a părților implicate în proces. Acest lucru ne permite să promovăm coeziunea socială. Incluziunea este, de asemenea, foarte importantă pentru CMI. În procesul de lucru, implicăm în discuții toți actorii și părțile interesate.

■ Natalia Djandjgava,
manager de proiect, CMI



Versiunea
video



Versiunea
audio

GAGAUZ AVTONOMIYASINA 30 YIL



2024

İÇİNDEKİLER

Gagauzların istoriyası	52	Gagauziyanın anılmış insannarı: <i>Dionis Tanasoglu, Nikolay Baboglu, Mariya Maruneviç</i>	80
Gagauz dilinin kökleri	54	Gagauz avtonomiyasının kurulması	82
Gagauz teatrusunun perdä arkası	56	«Gagauz Erinin özel statusu için» kanonun kabledilmesi	84
Gagauz evleri	58	2003-üncü yılın Konstitutiya diişilmekleri	86
Gagauz kilimnerinin simvolları	60	2014-üncü yılın referendumnarı hem dialogun kurulması	88
Gagauz milli giyimneri	62	Gagauziyaylan ilgili Parlamentin Çalışma Grupası	90
Gagauz halk oyunların kökleri	64	Evropa avtonomiya bölgeleri örnekleri	92
Gagauz milli imekleri	66	CMI – Martti Ahtisaari barış Fondun çalışması	94
Gagauz şarapları	68		
«Hederlez» yortusunun legendası	70		
«Kasım» adetleri	72		
«Mêrtişor» yortusu gagauzlarda	74		
Gagauziyada Kolada adetleri	76		
Gagauziyanın anılmış insannarı: <i>Mihail Çakir, Dmitriy Karaçoban</i>	78		

Bu material, «Gagauz avtonomiyasının ilgili inistitüsiyonel hem devamnı dialogun desteklenmesi» proektinin çerçevesindä hazırlandı, CMI – Martti Ahtisaari barış Fondunnan gerçekteştirildi hem Şveţiya tarafından finanslandı. Açıklanılmış bakışlar – avtorların fikirleri, CMI hem Şveţiya pozitiyasını göstermeer.

Publikațiya Moldova Respublikasında Gagauz avtonomiyası kurulmasının 30-uncu yıldönümünə adalı. Materiala girer önemni bilgilär ölä kaynaklardan, nicä istoriya dokumentleri, ekspertlärlän intervyular, istoriya, kultura hem gagauzların adetleri için bakışlar hem faktlar.

Yazılı material neetlendirili tanıştırmaa geniş auditoriyayı Gagauz avtonomiyasınnan, Kişinöv hem Komrat arasında gerçekleşän dialoglan, bu protesin başarılarınnan hem Evropa avtonomiya bölgelerin yaraştırma praktikalarınnan.

Verili informatiyanın neeti – Moldova Respublikasının zengin kultura hem etnik çeşitliini hesaba alarak, soțial birliin oluşmasına yardımcı olmak.

GAGAUZLARIN İSTORİYASI

Bilim adamları nişannêêrlar, ani var 21 gipoteza, angıları belli eder gaga-uzların köklerini, ama şindiyädän bir bakış bu soruşa yok.



Bir versiyaya görä, gagauzların dedeleri – türk halkları, angıları Altay bayırlarından Balkannara, şindiki Bulgariya topraklarına, gelmişlär. Onnar gagauz dilindä lafederlär. Orta asirlerde gagauzlar hristiannı kab-lettilär da şindi dä pravoslav dinini tutêrlar. 1806–1812-nci yıllarda, açan Bucak os-mannar gospodarlından rus gospodarlına geçti, eni kuvetlär musulman türklerini hem tatarları bu topraklardan kaldırdılar, onna-rın erinä başka halklar geldilər, angıların arasında gagauzlar hem bulgarlar, almannar vardı. Onnarın temel zanaatları çiftçilik hem şarapçılıktı.

Gagauzların istoriyasında taa bir önemni etap 1918-inci yılın mart ayın 27-dän baş-lêêr, açan Besarabiya hem Rumıniya birle-şerlär. 1930-uncu yılda Rumıniya devletindä yaşayannarın sayımı geçti, neredä gagauz-ları ilk sefer nicä ayırı bir etnik grupasını belli ettilär. Haliz o vakıtlarda gagauzları bulgarlardan ayırdılar da çeketti onnarın yakınnlaşması türklärlän. Türkiye Bükkelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver çok kuvet koy-du, ki Besarabiyaya Dobruca duumalı türk üüredicilerini teklif etsinnär. Onnar türk dilindä üüretmäâ başladılar. O zamannar-da gagauzlar Türkiyaya üürenmeyä gitmäâ başladı.

1944-üncü yılda Besarabiyanın toprakları Sovet Birliinä girdi. Bu teritoriya için, gagauzlar için sovet vakidını 2 etapa pay etmää var nicä. O zor 40-ıncı yıllar cenktän sora, 1946-1947-nci yılların aaçlı, angısından en pek üülen tarafında yaşayan insannar acı çektilär. Ama 50-nci yıllardan sora gagauzların ilerlemesi başladı. 1957-nci yılda kiriliçada gagauz alfabeti kabledildi. 2 yıldan sora şkolalarda gagauz dilini götürmää başladılar. 80-inci yılların sonunda gagauzlar kendi kimniini dünneyä tanittılar hem ilerlettilər milli bilincini. Bu getirdi ona, ani 1994-üncü yılda Moldovada Gagauz avtonomiyası kuruldu.



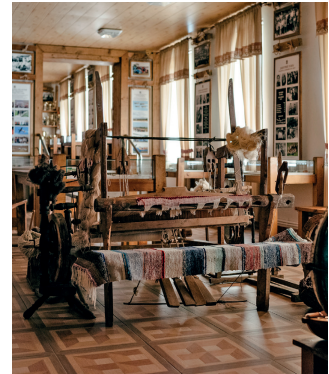
Gagauzların fanatik inanı onnara dinini korumaa yardım etti. Laf gider onnarın bölä karakter özellikleri için, nicä inatlık hem çetinnik; «gagauz» sözü dä, versiyaların birisinä görä, inatçı, sabırlı, kendi bakışında duran insannar maanasına geler.

■ **Vitaliy Sırf,**
filologiya bilgilerindä doktor



Rusiya imperiyası karar aldı bu erlerä erleştirmää hristian halkını, angısı Rusiyaya ii duygularlan bakacek. Bu üzerä gagauzlar hem bulgarlar en pek yakışardılar, çünkü dört buçuk asirin uzunnuunda Osman imperiyasının baskısı altında bulunurdular, din tarafından da baskı görärdilär.

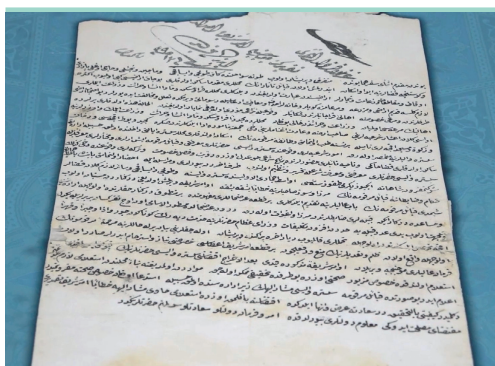
■ **İvan Duminika,**
istoriya bilgilerindä doktor



Video
versiyası

GAGAUZ DİLİNİN KÖKLERİ

«Gagauz dili» – dil, angısında gagauz halkı lafeder, türk dillerin oguz grupasına girer. Dünnedä bu dili, ana dili olarak kullanan, yaklaşık 180 bin kişi var, onların taa çoyu – Moldova Respublikasında.



Gagauz sözün maanası hem gagauz dili XIX-uncu asirin sonunadan bilinmäzdi, taa rus bilim adamı hem aaraştırıcısı Valentin Moşkov kurmayınca birkaç ekspeditiya da yazmayınca kendi statyalarında halk için, angısının adı *gagauzlar*.

Filologiya bilgilerindä doktor Vitaliy Sırf nişannêêr, ani gagauz dilindä sade 15-20% laf arab hem farsi dillerindän alındı, kala-nı türk, rom hem slavän kökenni.

İltän gagauz dilinin sade sözlü forması vardı. Ofițial gagauz yazısı 1957-nci yılda kirilişada kuruldu. 90-ıncı yılların başlan-tısında gagauz dilini latin grafikasına ge-çirdilər, çünkü gagauz inteligençiyası hem üüredicilər sayardılar, ani latin grafikas-ı taa ii gagauz özelliklerini açıklêêr.

2018-inci yılda Gagauziya Halk Topluşu *Gagauz dilinin kullanmak sferasını geniş-letmek için kanonunu kabletti*, angısına görä avtonomiyada kuvetlär mutlak lää-zım gagauz dilini bilsinnär.

2010-uncu yılda Birleşmiş Milletlär Ku-rumu gagauz dilini kaybelmek kertiindä bulunan dil olarak bildirdi.



Komrat Devlet Üniversitesi, 1990



Valentin Moşkov



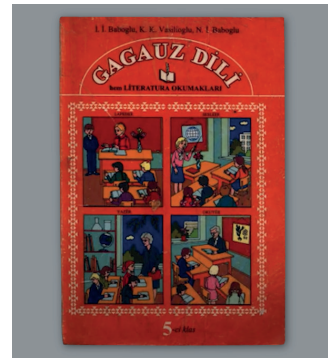
Türk dili, eski zamannarın osman-türk dili, söyleyemez, hem gagauz dili, pek ayırılêrlar. Ayırılmaa onnar Balkannarda başladılar. Orada, Balkannarda, diil sade etnografiya, ama başka koşullar da vardı, angıları gagauz dilinin cümlä kurulmasında hem leksikasında belli edildi. Etkiledi fonetika da, sözleşmenin tonaliteti hem ritmi türk dilindän ayırılêr.

■ Vitaliy Sırf,
filologiya bilgilerindä
doktor



Gagauz dilinin kullanmak sferasını genişletmek için kanonunda bir sıra konkret işlem belli edili: başlankı klaslarda taa iki predmet gagauz dilindä läüzım götürülsün; Gagauziya Halk Topluşu deputatları hem Bakannık Komiteti azaları gagauz dilini läüzım bilsinnär.

■ Ekaterina Jekova,
Gagauziya Halk Topluşu
eks-deputatı, erli kanonun
ortak avtoru

Video
versiyası

GAGAUZ TEATRUSUNUN PERDÄ ARKASI

«Halk teatrusuz — ölü halk», —
sölärdi gagauz yazıcısı Dionis Ta-
nasoglu. Çadır-Lungada Milli teatru
onun adını taşıyêr.



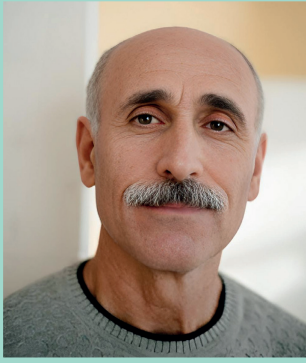
1997-nci yılda kurulan teatru, ilk siiredi-
cilerä kendi kapularını çok ileri açtı, taa
1970-inci yılda, açan Dionis Tanasoglu
maasuz üürenmäk kabletmemiş aktörlar-
lan spektaklileri koymaa başladı.

Sade 80-inci yılların sonunda İncä zanaat
institutunda gagauz studentleri için gru-
pa açtılar. Ozaman uzmanlık derslerini:
rejisura kurslarını, aktörlük ustalını hem
ştena konuşmasını gagauz dilindä gö-
türärdilär, kalan dersleri – rus dilindä.

Çadır-Lunga Milli teatrusunda ilk spek-
takliyi gagauz dilindä koydular, pyesanın
adıydı *Oglan hem Länka*, onu Dionis Ta-
nasoglu yazdı. O Şekspirin *Romeo hem
Djulyetta* tragediyasının bir analogiyası-
ydı. Teatruda anşlag vardı: avtonomiyanın
yaşayannarı ilk sefer gördülär gagauz
dilindä spektakliyi, angısında Milli teat-
runun ştenasında profesional aktörları
oynardılar. Şimdi Çadır-Lunga teatrusun-
da 12 aktör çalışêr, spektaklilerin taa çoyu
gagauz dilindä konulêrlar. Kimi spektak-
lilär – rus dilindä, *Horoz hem güneş* – ru-
mın dilindä.

2021-inci yılda Çadır-Lunga teatrusu
UNITEM Gala-konşertindä kazandı bi-
rincilik ödülünü en ii uşak spektaklisi
için – *Mozgoroy*.





Gagauz dilindä ştenaya çıkmak halkımız için eni bir işti. Ozaman teatrumuz yoktu, hepsini kendi aklımıza görä yapardık. Ama Dionis Tanasoglunun spektaklisi profesional uurunda gagauz dilindä ilk oldu.

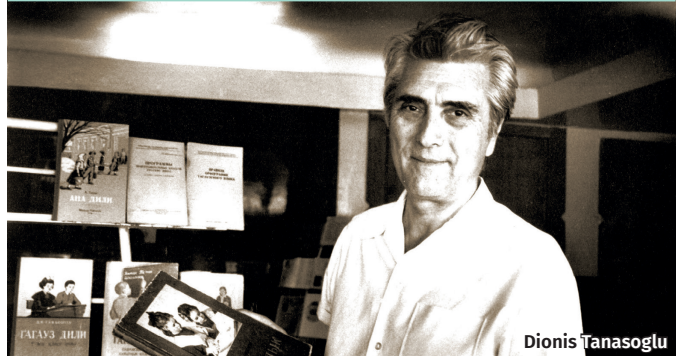


Teatrunun misiyası – diil sade kulturayı korumaa, ama en önemni – dooru gagauz dilini korumaa hem ilerletmää, bu üzerä spektaklilerimizin çoyu uşaklar için.



Gagauz teatrusu halklararası teatr festivallerdä diil sade bizim halkımızı, ama bütün Moldovayı temsil eder.

■ **Mihail Konstantinov,**
Dionis Tanasoglu nun
üürenicisi hem Dionis Tanasoglu adına Milli teatrunun direktoru



Video
versiyası

GAGAUZ EVLERİ

«Evlerin, nicä dä insannarın, kendi ruhu hem üzü var, angılarında onnarın özü belli olêr», – yazardı Aleksandr Düma.



Gagauzlar için ev – aylä simvolu, o dedelerä hatırı hem naturaylan baalantıyı gösterer. *Ev* sözü gagauz dilindä *evlenme* sözünñän bir köktän çekiler, angısı *aylä kurmak* maanasına geler, neredä sözün ilk payı – *ev*, ikinci payın da evlenmäk maanasından kaarä *bir ev edenmäk* maanasını da taşıyêr.



Eveldän gagauz evi dik köşelik formasındaydı, genişlii dört metra kadardı. Evlerdä, mutlak, sundurma vardı. Evin temelini koyarkan, sofrada ekmek lăázımdı olsun. Evleri yapardılar ölä, ani pençereleri üülen ya da günduusu tarafına baksınar. Gagauz evlerindä adetçä moldovan odalarına benzeyän iki içêr vardı: *Casa mare* hem bir yatmak odası, ortada *hayat* bulunardı, türkçedän çevirdiynän, bu söz *yaşamak* maanasına geler.



Gagauz evinin taa bir adet özelli – *ma-aza*, neredä kış hazırlıklarını hem şarabı tutêrlar. Bundan kaarä, gagauz evindä dua etmek için özel bir er vardı.

Gagauzlar kendi evlerindä kullanılan kimi evelki işleri büünkü günädän korudular. Örnek buna *sofra* – küçük bir yuvarlak masa.

Susak – kap, yapılı kurutulmuş özel formada kabaktan, angısınnan sık vardı nicä karşılaşmaa gagauz çorbacıyalarında.

Bundan kaarä, büün dä herbir evdä var nicä görmää soba.

Gagauz halkı çok hoş herbir musaafiri karşıläär. Musaafirci olmak *adamnık* sayılêr, bu lafın maanası – *adam* en geniş maanada, millet, dil hem statusa bakmadaan.



”

Gagauzlar, pravoslav bir halk olarak, evle-rindä ikonalarla özel bir er ayırdılar. Önemniydi, ikonaların üzleri gündeusu tarafına bak-sınnar, çünkü buradan gün duuêr, eni bir baş-lantısının simvolu.

”

Gagauz halkı, evlerini düzärkän, sarmısaktan pelik örüyêrlär, angılarını kapulara hem pençerelerä asêrlar. Eni kurulan ayleyi bir arada hem güçlü tutmak için, düün adetlerinä görä dä sarmısak dişle-ri kullanılêr.

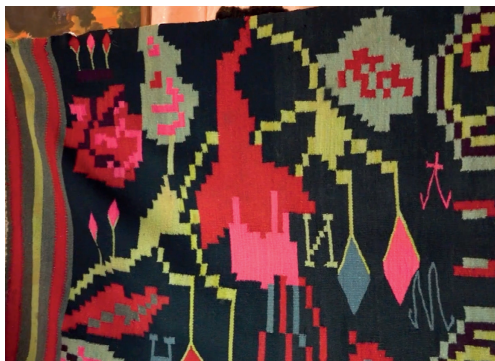
■ Ekaterina Çernioglo, Beşalma küüyü istoriya-etnografiya muzeyi muzeografi



Video
versiyası

GAGAUZ KİLİMNERİNİN SİMVOLLARI

«*Kilimini döşä, bän dä ruhunu okuyayım*», – sölenir eski bir türkmen söyleyişindä, angısı halk kulturası için kilim dokumasının önemniini açıklêr.



Kilimnär gagauz halkının istoriyasında özel bir er kaplêrlar, onnar halkın adetlerinnän tanışmaa yardım ederlär.

Aaraştırıcılar nışannêrlar, ani XVIII-XIX-uncu asirlerdä gagauzlar, göçmen olarak, Bucak kırlarına geçtilär. İnsannar evlerini dedelerdän kalan adetlerä görä düzärmişlär.

Herbir evdä çiižlerin hem en paalı işlerin bir köşesi varmış. Hep burada, en büyük duvarda, genealogiya aacın ornamentinnän bir kilim asılıymış.

Kilim kız çiižinin önemni bir parçasıydı. Kilim dokunması koyunnarın kırkmasından başlardı. Bundan sora yapaaları paklardılar, yıkardılar, taradardılar hem işlärdilär. İplii, angısından kilim dokunacak, boyardılar. Örnek olarak, kırmızı renk için iplikleri çukundur suyunnan boyardılar, eşil renk için – ceviz yapraklarınınan. Kilimin fonu için en sık kara hem mor iplikleri kullannardılar. Kilimin herbir elementi aylä zanaatın simvoluydu: hayvancılar kilimnerdä kuşları hem hayvannarı, çiftçillär – üzüm salkımnarını dokuyardılar. Ama gagauz kiliminin baş simboluydu – gül.



Nezaman gagauzlar ilk kilimlerini dokudular, söylemää zor. Biz sanêrız, ani ilk evleri düzmektän sora, açan çıplak duvarları örtmää läüzımdı. Gagauzlar, göçmen olarak, kimi elementleri, resimneri, angılarını büün dä kilimnerdä görmää var nasıl, başka halklardan almışlar.



Genealogiya aacı kilimi iki parçaya bölärdi, onda ayledä uşak sayısı kadar dal vardı. Herbir dalda gül tomburukları dokunardı, ne mutlu hem saalıklı yaşamanın simvoluydu.

■ **Lüdmila Karaçoban,**
Beşalma küüyü istoriya-etnografiya muzeyi direktoru

Kimi ustalar kilimdä kendi adlarının hem soyadlarının baş bukvalarını dokuyardılar.

2013-üncü yılda Haydar küüyündä ilk gagauz kilimi festivalı geçti, o çoyu yaşamak erlerindän ustaları topladı. O zamandan bu olay her yıl avgust ayında geçer.



Video
versiyası

GAGAUZ MİLLİ GİİYİMNERİ

Milli giyimnär – halk kulturasının hem yaşamasının önemni bir elementi. Gagauzlar hodullanêrlar milli giyimnerinnän, angıları ayırılêrlar sadeliinnän, karagöz renklerinän, bununnan da barabar, becerikli ustaların ellerinnän dikili incä detallerinnän.



Şindiki zamanda erli yaşayannar gagauz milli giyimnerini festivallara hem başka kultur olaylarına giyerlär. Gagauz adam rubaları – dik yakalı gölmek, geniş pantolon, geniş kırmızı kuşak hem sol tarafında çiçeklän paraliya.

Karı milli giyimneri – el işi kumaştan gölmek, fistan hem koyu renkli şalinka. Yortularda karılar da taşıyardılar kırmızı ya da pembä çiçek, angısını göz uurundan biraz taa aşaa takardılar.

Gagauzların milli giyimnerin özel bir elementi – gelinnik fistannarı, angıları şindikilerdän pek ayırılêrlar.

100 yıl ileri dikilmiş milli giyimnerin güzelliini şimdi Beşalma küüyü muzeyindä, Hederlez hem Kasım milli yortularında var nasıl görmää.



Video
versiyası



”

Gagauz kostümü pek açık renkli olmêêr. Gagauz milli giyimnerin oluşması az incelenmiş. Kimsey şindiydän aaraştırmadı, nicä gagauzların kendi milli giyimneri peydalandı.

”

Geçmiş asirin 70-inci yıllarınadan gelinlik fistannarın türlü renkleri hem tonnarı vardı: maavi, gök rengi, çimen gibi açık eşil hem kırmızı gelinlik fistannarı. Bundan kaarä, gelin fistanın da fita vardı, angısını sade düündä çıkar-maa vardı nasıl, onun erinä kumaştan kemer takılardı.

■ **Mariya Kapaklı,**
Beşalma küüyü istoriya-etnografiya muzeyi bilim öndercisi



”

Paraliya – adamın hodulluu, sol tarafa takılan çiçeklän donadılı. Karılarda çiçek şalin-kaya saa tarafından takılardı.

■ **Mariya Kambur,**
Beşgöz ansamblinin öndercisi



GAGAUZ HALK OYUNNARIN KÖKLERİ

Gagauz halk oyunu kültürayı hem adetleri gösterer, o bu halkın kultura mirasının baş elementlerinin birisi.



Gagauz oyunları çeşitli, onnar gagauzların kultura zenginliğini gösterirlär. Onnarda türk, balkan, rumın hem rus oyunların elementlerini görmaa var nasıl. Yavaş, hesaplı hem kendinä saygı gösterän elementlär – gagauz halk oyunun baş özellikleri.

Beşalma küüyü istoriya-etnografiya muzeyin direktoru Lüdmila Karaçoban söyleer, ani gagauz oyunları peydalandı halkın oluşmasınan bir arada. Şindiki zamanda avtonomiyanın may herbir küüyün hem kasabasının kendi folklor ansamblileri var.

Kadınca – gagauzların en anılmış oyunlarının birisi. Bu şen hem enerjik oyunu düünnerdä hem başka yortularda sık var nasıl görmää.

Lüdmila Karaçoban açıklêêr, ani gagauz oyunları moldovan oyunlarından kimi elementleri aldılar. Örnek buna – gagauz horusunu da saadın örümesine karşı oynêêrlar.

Düz Ava ansamblisi horeografi hem baletmeysteri Konstantin Germek gagauz oyunların aktiv ilerlemesi için çok çalıştı.



Sızıntı: kultura-ge.md



”

Gagauziyanın herbir yaşamak erinin kendi adetleri var. Beşalma-da sekiz oyun çeşidi var: kimilerini tek kişi oynêêr, örnek – «Kadınca», kimilerini – iki. Üç kişinin katılmasınan da oyun var, kimi yaşamak erlerindä ona «Kıraça havası», kimi erlerdä – «Marama» deerlä, eveldän düündä güvää kızkardaşlarlan birliktä bu oyunu oynardılar.

■ **Lüdmila Karaçoban,**
Beşalma küüyü istoriya-etnografiya muzeyi direktoru



”

Bizim zengin folklorumuz, çünkü türk köklerimiz var. Bununan barabar, Balkan hem moldovan etkisi çok güçlü. Gagauz oyunlarında hepsi bunnar birleşerlä, göçücü halkın karakterini göstererlä, oyunun hızlı hem klasik elementleri var.

■ **Konstantin Germek,**
Düz Ava ansamblisi horeografi hem baletmeysteri



Video
versiyası



İntervyu Germek
Konstantinnän

Gagauzların 100-dän zeeda milli imekleri var.

GAGAUZ MİLLİ İMEKLERİ



Gagauzların milli imekleri halkın göçü-cü geşmişindä temellener. Gagauz milli imeklerinin özelli – maasuz imek kokuluklarının kullanılması hem özel imek yapma teknikaları. Gagauz karılarında her zaman imeklerä özel bir dat verän kırmızı biber povidlası var.

Gagauzların yortulu sofrasına koyun yaanısından kaurma, bulgur, sarma, gözlemä, kıvrırma hem bundan kaarä tatlı biberdän, patlacandan, mor patlacandan imeklär hem piinir koyulêr.

Kaurma — küçük ateştä pişirilän koyun yaanısı. Sıcak ya da suuk olarak sofraya koyulêr. Eskidän koyun sürüsünnän tarlaya gidän çobannar yannarına suuk kaurma hem piinir alardılar.

Milli imekleri gagauzlar kuzu yaanısından hazırlêrlar. Örnek olarak, kuzu yaanısından hem ceerindän yapılan *bulgur* özel bir tehnologiyaya görä birkaç saat fırında pişiriler. Adetä görä, bulgur hazırlanêr, açan gelin hem güvää düündän sora eni evä geçerlär.

Gagauzlar – pravoslav bir halk, angısı klisä kanonlarını sıkı tutêr. Oruç zamanında çorbacıyklar adetçä kallä, turşu,

laanadan ya da baa yapraannan sarma, patlacan ya da kartofi mancası yapêrlar.

Hamur işleri gagauz milli imeklerindä özel bir eri kaplêêrlar: halkın vizit kartı – gözlemä hem kıvırma.

Gözlemä – ikiyâ katlı tombarlak pazı, içinä ufalanmış piinir ya da kartofi koyulêr. Gözlemeleri tavada kaurêrlar.

Kıvırma incä yazılmış pazıdan hazırlanêr. Pazının bir payına iışimik koyulêr, ikinci payı kapadılêr ilk payın üstünä da iki taraftan toplattırılêr “garmoşka” formasında, üstünä kaymak döküler. Fırında pişiriler.

Kabaklı yapılêr incä yazılı hamurdan, içinä koyulêr rendelenmiş şekerli kabak. Pişiriler fırında.

Gagauz sofrasında taa bir tatlı imek – ceviz tatlısı.



«Gözlemä» yapma sıralıı

Hamur:

- 2 stakan un
- 1 stakan su
- 1 çay kaşıı tuz
- oloy

Kıyma:

- 300 gram koyun piiniri
- 1 yımırta

Hamuru yazêrlar tombarlak formada, ikiyâ bükêrlêr, içinä piinirlân yımırta karışımını koyêrlar, tavada kaurêrlar.



Video
versiyası

GAGAUZ ŞARAPLARI

Şarap – gagauzlar için sıradan bir içki diil, o gagauzların material hem ruh kulturasının ayrılmaz bir payı.



Gagauzlar, taa Dobruca topraklarında yaşarken, şarapçılıkları zanaatlarıydılar. XIX-uncu asırdā, Besarabiyada erleşān gagauzlar, Bucaan kurak topraklarında şarapçılık zanaatını ilerlettiler. Gagauzlar taa sık *Zayber* hem *Kuderka* üzüm çeşitlerini büüdardı, bu üülen tarafında özel klimat koşullarınan baalıydı.



Gagauzlarda birkaç şarap çeşidi vardı, *Acı Şarap* onların birisi, ona pelin otu koyulardı. O ilaçlanmak için kullanıldı.

Bundan kaarā, şıradan özel günnār için şarap yapardılar. Bu şarapları ev çorbacıları özel günnerdā musafirleri ikram edärdiler. Özel günneri için şarabı yapmak teknolojisi zordu: kaynadıktan sora içinä taazā şıra dökärdiler. Şarap tatlı hem zengin datlı olardı.



İstoriklär nışannêrlar, anı gagauzlar şarabın kaynamasını 40 gün bekleerler, bundan sora onun dadını bakêrlar. Eer moldovannar «tulburel» söylenān şarabı içärsäydiler, gagauzlarda bu adet yok. Çorbacıları, angıları bu adeti hesaba almazdılar, maana bulardılar, açıklêr istoriik, Komratda «Stepan Topal adına muzey-evi» istoriya-kultura merkezi öndercisi Andrey Mutkoglo.



Açan gagauzlar çotukları kesârdilâr, onnarı geçmiş yıldan şarabınnan serpârdilâr hem baada bu şaraptan biraz içârdilâr. Sayıldâr, ani bu ritual zengin bir bereket getirecek.

■ **Andrey Mutkoglo,**
istorik, Komrat «Stepan Topal adına muzey-evi»
istoriya-kultura merkezi
öndercisi

Büünkü günnerdä Gagauziyada çok er var, neredä gagauz şaraplarını datmaa var nasıl. Uzmannar koruyêrlar şarap yapmak adetlerini, bir evlad boyundan öbürünä bu zanaatın özünü geçireräk. Adetä görä, şarapları var nicä datmaa kasım ayın çeketmesindä, açan Gagauz avtonomiyasında Şarap yortusu kutlanılêr.



Video
versiyası

«HEDERLEZ» YORTUSUNUN LEGENDASI

Hederlez – gagauz halkın en önemni ilkyaz yortuların birisi, ondan kır işleri hem hayvannarın otlatması başlêêr.



Her yıl hederlez ayın 6-nda gagauzlar dedelerdän kalan adetlerä saygı göstererlär hem naturanın uyanmasını kutlêêrlar.

Hederlez pravoslav hristiannarın Ayozlu Görgi günündä kutlanêr. Adetä görä, yortu klisä dualarından başlêêr.

Hederlez yortusunnan gagauzlarda *saalık için kurban* adeti baalı. Bu gün bir kuzu ya da taa siirek bir horoz kurban veriler. Yaanıyı mutlak bulgurlan pişirerlär. İmeklerin yarısını fukaara insannara ya da komşulara daadêrlar, yarısı da ayledä paylaşılır.

Evdokiya Soroçanu açıklêêr, ani gagauzlar dedelerin adetlerini en ii korudular, da Hederlezdä insannar onnara saygıyı göstererlär.

Büünkü günnerdä Hederlez yortusunda Çadır-Lunga kasabasında türlü meraklı sıralar hem anılmış at yarışmaları geçiriler.



Video
versiyası



Adeta görä, imekleri küüyün hepsi yaşayannarı, bir sokakta yaşayan insannar ya da iki-üç aylä hazır-lasinnar lâüzim.



Bu açık dünnä hem ölülerin dünnesi arasında baalantı. O her zamanki hem herbir ritualda var, herbir halk adetindä. Kuzu kesärkän, dua ederlär. Kurban ya-anısını daadarkan, söleerlär: Bunu sana başlêêrim, senin bu dünnedä olsun, benim dä öbür dünnedä.

■ **Evdokiya Soroçanu,**
Moldova Bilim akademiyası bilim izmetçisi



«KASIM» ADETLERİ

Gagauzlar *Kasım* yortusunu eveldän kutlêêrlar, o çiftçilik yılını kapêêr, ondan kış başlêêr.



Kasım yortusu gagauzlarda yılı iki bölümä paylaşırêr: Kasım yortusundan Hederlez yortusunadan — kış zamanı; Hederlez yortusundan Kasım yortusunadan — yaz zamanı. Şindiki vakıtlarda Kasım noyabrinin 8-indä, Ayoğlu Dmitriy günündä kutlanılêr.

Moldova Bilim Akademiyası aaraştırıcısı Evdokiya Soroçanu açıklêêr, ani türkçedän çevirilän *Kasım* sözün *sınır, geçiş* maanası var.

Bu gün çorbacılar hayvannarını kırdan evä getirerlêr. Çorbacılar, angıların ileri büyük sayıda koyunnarı vardı, bir payını kesärdilêr. Bundan kaarä, Kasımda çiftçilik yılın sonuçlarını belli ederlêr hem ödeşerlêr çobannarlan. Bu günä Bereket yortusu adını var nicä vermää.

Şindiki zamanda Gagauz avtonomiyasında Kasım yortusunda «*Gagauz şarap yortusu*» da kutlanêr. Avtonomiyanın hepsi yaşamak erlerindän gelän ustalar Komratta toplanêrlar hem burada diil sade şarap yapmasında, ama milli imeklerinin hazırlanmasında da becermeklerini göstererlêr. Kimi yaşamak erlerindä ev hayvannarın sergileri geçiriler, çorbacılar da iş sonuçlarını açıklêêrlar. Şarap yor-

tusunda Gagauziyada milli gagauz imeklerini datmak gezileri yapılêr, turistlerin olêr kolaylıı diil sade datmaa şarapları, ama onnarın yapılmasına da katılmaa.



Video
versiyası

«MÊRȚIȘOR» YORTUSU GAGAUZLARDA

İlkyazın ilk günündä gagauzlarda, nicä dä başka halklarda, Mêrtișor kutlanılêr. Bütün avtonomiyada «Mêrtișor Gagauziyada» kontertlär hem festivallar geçêrlär.



Gagauzlar için Mêrtișor – en ilkin, paklanmak yortusu. Bu gün evi tertipleerlär hem rubaları dışarı havalandırmak için çıkarêrlar.

Gagauzların bir başka saygılı adeti mardın birindä çiftçilik yılın başlamasınan baalı. Nezamansa bu gün evin bir köşesinä ya-paadan ya da kırmızı kumaştan yapılmış bir kemer asılardı böla laflarlan: *Tenelär kara olmasınnar, kırmızı olsunnar*, böla söylenirdi, ki olgun hem zengin bereket büüsün.

Mardın birindä Gagauz avtonomiyasının küü hem kasaba yaşayannarı biyaz hem kırmızı çiçekleri giyimnerinä takêrlar. Evel-dän gagauzlar, taa sık karılar hem uşaklar, ellerinä kırmızı-biyaz iplik baalardırlar.

Araştırmacılar, angıları gagauzların kultu-rasını hem istoriyasını aaraştırêrlar, nı-şannêrlar, ani Mêrtișor yortusu taa bir keret gösterer, ki bu millet başka halklar-dan eni becermekleri hem adetleri üüren-mää açık, ama, bununнан barabar, kendi özelliklerini dä koruyêr.

Mêrtișor 2017-nci yılda UNESCO Kultura mirası listesinä girdi. Bu ortak tekliflän Bulgariya, Poyraz Makedoniya, Moldova hem Rumıniya çıktılar.



Video
versiyası

Gagauzlar Eni yıl yortuların adetle-
rinä özel bir saygı gösterirlär.

GAGAUZİYADA KOLADA ADETLERİ



Büük ayın 7-ndä Kolada yortusu eskiycä bakılêr, gagauzlar, moldovannarın hem Balkan bulgarların adetlerini kabul edip, Kolada gezerlär.

Gagauzlar Kolada gecesı insannarı kut-
lêêrlar, bu *Kolada gezmää*, *Koladeli adeti*
sayılêr. Gençlär yortuya vakıtça hazır-
lanêrlar. Kolada orucunda çocuklar boş
bir evdä toplanardılar, neredä saygılı bir
adam onnarı *kolada çalmaa üüredärdi*.
Kolada türkülerini çalarkan, o *țar* rolunu
oynardı. *Țarin* başına *Feneț* koronasını
takardılar.



Kalan koladacılar yortuya görä kolada ru-
balarını giıyêrdilär. Şapkalarına bir testä
çiçek – «*Kıtka*» takardılar. Evä yaklaştıy-
nan, koladacılar ev çorbacısına danışêrlar
hem sorêrlar, var nicä mi kolada çalmaa.
Ev çorbacısı koladacıları şükür ederäk,
onnara kolaç verer hem şarap ikram eder.

Koladacılara yanan mumnan hem paray-
lan kolaç baaşlêêrlar. Kimär sıra kolacın
üstünä slênina, yaanı, süüş tauk hem tat-
lılıklar koyulardı.

Var başka soy kolada türküleri dä – klisä
türküleri, angılarında haberlener Hristo-
zun duuması hem eni başlantı için.





Gagauzlar Eni Yıl Eskiycä gecesindä, büyük ayın 13-ndä Hêy-hêy gezerlär. Sabaalen-dän küüdä uşaklar gezerlär, onnardan sora gençlär, gecä vakıdı büyüklär yortuyu başarêlar. Büyük ayın 14-ndä, Vasiliy günündä, uşaklar evdän-evä *Suvraki* gezerlär – çorbacıların omuzlarına meyva aacın dalınnan dokunêlar, ki Eni yılda kısmet, saalık hem bereket olsun.

Taa az yaygın bir adet – kaarı sürmää, angısını gagauzlar moldovannardan aldılar. Bu çiftçilik adeti yapılêr, ani gelän yıl bereketli olsun.

Gagauzlar söleerlär, ani Kolada yortusu zengin bereket tarlalara, başcalara, ahırlara hem kısmet ev çorbacılarına getirer. Bu üzerä koladacılar herbir evä girmää savaşırdılar, sade o evlerdän kaarä, neredä geçinmiş insan vardı. Bundan kaarä, sayılırdı, ani koladacılar küüdän fenalı kuuêlar. Hem, elbetki, kolada yortuları ev çorbacılarına, nicä evelki zamannarda, öla şındiki zaman da, sevinmelik getirerlär.



Burada Balkannardan bulgar adetleri hem moldovan adetleri birleşerlär. Örnek buna, Kolada yortusunda koladacılar evdän-evä gezerlär, bulgar hem gagauz dillerindä kolada türkülerini çalêlar. Bu türkülär ev çorbacılarına çalardılar, onnadan kaarä kızlara, angıların yavkluları vardı, hem uşaklara. Kolada türkülerini dua gibi okuyardılar: Allaa bereket versin.

■ **Evdokiya Soroçanu,**
Moldova Bilim Akademiyası
bilim izmetçisi



Video
versiyası

GAGAUZİYANIN ANILMIŞ İNSANNARI

XX-nci asirin başlantısı biliner birkaç anılmış insannan, angıları gagauzların istoriyasını diiştirdilär.



Mihail Çakir aktiv ilerledärdi gagauz kultasını. O 1861-inci yılda Çadır kasabasında, popaz aylesindä duudu. Onun yaşaması hem çalışmaları gagauz kultasının hem dilinin ilerlemesinä hem korunmasına adalıydı.

Kişinövda Ruh seminariyasını başardıktan sora Mihail Çakir Çocuk Ruh okulunda çalışmaa başladı. Ama onun büyük istemesiydi – gagauz kultasının hem dilinin korunması hem ilerlemesi. 1896-ncı yılda Çakir Rus İmpariyasının Üretmək ministerliinä danıştı, ki moldovan dilindä kiya-
dı tiparlamaa. 1904-üncü yılda Sinoda danıştı, ki gagauz dilindä din literaturasını tiparlamaa izin versinnär. Üç yılın içindä Eski Zave-
tin ilk payları hem Evangelianın ilk bölümneri çevirildi hem tiparlandı. Bundan kaarä, Mihail Çakirin iniativasına görä başladı tiparlanmaa gagauz dilindä ilk din gazetası – «*Hakikatın Sesi*». 1938-inci yılda onun öndercliindä gagauz-
ça-rumınca sözlüü dünneyä geldi. 2012-nci yıldan beeri çiçek ayın 27-si – Mihail Çakirin duuma günü, Gagauziyada *Ana dili* yortusu sayılêr.



Dmitriy Karaçoban. Beşalma küüyündä 1933-üncü yılda hederlez ayın 27-

ndä duudu adam, angısının yaşaması önemni başarılarla doluydu – Dmitriy Karaçoban, peetçi, yazıcı, ilk gagauz filmlerin avtoru. Dmitrinin anası, Anna, beş dil bilärdi, bobası Nikolay kemençä instrumentindä pek becerikliydi. Üç yıl Dmitriy rumın şkolasında üürendi, ondan sora sovet vakıdında taa üç yıllık üürenmeyi şkolada başardı.

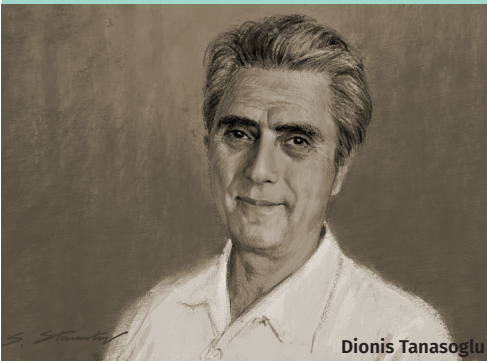
Dmitriy resimnemää hem yazmaa sevär-di. 1959-uncu yılda onun şiirleri *Bucak-tan seslär* kiyadında tiparlandı. Hep ozaman Karaçoban Beşalma şkolasına üüredici olarak işä girdi hem gagauz dilini götürmää başladı. Kendi ilk peet toplumu için kabledilän gonorarınnan videokamera satın aldı. Gagauzlar için filma çıkarmaa başladı. O *Gagauz novellaları* hem *Beşalma dün hem bu gün* hem başka filmları çıkardı. Son filması Kişinöv Sinema evinin yarışmasında ikinci eri aldı.

Dmitriy Karaçoban sık rus bibliotekalarına gidärdi, ki oradan ana küüyünä gagauzlar için informañıyayı hem kiyatları getirmää. Gagauz küülerini çep-çerebä gezdi, eksponat topladı. Bölä kuruldu Beşalma İstoriya hem etnografiya muzeyi. O zengin bir miras braktı: 50-dän zeedä kartina, 60-tan zeedä skulptura, 40-tan zeedä kısa metrajlı artistik hem dokumental filma, 12 peet, proza hem pyesa toplumunu.



Video
versiyası

GAGAUZİYANIN ANILMIŞ İNSANNARI



● ● ●

Dionis Tanasoglu – anılmış yazıcı, üredici, gagauz kultasının ilerledici-si. O 1922-nci yılda orak ayın 7-ndä Kiri-Lunga küüyündä duudu. Şkoladan sora Tanasoglu Çetatä Albê Pedagogika kolecindä üürendi, neredä muzıka hem filologiya uurunda üüretim kabletti.

1957-nci yılda, ofițial uurda gagauz dilinin alfabeti kabledildiynän, çalışardı düzenä koymaa gagauz dilinin şkolalarda üürenilmesini.

O gagauz kultasının hem dilinin baş destekçisiydi, pyesaları yazardı, Moldova İncä zanaat institutunda gençleri üüredärdi. Bundan sora Komrat Devlet Universitetinin rektoru oldu. Dionis Tanasogluya «Gagauziyanın şannı vatandaş» adı verildi.



Nikolay Baboglu – yazıcı, peetçi, üredici, çevirici, gagauz dilindä üürenmäk kıyatlarının avtoru. Nikolay Baboglu 1928-inci yılda hederlez ayın 2-ndä Moldovanın üülen tarafında, Tatar-Kıpçak, şindi Kıpçak küüyündä çiftçi aylesindä duudu. Okuldan sora Ruh seminariyasına üürenmää girdi, ama 1940-ıncı yılda, açan Sovet askerleri Besarabiyaya geldilär, üürenmeyi brakmak zorunda kaldı. Bir zamandan

sora Nikolay Baboglu küü şkolasında üüredici olarak işä girdi. 1950-nci yılda Baboglu literatura uurunda aktiv çalışmaa başladı: o gagauz dilinä Mihay Emineskunun, İon Krängênın, Aleksandr Puşkinin, Mihail Lermontovun, İvan Turgenevin hem başka yabancı avtorların yaratmalarını çevirdi. Dionis Tanasogluylan bir sırada, o en talantlı gagauz prozacıların birisi. O *Karanfillär açtılar enidän* povestini, *Tarafımın peetleri* peet toplumunu hem *Mumnar saalık için* pyesasını hem çok başka işleri dünneyä getirdi.

Mariya Maruneviç çoktarafça talantlı bir insan, angısı bilim hem politika uurunda çalışardı. O 1937-nci yılda oktâbri ayın 25-indä Komratta duudu. Mariya Maruneviç *Gagauzların adetçä evleri* temaya görä doktor disertatıyasını yazdı. 1970-inci yılda istoriya bilgilerindä doktor oldu hem Moldova Bilim Akademiyasında çalışmaa başladı. O çalışmasını gagauzların istoriyasına hem kulturasına adadı. Mariya Maruneviç 30-dan zeedä bilim çalışması tiparladı hem *Gagauz karıları* toplumunun öz figurası oldu. 2001-inci yılda Bilim-Aaraştırmaa merkezini açmak için çalışan insannarın biriydi. Büün bu merkez Mariya Maruneviçin adını taşıyêr. Bilim-aaraştırma merkezi gagauz dili, istoriyası hem kulturası için aaraştırmakları yapêr, tombarlak masalarını, bilim konferentiyalarını geçirer hem bir sıra multimediyä proektlerini gerçekleştirir.



Video
versiyası

GAGAUZ AVTONOMİYASININ KURULMASI

1994-üncü yılda dekabri ayın
23-ündä Moldova Parlamenti
«Gagauz Erinin özel statusu için»
kanonunu kabletti.



1988-inci yılda Moldovanın üülen tara-
fında, Komrat kasabasında gagauz inte-
ligentiyası istoriya, kultura hem dil so-
ruşlarını açıklamak için toplandı. Gagauz
dilinün gün-gündän kayıp olması onnarı
raatsız edärdi. Bölä *Gagauz Halkı* toplan-
tı kuruldu.



1989-uncu yılda hederlez ayın 21-ndä geç-
ti toplantının ilk syezdi, angısında Moldo-
vanın üülen tarafında avtonom respub-
likasını kurmaa teklif edildi. Bir yıldan
sora, 1990-ıncı yılda avgust ayın 19-unda,
Stepan Topalın önderciliindä toplanan
insannar, Sovetlär Birliin içindä Gagauz
Respublikasını kurdu. Kişinöv bu kararı
kabletmedi, nişannayarak, ani o Konsti-
tuţiyaya karşı.



1991-inci yılın mart ayında geçti referen-
dum, neredä gagauz respublikasının yaşa-
yannarı Sovetlär Birliin içindä bulunmak
için seslerini verdilär. Bu arada, avgust
ayın 27-ndä Moldova baamsızlığını kable-
der. Bu üzerä Kişinöv hem Komrat arasın-
da annaşmak taa da pek zorlaşêr. Uzun
görüşmelerdän sora, angılarında pay aldı
erli hem halklararası araçılar (onnarın biri
– Türkiye lideri), iki taraflı kompromislerin
sonunda, Komrat maasuz statuslan kayıl

olêr dönmaa Moldova Respublikasının konstitütiya alanına.

1994-üncü yılda dekabrı ayın 23-ündä Moldova Parlamenti kabletti *Gagauz Erinin özel statusu için* kanonunu, angısı devlet bütünnüünü hesaba alarak, avtonomiya haklarını garantiya altına aldı.

Bugünkü Gagauziya – masuz statuslu avtonom teritorial bölgesi üç ofişial dillän, angısı gagauzların kendini belli etmek forması olarak, Moldova Respublikasının bir ayrılmaz payı sayılêr.

Evropada insan haklarını koruyan kurumların çoyu hem istoriklär Gagauziya Avtonom Teritorial Bölgesini milletlär arasında konfliktlerin başarılı çözümlésinin örnää olarak görer.



Süleyman Demirel

”

Gagauziyanın kurulması – bizim bölgedä yaşayan gagauzlar için büyük bir olay hem bütün Moldova Respublikası için önemni bir iş. Kan dökülmedään, annaşmakların hem kanonların yardımınan oluştu.

■ **Vitaliy Sırf,**
filologiya bilgilerindä doktor

”

Açan bän gagauz halkı için yabancılara annadêrım, nışannêêrım, ani bu en ii örnek, açan ilerki Sovet Birliin topraklarında konflikt barış yolunnan çözüldü. Moldova Respublikasının özelli onun çok milletli olmasına baalı, ne bu devletin vizit kartı lââzım olsun.

■ **İvan Duminika,**
istoriya bilgilerindä doktor

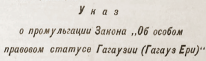


Video
versiyası

ERININ



Gagauziya için soruş taa 1989-uncu yılda kaldırılardı, açan Moldova Respublikasında milli kalkıntılar başladılar, hatırlêêr Moldova Parlamentinin Genel Yuridik müdürlüün başı İon Krangê.



*Gagauz Erinin özel statusu için kano-
nu verer kolaylık Gagauziyaya belli edili
kompetentiyalar uurunda kendibaşına*

politika, ekonomika hem kultura ilerlemesi soruşlarını çözmää. Kanona görä, gagauz dili – bölgenin ofițial dili olêr, onun neeti gagauz cümnesinin kultura özelliklerini korumaa hem ilerletmää. Bundan kaarä, Gagauziyada taa iki ofițial dil var. Gagauz avtonomiyasının kanon kuran kuvedi – Halk Topluşu, tamanayıcı kuvvetleri – Başkan hem Bakannık Komiteti.



Kanon verdi kolaylık Komrat hem Kişinöv arasında politika gerginniklerini hem annaşmazlıklarını çözmää. Lääzım tutalım aklımızda, ani Moldova Parlamentin kararı olmasaydı, problema ilerleyeceydi.

■ **Vitaliy Sırf**,
filologiya bilgilerindä doktor



Bu kanon uzun zaman hazırlandı, dartışıldı. Gagauzlardan delegatlar vardı, angıları Parlament komisiyasına danışardılar, kendi bakışlarını açıklardılar, inandırardılar. Sonuçta avtonomiya kabledildi diil Konstituția kanonu uurunda, ama organik kanonu uurunda.

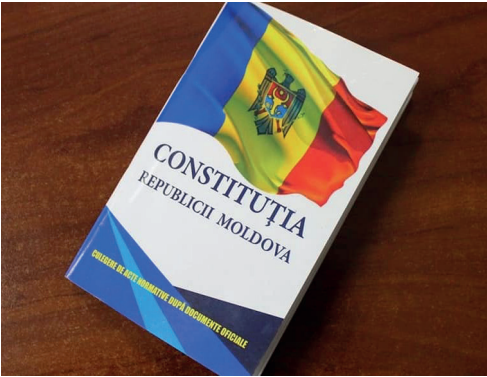
■ **İon Krängë**,
Parlament Sekretarlı Genel Yuridik müdürülüün başı



Video
versiyası

2003-ÜNCÜ YILIN KONSTITÜTİYA DİİŞİLMEKLERİ

1994-üncü yılda orak ayın 29-unda Parlament Moldova Respublikasının Konstitütyasını kabletti. O zaman-
dan büünkü günnerädän devletin
Temel kanonunda birkaç diişilmäk
yapıldı. Birisi onnardan 2003-üncü
yılda orak ayın 25-ndä yapıldı: Gaga-
uz avtonomiyası Konstitütya garan-
tiyalarını kabletti.



Articolul 111

Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia

(1) Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova și soluționează de sine stătător, în limitele competenței sale, potrivit prevederilor Constituției Republicii Moldova, în interesul întregii populații, problemele cu caracter politic, economic și cultural.

(2) Pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt garantate toate drepturile și libertățile prevăzute de Constituția și legislația Republicii Moldova.

(3) În unitatea teritorială autonomă Găgăuzia activează organe reprezentative și executive potrivit legii.

(4) Pământul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale aflate pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt proprietate a poporului Republicii Moldova și constituie totodată baza economică a Găgăuziei.

(5) Bugetul unității teritoriale autonome Găgăuzia se formează în conformitate cu normele stabilite în legea care reglementează statutul special al Găgăuziei.

(6) Controlul asupra respectării legislației Republicii Moldova în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia se exercită de Guvern, în condițiile legii.

(7) Legea organică care reglementează statutul special al unității teritoriale autonome Găgăuzia poate fi modificată cu votul a trei cincimi din numărul deputaților aleși în Parlament.

[Art.111 în redacția LP344-XV din 25.07.03, MO170-172/08.08.03 art.721]

Proșes 2001-inci yılda başladı, açan Kişi-
növ Venețiyä komisiyasına danıştı iniți-
ativaylan, angısına görä Temel kanonun
eni proektinä avtonomiyanın kompetenți-
yaları da girdi. 2002-nci yılın mart ayında
komisiya azaları Gagauz Erinin özel statu-
su için kanonundan çekilän Konstitütya
diişikliklerini destekledilär. 2003-üncü
yılda orak ayın 25-indä Moldova Respub-
likasının Parlamenti 76 seslän 101-dän
kabletti bu kararı.

Konstitütyanın 111-inci statyasına görä,
Gagauziya – avtonom-teritorial bölgesi
ayırı statuslan, nicä gagauzların kendini
belli etmek forması, Moldova Respublika-
sının ayrılmaz bir payı.

Gagauziya avtonom-teritorial bölgesinin
teritoriyasında garantiya altına alınêr
hepsi haklar hem serbestliklär, ani belli
edili Moldova Respublikasının Konsti-
tütyasında hem kanonnarında. Burada
çalışêr temsilli hem tamannayıcı kuvet
organnarı – Halk Topluşu hem Bakannık
komiteti. Gagauziya teritoriyasında bu-
lunan toprak, er altı zenginlikleri, su-
lar, büyüüm hem hayvan dünnesi, başka
natura resursları Moldova Respublikası
halkının varlıdır hem bununan barabar
Gagauziyanın ekonomika temelidir.



Gagauziya avtonom-teritorial bölgesinin ayırı statusunu belli edän organik kanonuna diişilmeklər Parlamentin 61 sesinän var nicä yapılsın. Kanona teklif edilän diişilmeklerin proekti, nicä dä Gagauziyaylan ilgili hepsi kanon proektleri, lääzim bakılsın Halk Topluğu tarafından da.

Evropada insan haklarını koruyan kurumların çöyü hem istoriklər Gagauziya Avtonom Teritorial Bölgesini milletlər arasında konfliktlerin başariılı çözümləsinin örnää olarak görür.



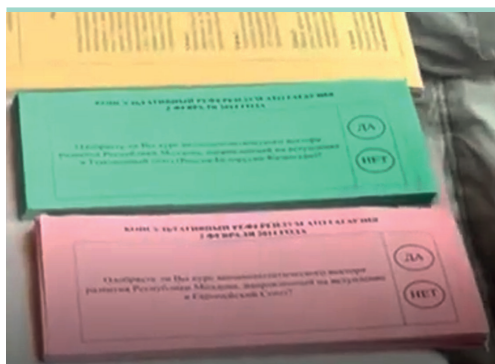
Bu Kanonun temel statyalarını Parlament kabletti nicä Konstitutiya norması. Benim bakışına görə, devletin üülen tarafında stabillin hem güvənnin güçlənməsi için bu önəmni bir karar. Diil sade avtonomiyada, ama bütün devlettä dä.

Vasiliy Şova,
reintegratiya
eks-viçe-premyeri



Video
versiyası

2014-ÜNCÜ YILIN REFERENDUMNARI HEM DIALOGUN KURULMASI



2024-üncü yılda fevral ayın 2-ndä avtonomiya yaşayannarını iki referendumda pay almaa teklif ettilär – konsultativ hem kanon referendumnarında. Merkez kuvetleri onnarı devlet kanonlarına karşı buldular.

Karar geçirmää referendumnarı 2013-üncü yılın kasım ayında kabledildi ondan sora, nicä Moldova Respublikası Evropa Birliinnän asoñiañıya için annaşmasını imzalamaya hazırladı. Merkez hem avtonomiya kuvetlerinin arasında annaşmazlık halklararası cümnesinin dikkatını çekti.

2015-inci yılda Moldova Parlamenti CMI – Martti Ahtisaari barış Fonduna danıştı, ki Komrat hem Kişinöv arasında dialog kurması için ekspertiza hem diplomatik uurunda yardım kabletmää. Bölä, 2015-inci yılda Parlament hem Gagauziya arasında Çalışma Grupası kuruldu.

Çalışma Grupasına girän Moldova Parlamentinin hem Halk Topluğunun deputatları kabletilär bir sıra karar geliştirmää deyni var olan işbirlii mehanizmalarını hem taa açık belli etmää avtonomiyanın haklarını, hem dâ önnemää eni annaşmazlıkları merkez hem Gagauziya kuvetlerinin arasında.





Çalışma Grubasının baş neeti – Parlament hem Gagauziya kuvvetlerin arasında devamını dialogu kurmaa. Bundan kaarä, yaratmaa mehanizmaları, an-gıları yardım edecek taa açık belli etmää avtonomiyanın hak-larını da önneyecek iki tarafın arasında annaşmazlıı.

■ **Larisa Voloh,**
Gagauziyaylan ilgili Par-lamentin Çalışma Grupa-sının öndercisi



Kişinöv hem devlet dışı partnörler kararladılar birleşirmää kuvetle-rini kanon uurunda bir platforma kurmaa deyni, angısı Moldova Parlamentinin hem Halk Topluşunun arasında devamını bir işbirlii kurmaa yardım edecek.

■ **Aleksandr Tarnavskiy,**
Halk Topluşu viçe-spikeri



Video
versiyası

«Hepsini konfliktleri çözmää var nicä», – sölardi Dünnä uurunda No-bel ödülün laureatı Martti Ahtisaari.

GAGAUZİYAYLAN İLGİLİ PARLAMENTİN ÇALIŞMA GRUPASI



Moldova Respublikasının hem Gagauziya kuvetlerinin arasında başarılı ilişkilerin anatarı var nicä olsun dialog. 2014-üncü yılda Komratta kuvetlär iki referendum geçirdilär, angılarını Kişinöv kanonnara karşı buldu. Bu olaylardan sora taraflar dialog masasına oturdular.



2015-inci yılda Komrat hem Kişinöv arasında annaşmak bulmaa deyni, Moldova Parlamenti CMI – Martti Ahtisaari barış Fonduna danıştı aracılık hem ekspertiza uurunda yardım için. Bölä, 2015-inci yılda Gagauziyaylan ilgili Parlamentin Çalışma Gruposı kuruldu, angısına birtürlü sayıda Moldova Parlamentindän hem Gagauziya Halk Topluşundan temsilcilär girdi.



Çalışma Gruposı – dialog için bir platforma, neredä avtonomiyaylan baalı soruşlar kaldırılêr, ortak çözümnär aaraştırılêr.

Çalışma Gruposının öndercisi Larisa Voloh söleer, ani ekspertiza hem halklararası ekspertlerinin yardımı yapêr bu Grupa-nın işini taa başarılı, devamnı hem verer kolaylık iki tarafa da önemni soruşları kaldırmaa.

Çalışma Gruposının neeti – merkez hem avtonomiya kuvetlerinin arasında başarılı

dialog kurmaa, devlet kanonnarında Gagauziyanın özel statusunu belli etmää, bundan kaarä, Kişinövün kem Komradın haklarını taa açık belirlemää.

2015-inci yıldan Çalışma Gruposı onnarca toplantı geçirdi (ofițial hem diil ofițial), 600 kanona analiz yapıldı hem 30 kanon proekti yazıldı, angılarından dokuzunu Parlament kabletti. Çalışma Gruposında 60 zeedä ortak karar kabledildi.



Pek önemni Parlament Sekretarlın katılmasını da nişannamaa, angısı kimi kanon proektlerinin yazılmasının zanaatlanêr. Biz bileriz, ani Çalışma Gruposının işlemä zamanında 60 karar kabledildi, angıların neeti – Gagauziyanın ilerlemesini hem Moldova Respublikası kanonnarının garmonizatsiyasını desteklemää.

■ **Larisa Voloh,**
Gagauziyaylan ilgili
Parlamentin Çalışma
Gruposının öndercisi



2016-ncı yılda Hükümetin Gagauziyada geçirilmiş oturusunda 2016–2019-uncu yıllarına Gagauziyanın soțial-ekonomika ilerlemesi planı kabledildi. Bu Çalışma Gruposının çalışmak sonuçları, çünkü planda açıklanardı Gagauziyanın prioretleri, angıları Kişinöv hem Komrat arasında dialog süresindä belli edildi. Sonuçta gerçekleştirildi bir sıra proekt, angıları bu gün dä avtonomiya vatandaşların yaşamasını pozitiv etkileer.

■ **Natalya Djandjgava,**
CMI proektin öndercisi



Komrat hem Kişinöv annaşmakların istoriyasında 2015-inci yılda ilk sefer ofițial uurda Çalışma Gruposı kuruldu. Bundan kaarä, onun kurulmasına Moldova'nın partnörleri yardımcı oldular. En ilkin, söz gider Şvețiya Büükelçilii hem Martti Ahtisaari barış Fondu için. Benim bakışma görä, bu yardımsız Çalışma Gruposı başarılı olmayaceydı.

■ **Aleksandr Tarnavskiy,**
Halk Topluşu vişe-spikeri



Video
versiyası

EVROPA AVTONOMİYA BÖLGELERİ ÖRNEKLERİ



Kişinöv hem Komrat arasında dialog süresindä Evropa avtonomiyaların özellikleri incelenir. İtalyanın Üülen Tirolü hem Finlândiyanın Alanda adaları – başarılı çalışan avtonomiyaların iki örnää, makar ki ikisinin dâ kendi istoriyası var. Üülen Tirol bulunêr sınır zonasında, İtalyanın en poyraz tarafında, Avstriya hem Şveytariya hotarlarında.

Şindiki zamanda Üülen Tirolün genişlenmiş avtonomiyasında dil kvotaları var, angılarına görä almannar hem italyannar arasında devlet görevleri birtakım sayıda paylaşılır. Dil grupalarına, onların arasında ladin dilindä lafedän insannara da, kendi ana dilindä üürenmâk garantiyalrı veriler.

Alanda adaları – Finlândiyanın demilitarize edilmiş avtonom bir bölgesi. Bölgeyâ 6500-â yakın zengin tarihli ada girer.

Büünkü günnerdâ Alanda adaların kendi Parlamenti hem Hükümeti var, isveç dili dâ tek ofişial dil olêr, bakmayarak ona, ani Finlândiya iki dilli devlet, angısında fin hem isveç dilleri ofişial sayılır.

Alanda adaların hem Üülen Tirolün örnekleri göstererlâr, ani avtonomiyaların

başarılı çalışması için dialog, hakların belli edilmesi hem kompromislär pek lääzımnı hem önemni.



1809-uncu yılıdık Alanda adaları Şveþiya Krallına girärdilär. O Finlândiyanı hem Alanda adalarını Rusiyaya verdi. Taa sora, 1917-nci yılda, Alanda adaları baamsızlını kazandılar. Şveþiya hem Finlândiya aralarında Alanda adaları için kavga başladı, çünkü yaşayannar isveç dilindä lafedärdilär hem Şveþiya devletinä dön-mää istärdilär. Kuvet kullanmasınnan kavga-ya işlär gelmedi, ama gerginnik okadar üü-sekti, ani Milletlär Liga-sının dikkatını çekti.

■ **Süzann Simolin,**
Alanda adaları Dünnä insti-tutu öndercisi



Bu iki avtonomiyayı he-saba alarsak, annêêrız, ani başarılı öndercilik kurdu ölä koşulları, ki bu halklar uslulukta yaşasınnar. Bölä, ayırı bakışlar, Evropada denenmiş avtonomiya örnekleri, Moldova Res-publikasına lääzımnı, ki önemni kararları bul-maa hem hep bu arada Moldovayı ilerletmää.

■ **Zdenka Mahniykova,**
CMI – Marti Ahtisaari barış Fondu baş yurist-nasaatçısı



Üülen Tirolün statusu – 1950-1960-ıncı yılların uzun annaşmaklarının sonucu. Avtonomiya statusu 1972-nci yılda Konstituþiya kanunun-da belli edildi. Ona görä Üülen Tirolün avtonomiyasında kuvet paylaştırılêr regionda yaşayan grupaların arasında.

■ **Elizabet Alber,**
İtaliya, Eurac Research araştırmak grupasının öndercisi



Video
versiyası

CMI – MARTTI AHTISAARI BARIŞ FONDUN ÇALIŞMASI



CMI – Martti Ahtisaari barış Fondu – fin kurumu, angısı konfliktleri dialog hem aracılık aşırı önnemäkläñ hem uslandırmaklañ zanaatlanêr. CMI kurumu 2000-inci yılda Dünnä uurunda Nobel ödölün laureatı, Finländiyanın eks-prezidenti Martti Ahtisaari kurdu. 20 yılın süresindä CMI genişlendi hem ilerledi, halklararası usluluu korumasında lider oldu.



Moldova Respublikasında CMI 2011-inci yılda çalışmaa başladı, 2015-inci yıldan da – Şveţiya yardımınnan Gagauziyaylan ilgili Parlamentin Çalışma Grubasının platformasında dialog kurmaa yardım eder.



CMI devlet hem avtonomiya kuvetlerin arasında kaavi dialog kurmasına yardımcı olêr, kurumnarı kaavileştirir, Parlament uurunda dialogun potentsialını üüselder.

Kurum, Gagauziyaylan ilgili soruşları çözmäk için, toplantı masasına profesional ekspertleri toplêêr, lâäzımnı inforaıııyı hem yardımcı materialları hazırlêêr. Fond ekspertlerä, cümnä kurumnarına hem jurnalistlerä bakışlarlañ paylaşmaa kolaylıu verer.



Kurum diil ofițial uurda çalışêr, ama bizim ofițial mandatımız da var. Örnek buna Parlament hem Gagauziya arasında Çalışma grubası, angısı Parlament spikerin mandatu temelindä işleer. Bu – hem «mekik» diplomatiyası, hem günnük plannarın, bundan kaarä, soruşların, angıları hem avtonomiya, hem Moldova Respublikası için önemni, belli edilmesi.

■ Stiv Yang,
CMI bölgä uuru öndercisi



CMI-nın önemni printipleri var, angılarına dayanarak kendi çalışmamızı götüreriz. Bizim kurumumuz, tarafsız aracılık izmetini teklif ederäk, tarafların politika bakışlarına görä çalışmêêr. Bu soțial ilişkilerini kaavileştirmäk kolaylıklarını bizä verer. Bizim için inklüziya printipi dä pek önemni. Çalışmanın süresindä diskusiyalara hepsi tarafları hem pay alannarı teklif ederiz.

■ Natalya Djandigava,
CMI proektinin öndercisi



Video
versiyası

ГАГАУЗИЯ 30 ЛЕТ АВТОНОМИИ



2024

СОДЕРЖАНИЕ

История гагаузов.....	100	Выдающиеся личности Гагаузии: <i>Михаил Чакир, Дмитрий Карачобан</i>	126
Происхождение гагаузского языка.....	102	Выдающиеся личности Гагаузии: <i>Дионис Танасоглу, Николай Бабоглу, Мария Маруневич</i>	128
Закулисье гагаузского театра	104	Создание автономии Гагаузия.....	130
Гагаузские дома	106	Принятие закона об особом правовом статусе Гагаузии.....	132
Символика гагаузского ковра.....	108	Поправки в Конституции в 2003 году	134
Национальные гагаузские костюмы.....	110	Референдумы 2014 и налаживание диалога.....	136
Корни гагаузского народного танца	112	Парламентская Рабочая группа по Гагаузии.....	138
Гагаузские кулинарные изыски	114	Примеры функционирующих европейских автономий	140
Традиционные гагаузские вина.....	116	Деятельность организации СМІ – Фонд мира Мартти Ахтисаари	142
Легенда праздника «Hederlez».....	118		
Традиции и обычаи в «Kasım»	120		
Праздник Мэрцишор у гагаузов.....	122		
Когда и как колядуют в Гагаузии	124		

Этот материал был разработан в рамках проекта «Поддержка институционализированного и устойчивого диалога по автономии Гагаузия», реализуемого СМІ – Фонд мира Мартти Ахтисаари и финансируемого Швецией. Высказанные в материале мнения принадлежат авторам и не отражают позиции СМІ или Швеции.

Публикация посвящена 30-летию образования автономии Гагаузия в составе Республики Молдова. Материал включает важные данные из различных источников, таких как исторические документы, интервью экспертов, мнения и факты в области истории, культуры и традиций гагаузов.

В то же время издание предлагает проинформировать широкую общественность о Гагаузской автономии, в том числе о процессе диалога между Кишиневом и Комратом, включая основные достижения этого процесса, и предлагает сравнительные практики других европейских автономий.

Представленная информация призвана способствовать стимулированию социальной сплоченности, принимая во внимание богатое культурное и этническое разнообразие Республики Молдова.

ИСТОРИЯ ГАГАУЗОВ

Ученые утверждают, что существует 21 гипотеза о происхождении гагаузов, но до сих пор нет единого мнения на этот счет.

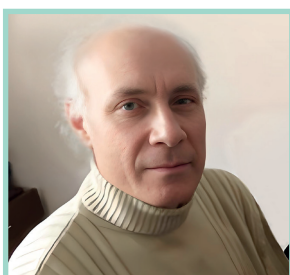


По одной из версий, гагаузы являются потомками тюркских народов, пришедших с Алтайских гор на Балканы, на территорию современной Болгарии. Они говорят на гагаузском языке. В средние века гагаузы приняли православие и остаются его последователями до сих пор. В 1806–1812 годах, когда Буджак перешел из-под османского господства к российскому, турок-мусульман и татар изгнали, а их место заняли другие народы, в том числе гагаузы и болгары, немцы и швейцарцы. Их основным занятием было сельское хозяйство и виноделие.

Другой важный период для гагаузов начинается с 27 марта 1918 года, после объединения Бессарабии с Румынией. В 1930 году в Румынии прошла перепись населения, гагаузов впервые идентифицировали как отдельную этническую группу. Именно в этот период произошло отделение гагаузов от болгар и началось их сближение с турками. Посол Турции Хамдуллах Супхи Танрыювер сделал все возможное, чтобы в Бессарабию пригласили турецких учителей, выходцев из Добруджи. Они начали преподавать на турецком языке. Тогда же все больше гагаузов стали отправляться на учебу в Турцию.

В 1944 году территория Бессарабии вошла в состав Советского Союза. Для этой

территории, для гагаузов советский период можно разделить условно на 2 этапа. Это тяжелые 40-е послевоенные годы, голод 1946-1947 гг, в результате чего больше всего пострадали южные поселения. Но уже после 50-х годов и далее происходит развитие гагаузов. В 1957 г. был утвержден гагаузский алфавит на кириллице. А уже через 2 года в некоторых школах начали преподавать гагаузский язык. В конце 80-х годов гагаузы получили признание своей идентичности и развили национальное самосознание. Это привело к образованию в 1994 году автономии Гагаузии в составе Республики Молдова.



Гагаузы сохранили свою религию благодаря своей фанатичной вере. Речь идет о таких чертах их характера, как упрямство, настойчивость; даже слово «гагауз», по одной из версий, означает упрямый, настойчивый, отстаивающий свою точку зрения.

■ **Виталий Сырф,**
доктор филологических наук



Российская империя решила заселить эти территории христианским народом, который будет положительно относиться к России. Гагаузы и болгары в этом смысле подходили лучше всех, потому что они четыре с половиной века находились в составе Османской империи и подвергались серьёзным репрессиям, в том числе религиозным.

■ **Иван Думиника,**
доктор исторических наук



Видео
версия ▶



Аудио
версия ▶



ПРОИСХОЖДЕНИЕ ГАГАУЗСКОГО ЯЗЫКА

«Gagauz dili» — язык, на котором говорит гагаузский народ, относится к огузской подгруппе тюркских языков. В мире проживает около 180 тысяч носителей этого языка, большая часть из них – в Республике Молдова.



Само понятие «гагауз» и название языка не было известно до конца XIX века, пока русский учёный и исследователь Валентин Мошков не организовал несколько экспедиций и не написал статьи о народе, называемом гагаузами.

По словам доктора филологических наук Виталия Сырфа, в гагаузском языке только 15-20% слов заимствовано из арабского и персидского языков, у остальных турецкое, римское и славянское происхождение.

Изначально гагаузский язык существовал только в устной форме. Гагаузская письменность появилась в 1957 году на кириллице. В начале 90-х годов гагаузский язык перевели на латиницу, поскольку интеллигенция и преподаватели сочли, что латиница лучше отражает специфику этого языка.

В 2018 году Народное собрание Гагаузии приняло Закон о расширении сферы применения гагаузского языка, обязывающий чиновников автономии знать гагаузский язык.

В 2010 году Организация Объединённых Наций объявила гагаузский – языком, находящимся под угрозой исчезновения.



Комратский университет, 1990



Валентин Мошков



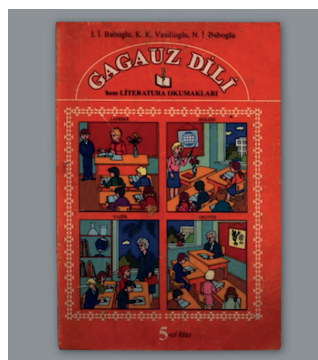
Турецкий язык, скажем османско-турецкий в древние времена, и гагаузский язык, очень отличаются. Процесс разделения происходил на территории Балкан. Там, на Балканах, были созданы условия, не только этнографические, но и те, что повлияли на построение предложений, лексику. Повлияла и фонетика, то есть тональность, ритм речи абсолютно отличается от турецкого языка.

■ **Виталий Сырф**, доктор филологических наук



В Законе о расширении сферы применения гагаузского языка предусмотрен ряд конкретных мер: два предмета в начальных классах должны преподаваться на гагаузском языке; депутаты Народного Собрания, а также члены Исполкома должны знать гагаузский язык.

■ **Екатерина Жекова**, бывший депутат Народного собрания, соавтор местного закона



Видео
версия



Аудио
версия

ЗАКУЛИСЬЕ ГАГАУЗСКОГО ТЕАТРА

«Народ без театра — мертвый народ», – говорил гагаузский писатель Дионис Танасоглу, чье имя носит Национальный театр в Чадыр-Лунге.

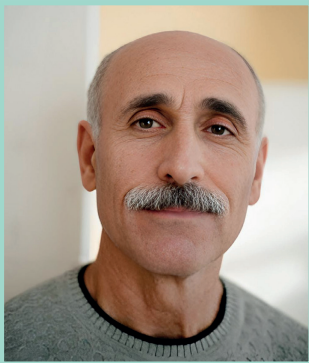


Основанный в 1997 году, театр открыл свои двери для первых зрителей задолго до этого, еще в 1970 году, когда Дионис Танасоглу ставил спектакли с участием актеров-любителей.

Только в конце 80-х годов в Институте искусств открыли набор для студентов гагаузов. Тогда только профильные предметы: режиссерские курсы, актерское мастерство и сценическую речь преподавали на гагаузском языке, все остальные – на русском.

Первый спектакль в Национальном театре Чадыр-Лунги поставили на гагаузском языке, пьеса называлась «Оглан и Лянкэ» и была написана Дионисом Танасоглу. Она представляла собой аналогию трагедии «Ромео и Джульетта» Шекспира. В театре был аншлаги: жители автономии впервые смотрели постановку на гагаузском языке, где на сцене Национального театра играли профессиональные актеры. В настоящее время труппа театра Чадыр-Лунги состоит из 12 актеров, а большая часть спектаклей идет на гагаузском языке. Некоторые постановки – на русском языке, а «Петух и солнце» – на румынском.

В 2021 году театр Чадыр-Лунги получил главный приз на Гала-концерте UNITEM за лучший детский спектакль «Мозгорой».

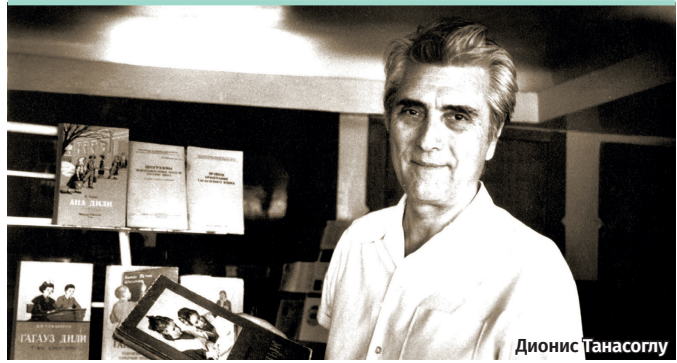


Выступление на сцене на гагаузском языке было чем-то новым для нашего народа. До тех пор театра не было, все было организовано на любительском уровне. Но спектакль Диониса Танасоглу стал первой профессиональной постановкой на гагаузском языке.



Миссия театра – не только сохранить культуру, самое главное – сохранять и популяризировать правильный гагаузский язык, поэтому наши спектакли в основном для детей.

■ **Михаил Константинов,** ученик Диониса Танасоглу и действующий директор Национального театра им. Диониса Танасоглу



Видео
версия



Аудио
версия

ГАГАУЗСКИЕ ДОМА

«У домов, как у людей, есть своя душа и свое лицо, на котором отражается их внутренняя сущность», – писал Александр Дюма.



Для гагаузов дом – символ семьи, он олицетворяет память предков, а также связь с природой. Само слово «дом» в гагаузском языке является однокоренным слову «evlenme», что в переводе означает «жениться», где «ev» – дом, а «выйти замуж» означает еще и «обрести дом».

Когда-то традиционный гагаузский дом был прямоугольным, не более четырех метров в ширину. Обязательным элементом в нем была терраса. Когда закладывали фундамент дома, накрывали стол для хлеба. Дома строились так, что окна выходили на юг или восток. В гагаузских домах было две комнаты, аналогичные традиционным молдавским: «Casa mare» и спальня, посередине располагался «hayat», что в переводе с турецкого означает «жизнь».

Еще одним традиционным элементом гагаузского дома был погреб, где хранили заготовки на зиму и, конечно, вино. Кроме того, в каждом гагаузском доме было обустроено специальное место для молитв.

Гагаузы до сих пор сохранили некоторые традиционные предметы быта. Например, *софра* – небольшой круглый стол.

Сусак – сосуд, сделанный из высушенной тыквы особой формы, который часто можно встретить у гагаузских хозяек.

Также почти что в каждом доме сегодня можно увидеть печь. Гагаузы свято чтят традицию гостеприимства. В переводе слово гостеприимство звучит как «adamklik», однокоренное слово «adam» – человек в самом широком смысле слова, независимо от национальности, языка и статуса.



Гагаузы, будучи православным народом, в своих домах отвели специальное место для икон. Важно, чтобы они были повернуты ликом на восток, потому что именно здесь восходит солнце, символ нового начала.



При обустройстве дома гагаузы плетут косички из чеснока, которые вешают на двери и окна. Зубчики чеснока также используют во время свадебных церемоний, чтобы только что образовавшаяся семья была сплоченной и крепкой.

■ Екатерина Черниогло, музеограф музея в селе Бешалма



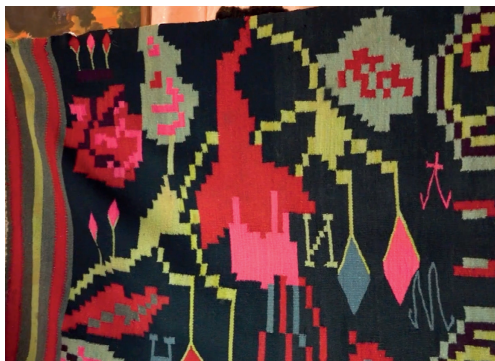
Видео
версия



Аудио
версия

СИМВОЛИКА ГАГАУЗСКОГО КОВРА

«Разложи свой ковер, и я прочитаю твою душу», — гласит старая туркменская пословица, описывающая важность ковроткачества для культуры народа.



В истории гагаузов ковры занимают особое место, они помогают нам познакомиться с традициями и обычаями народа.

Исследователи отмечают, что в XVIII-XIX вв. произошло великое переселение гагаузов в Буджакскую степь. Люди обустроивали свои дома в соответствии с традициями, унаследованными от предков.

В каждом доме был уголок, где хранили приданое и ценные вещи. Здесь же, на самой большой стене, висел ковер с орнаментом генеалогического древа.

Ковер был важной частью приданого девушек. Процесс изготовления ковра начинался со стрижки овец. Затем готовили шерсть, которую позже чистили и пряли. Нить, из которой ткали ковер, красили. Например, для получения красного цвета использовали свеклу, а зеленого — листья ореха. Для фона ковра чаще всего брали черные или коричневые нити. Каждый вытканый на ковре элемент символизировал занятие семьи: животноводы украшали его птицами или скотом, аграрии — гроздьями винограда.



Трудно сказать, когда у гагаузов появились первые ковры. Мы предполагаем, что с появлением первых домов, когда возникла необходимость зашивать голые стены. Учитывая опыт кочевого народа, гагаузы позаимствовали у других народов некоторые элементы, орнаменты, которые мы и сегодня можем наблюдать на коврах.



Генеалогическое древо могло разделять ковер на две части, и на нем было столько ветвей, сколько детей в семье. На каждой ветке был бутон розы, что символизировало продолжение счастливой и здоровой жизни.

■ Людмила Карачобан, директор исторического музея в селе Бешалма

Некоторые мастерицы ткали на ковре свои инициалы. Однако главным символом гагаузского ковра была роза.

В 2013 году в селе Гайдар организовали первый фестиваль гагаузского ковра, который собрал мастеров из многих населенных пунктов. С тех пор мероприятие проводится ежегодно в августе.



Видео
версия



Аудио
версия

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ГАГАУЗСКИЕ КОСТЮМЫ

Национальный костюм является ключевым элементом культуры и быта народа. Гагаузы гордятся своим национальным одеянием, которое отличается сдержанностью, темными тонами, но в то же время изысканными деталями, вышитыми с большим мастерством.



Сегодня местные жители носят гагаузский национальный костюм на фестивалях и других культурных мероприятиях. Одежда гагаузского мужчины состоит из сороча, воротник стойка, брюк широкого покроя, широкого красного пояса и шапки с цветком, расположенным с левой стороны.

Женский национальный костюм состоит из тканевой рубашки ручной работы, платья и платка темных оттенков. По праздникам женщина также носит красный или розовый цветок, который закрепляется чуть ниже уровня глаз.

Особым элементом национального костюма гагаузов являются свадебные платья, которые радикально отличаются от современных.

Сегодня красотой гагаузских национальных костюмов, сшитых 100 лет назад, можно восхищаться в музее села Бешалма, а также на традиционных мероприятиях, например, на праздниках Хедерлез и Касым.



Видео
версия

Аудио
версия





”

Гагаузский костюм не терпит ярких красок. Происхождение гагаузской национальной одежды мало изучено. Никто еще не проводил исследований, чтобы выяснить, как появилась одежда гагаузов.

”

До 70-х годов прошлого века свадебные платья могли быть разных цветов и оттенков: синие, цвета неба, светло-зеленые, как трава, и даже красные свадебные платья. При этом на платье невесты был фартук, который можно было снять только на свадьбе, заменив его поясом.

■ Мария Капаклы, научный руководитель Исторического музея села Бешалма



”

Шляпа – гордость мужчины, она украшена цветком, который носят на левой стороне. У женщин цветок закрепляется на платке справа.

■ Мария Камбур, руководитель ансамбля из Бешгиоза



КОРНИ ГАГАУЗСКОГО НАРОДНОГО ТАНЦА

Гагаузский народный танец – выражение культуры и традиций, он является важным элементом культурного наследия этого народа.



Гагаузские танцы разнообразны, они отражают культурное многообразие гагаузов. В них можно проследить элементы турецких, балканских, румынских и русских танцев. Движения неторопливые, полные скромности и достоинства, являются основополагающими элементами гагаузского танца.



Директор музея в селе Бешалма Людмила Карачобан говорит, что гагаузский танец появился одновременно с гагаузским народом. В настоящее время практически в каждом населенном пункте автономии есть свой фольклорный ансамбль.

Один из самых популярных гагаузских танцев – «*Kadınca*» (Кадынжа). Это весёлый и энергичный танец, который часто исполняют на свадьбах и других торжествах.

По словам Людмилы Карачобан, гагаузские танцы позаимствовали некоторые элементы из молдавских танцев. Например, в гагаузской хоре также двигаются против часовой стрелки.

Известный хореограф и балетмейстер ансамбля «*Düz Ava*» (Дюзь Ава) Константин Гермек активно продвигал гагаузский танец.





Источник: kultura-ge.md



У каждого населенного пункта Гагаузии есть свои традиции. В Бешалме существует восемь видов танцев: некоторые исполняет один человек, например «Kadınca», некоторые – два. Есть танец, где участвуют три человека, в некоторых местностях он называется «Kırata havası» (Танец невесты), в других – «Marata» — в давние времена жених исполнял его на свадьбе вместе с сестрами.

■ Людмила Карачобан, директор музея в селе Бешалма



У нас богатый фольклор, потому что у нас основа тюркская. Влияние балканское и молдавское очень сильное. В гагаузском танце все это объединяется, подчеркивается характер кочевого народа, есть резкие движения и классические.

■ Константин Гермек, хореограф и балетмейстер ансамбля «Düz Ava»



Видео
версия



Аудио
версия



Интервью с
Константином Гермеком

Гагаузы готовят более
100 блюд.

ГАГАУЗСКИЕ КУЛИНАРНЫЕ ИЗЫСКИ



Гагаузская национальная кухня основана на кочевом прошлом народа. Секрет их кухни заключается в выборе определенных специй и характерной только для этого народа технике приготовления. В арсенале гагаузских хозяек всегда есть паста из красного перца, которая придает блюдам особый вкус.



На праздничном столе гагаузов можно встретить каурму из баранины, булгур, сарму, гезлеме, кывырму или закуски из сладкого перца, помидоров, баклажан и брынзы.

Каурма — традиционная тушеная баранина, приготовленная на слабом огне. Ее подают в горячем или холодном виде. В старину пастухи, отправляясь в поле с отарой овец, брали с собой холодную каурму с брынзой.



Традиционные блюда жители Гагаузии готовят из мяса ягненка. Например, *шурпу* из мяса и печени ягненка долго томят в духовке по особой технологии. По традиции, шурпу также готовят, когда молодожены после свадьбы переезжают в новый дом.

Гагаузы – православный народ, строго соблюдающий все церковные каноны. В пост гагаузские хозяйки обычно готовят квашеную капусту с булгуром и овощами.

Выпечка занимает особое место в гагаузской кухне: визитной карточкой народа являются гезлеме и кывырма.

Гёзлеме готовят из тонкого теста в несколько слоев, чаще всего с начинкой из брынзы или яблок. Оно выпекается на противне.

Кывырму готовят из теста с творожно-сметанной начинкой. Ее запекают в печи.

Кабаклы – сладкая выпечка с начинкой из тыквы, приготовленная в печи.

Еще одно лакомство на гагаузском столе это фаршированные орехи.



Рецепт «Гёзлеме»

Тесто:

- 2 стакана пшеничной муки
- 1 стакан воды
- 1 ч.л. соли
- растительное масло

Начинка:

- 300 граммов овечьей брынзы
- 1 яйцо

Тесто раскатывают, добавляют творог, затем выпекают на противне.



Видео
версия



Аудио
версия

ТРАДИЦИОННЫЕ ГАГАУЗСКИЕ ВИНА

Вино – не просто обычный напиток для гагаузов, это неотъемлемая часть гагаузской материальной и духовной культуры.



Виноделием гагаузы занимались еще во времена проживания на территории Добруджи. В XIX веке, поселившись в Бессарабии, гагаузы продолжили заниматься виноделием на засушливых землях Буджака. Чаще всего гагаузы выращивали виноград сортов «Зайбер» и «Кудерка», выбор был продиктован особыми климатическими условиями на юге страны.

По традиции, гагаузы производили несколько видов вина, одним из которых было «*Aci Şarap*» — горькое вино, в которое добавляли полынь. Его использовали в лечебных целях.

Также производили церемониальное вино, изготавливаемое из сока первого отжима. Это вино подавалось в особых случаях, когда в дом хозяев приходили гости. Технология производства церемониального вина была достаточно сложной: после брожения добавляли порцию свежего сусла. Вино становилось сладким и приобретало насыщенный вкус.

Историки утверждают, что у гагаузов было принято ждать 40 дней пока вино созреет, прежде чем пробовать его. Если молдаване употребляют так называемый «тулбурел», то у гагаузов эта традиция не практикуется. Хозяев, нарушивших ее, осуждали, объясняет



Когда гагаузы обрезали лозу, они должны были обязательно окропить ее прошлогодним вином, а также отведать напиток прямо в винограднике. Считалось, что этот ритуал принесет богатый урожай.

■ **Андрей Муткогло**, историк, руководитель Историко-культурного центра «Дома-музея им. Степана Топала» в Комрате.

историк, руководитель Историко-культурного центра «Дома-музея им. Степана Топала» в Комрате Андрей Муткогло.

В наши дни традиционное вино можно отведать в заведениях Гагаузской автономии, где производители строго соблюдают обычаи, передаваемые из поколения в поколение. Традиционно, вино можно пробовать в начале ноября, когда в Гагаузской автономии отмечается День вина.



Видео
версия



Аудио
версия

ЛЕГЕНДА ПРАЗДНИКА «HEDERLEZ»

Хедерлез – один из важнейших весенних праздников гагаузского народа, он символизирует начало полевых работ и выпаса животных.



Ежегодно 6 мая гагаузы отдают дань традициям предков и отмечают пробуждение природы.

Хедерлез отмечается в день, когда православные христиане чтят память Святого Георгия. По традиции, праздник начинается с литургии.

В Хедерлез гагаузы проводят ритуал так называемого «жертвоприношения» или «курбан». В этот день в жертву приносят ягненка, в редких случаях – петуха. Мясо обязательно готовят с булгуром. Половину еды раздают беднякам или соседям, а другую часть – членам семьи.

Евдокия Сорочану уточняет, что гагаузы лучше всех сохранили культ своих предков, и в Хедерлез люди отдают им дань уважения.

Сегодня в Хедерлез устраивают фестивали и народные гуляния, такие как знаменитые скачки в Чадыр-Лунге.



Видео
версия

Аудио
версия





”

По традиции блюда должны готовить все жители села, люди, живущие на одной улице, или две-три семьи.

”

Это связь между этим миром и миром мертвых. Она постоянна и встречается в каждом ритуале, в каждом обычае народа. Когда закалывают ягненка, читают молитву. При раздаче мяса принесенного в жертву животного, говорят: Я даю его тебе, чтобы за то, что у тебя есть на этом свете, мне воздалось на том.

■ Евдокия Сорочану,
научный сотрудник
Академии наук
Молдовы



ТРАДИЦИИ И ОБЫЧАИ В «KASIM»

С древних времен гагаузы празднуют «Касым», который знаменует собой окончание сельскохозяйственного сезона, но также и начало зимы.



Праздник Касым у гагаузов связан с представлениями о цикличном делении года на два: от Касыма до Хедерлеза — зима; от Хедерлеза до Касыма — лето. Сегодня Касым отмечается 8 ноября и совпадает с Днем Святого Димитрия. Исследователь Академии наук Молдовы Евдокия Сорочану уточняет, что сам термин Касым в переводе с тюркского означает «переход».

По традиции, в этот день хозяева пригоняли домой скот. Хозяева, у которых было много овец, резали часть животных. При этом в Касым подводят итоги сельскохозяйственного года и рассчитываются с пастухами. Этот праздник можно назвать Днем урожая.

В настоящее время, по случаю праздника Касым, в Гагаузской автономии отмечают и День вина – «*Gagauz şarap yortusu*». Умельцы из всех населенных пунктов региона собираются в Комрате, где демонстрируют не только свое мастерство в виноделии, но и в приготовлении традиционных блюд. Также в некоторых населенных пунктах организуют выставки домашних животных, а хозяева представляют ре-

зультаты своих трудов. В День вина в Гагаузии организуют экскурсии с дегустацией традиционных гагаузских блюд, а у туристов есть возможность не только продегустировать вина, но и поучаствовать в процессе их производства.



Видео
версия



Аудио
версия

ПРАЗДНИК МЭРЦИШОР У ГАГАУЗОВ

В первый день весны гагаузы, как и другие народы, празднуют Мэрцишор. По всей автономии проводят концерты и фестивали «*Mêrțișor Gagauziyada*».



Для гагаузов Мэрцишор – праздник очищения и света. В этот день принято убирать в доме и выносить одежду на улицу для проветривания.

Еще одна почитаемая гагаузами традиция – 1 марта – связана с началом сельскохозяйственного года. Когда-то в этот день на угол дома вешали пояс из шерсти или красной ткани, произнося при этом: «*Пусть зерна не станут черными, а красными*», что означало, что они должны быть полными, зрелыми, принести богатый урожай.

1 марта жители сел и городов Гагаузской автономии прикрепляют к груди белый и красный цветки. В старину гагаузы, в основном женщины и дети, носили на руках красно-белую нить.

Исследователи, изучающие культуру и историю гагаузов, утверждают, что праздник Мэрцишор в очередной раз доказывает, что представители этого этноса открыты к усвоению нового опыта и традиций других народов, при этом сохраняя свою идентичность.

В 2017 году Мэрцишор включили в Список культурного наследия ЮНЕСКО. Это было коллективное предложение Болгарии, Северной Македонии, Молдовы и Румынии.



Видео
версия



Аудио
версия

КОГДА И КАК КОЛЯДУЮТ В ГАГАУЗИИ

Гагаузы с особым уважением чтят обычаи, связанные с новогодними праздниками.



7 января, когда отмечают Рождество по старому стилю, гагаузы ходят с колядками, переняв как традиции молдаван, так и болгар с Балкан.

Гагаузы колядуют накануне Рождества, эта традиция называется «*Kolada gezmä*», *Koladeli*. К празднику молодежь готовится заранее. Во время Рождественского поста «*kolada oruci*» парни собирались в пустующем доме, где уважаемый всеми мужчина обучал их колядкам «*kolada çalma*». При колядовании он исполнял роль «царя». Голову «царя» украшали обручи, напоминающие корону «*фенец*».

Другие колядующие облачались в праздничную одежду. К шапкам прикрепляли букетики цветов «*kitka*». Подходя к дому, колядующие обращаются к хозяину и спрашивают, можно ли колядовать. В благодарность он, по традиции, предлагает им хлеб и вино.

Колядующих одаривали калачом с зажженной свечой и деньгами. Иногда поверх калача клали свиное сало, мясо, вареную курицу или сладости.



Есть и другой вид колядок – церковные, возвещающие о рождении Господа и новом начале.

Колядуют гагаузы и в канун Старого Нового Года, 13 января «*Hêu-hêu gezmäă*». С утра по селу с колядками отправляются дети, затем подростки, а завершают день взрослые. А утром 14 января, на Васильев день, дети ходят от дома к дому с «Сорковой» – бьют плодовой веточкой по плечу, желая благополучия, здоровья и урожая в новом году.

Менее распространенная сегодня традиция — пахать снег — ритуал, который переняли у молдаван. Этот сельскохозяйственный обычай символизирует изобилие и богатый урожай в наступающем году.

Колядование приносит хозяевам богатый урожай в поле, в саду, на конюшне и благополучие в доме, говорят гагаузы. Поэтому колядующие старались обойти все дома, кроме тех, где траур. Считалось также, что колядующие изгоняли злых духов из села. Помимо всего прочего, колядки приносили и, до сих пор, приносят радость хозяевам.



Здесь сочетаются болгарские обычаи, которые чтили на Балканах, с местными молдавскими. Например, в Рождество ходят по домам с колядками и поют на болгарском и гагаузском языке. Эти колядки посвящены хозяевам дома, девушкам на выданье, детям. Читают колядки как молитву, которая гласит: Да будет плод, да будет плодородие.

■ Евдокия Сорочану, научный сотрудник Академии наук



Видео
версия



Аудио
версия

ВЫДАЮЩИЕСЯ ЛИЧНОСТИ ГАГАУЗИИ

Начало XX века известно несколькими выдающимися личностями, изменившими историю гагаузов.



Михаил Чакир активно продвигал гагаузскую культуру. Он родился в 1861 году в Чадыр-Лунге, в семье дьякона. Его жизнь и деятельность были посвящены защите и развитию гагаузской культуры и языка.

После окончания Духовной семинарии в Кишиневе Михаил Чакир начал преподавать в Мужском духовном училище. Однако его страстью было сохранение и популяризация гагаузской культуры и языка. В 1896 году Чакир обратился в Министерство просвещения Российской империи с просьбой об издании книги на молдавском языке. В 1904 году он просил Синод разрешить издание религиозной литературы на гагаузском языке. За три года были выпущены первые части Ветхого Завета, Требного Евангелия и Евангелия от Матфея. Также Михаил Чакир инициировал выпуск первой газеты на гагаузском языке под названием «*Наkikatın Sesi*» («Голос правды»). В 1938 году он координировал выпуск гагаузско-румынского словаря. С 2012 года 27 апреля – день рождения Михаила Чакира – объявлено в Гагаузии «Днем письменности и гагаузского языка».



Дмитрий Карачобан. В живописном сердце села Бешалма 27 мая 1933 года родился человек, чья жизнь была полна замечательных свершений – Дмитрий Карачобан, поэт, писатель, автор первых гагаузских фильмов. Мать Дмитрия, Анна, знала пять языков, а отец Николай виртуозно играл на альте. Три года Дмитрий учился в румынской школе, после чего в советское время окончил три класса.

Дмитрий увлекался живописью и письмом. В 1959 году он опубликовал свои произведения в книге «*Bucaktan seslər*» (Голоса Буджака). В том же году Карачобан устроился учителем в школе в Бешалме, где преподавал гагаузский язык. Свой первый гонорар Дмитрий Карачобан потратил на покупку видеокамеры. Так началась его карьера в кинематографе. Он создал такие фильмы, как «Повести Гагаузии» и «Бешалма вчера и сегодня». Последняя картина заняла второе место на конкурсе, организованном Домом Кино в Кишиневе.

Дмитрий Карачобан часто посещал российские библиотеки, чтобы привезти в родное село документы и книги о гагаузах. Так был создан первый в мире музей гагаузского народа – Музей истории и этнографии в Бешалме. Он оставил колоссальное наследие: более 50 картин, свыше 60 скульптур, более 40 художественных и документальных фильмов, выпустил 12 сборников стихотворений, рассказов и пьес.

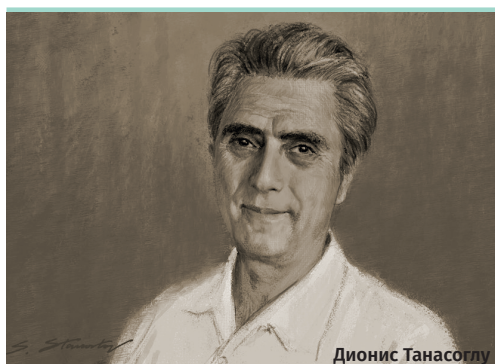


Видео
версия

Аудио
версия



ВЫДАЮЩИЕСЯ ЛИЧНОСТИ ГАГАУЗИИ



Дионис Танасоглу – выдающийся писатель, педагог, продвигающий гагаузскую культуру. Он родился 7 июля 1922 года в селе Кириет-Лунга. После окончания школы Танасоглу учился в Педагогическом колледже в Четатя Албэ, где получил музыкальное и филологическое образование.

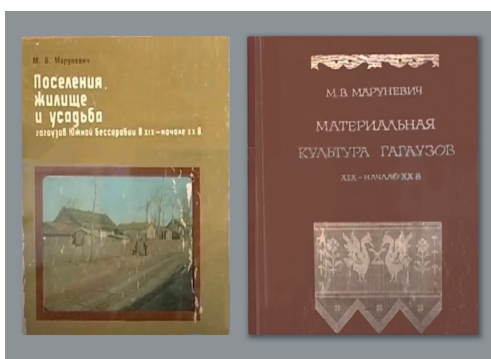
В 1957 году, одновременно с официальным признанием гагаузского языка в Молдавской ССР и принятием гагаузского алфавита, Дионис Танасоглу занимался организацией обучения гагаузского языка в школах. Он был главным пропагандистом гагаузской культуры и языка, писал пьесы, преподавал в Институте искусств Молдовы. Затем стал первым ректором Комратского государственного университета. Дионис Танасоглу удостоен звания «Поэт гагаузского народа».



Николай Бабоглу – писатель, поэт, педагог, автор учебников по гагаузскому языку и переводчик. Николай Бабоглу родился 2 мая 1928 года в крестьянской семье на юге Молдовы, в селе Татар-Копчак, сегодня – село Копчак. После школы он поступил в Духовную семинарию, а в 1940 году, когда советские войска вошли в Бессарабию, ему пришлось бросить учебу. Со временем Николай

Бабоглу начал преподавать в сельской школе. В 1950 году Бабоглу стал активно заниматься литературой: он перевел на гагаузский язык произведения Михая Эминеску, Иона Крянгэ, Александра Пушкина, Михаила Лермонтова и Ивана Тургенева и др. Наряду с Дионисом Танасоглу он был одним из самых ярких гагаузских прозаиков. Он написал такие произведения, как повесть «Вновь зацвели гвоздики», сборники стихов «Песни родного края» и пьесу «Свечи за здравие».

Мария Маруневич была разносторонней личностью, которая совмещала научную карьеру и политическую. Она родилась 25 октября 1937 года в селе Комрат. Мария Маруневич защитила докторскую диссертацию на тему «Традиционное жилище гагаузов». В 1970 году получила степень доктор исторических наук и стала членом-корреспондентом Академии наук Молдовы. Ее научная деятельность была посвящена истории и культуре гагаузского народа. Мария Маруневич опубликовала более 30 научных работ и была ключевой фигурой в организации общественного движения «Женщины Гагаузии». В 2001 году она стала одним из инициаторов открытия Научно-исследовательского центра «Мария Маруневич», названного в ее честь. Центр издает научные публикации, организует круглые столы, научные конференции и реализует ряд мультимедийных проектов по изучению гагаузского языка, истории и культуры.



Видео
версия

Аудио
версия



СОЗДАНИЕ АВТОНОМИИ ГАГАУЗИЯ

23 декабря 1994 года Парламент Республики Молдова принял «Закон об особом правовом статусе Гагаузии».



В 1988 году на юге Молдовы, в Комрате, гагаузская интеллигенция собралась за круглым столом для обсуждения исторических, культурных и языковых вопросов. Они были обеспокоены тем, что гагаузский язык постепенно начал исчезать из повседневной жизни, его больше не преподавали в школах. Так появилось движение «Gagauz Halkı» (Гагауз халкы), что в переводе означает «Гагаузский народ».

21 мая 1989 года состоялся первый съезд движения, на котором предложили создать автономную республику на юге Молдовы со столицей в Комрате. Год спустя, 19 августа 1990 года, группа под руководством Степана Топала провозгласила Гагаузию автономной республикой в составе СССР. Правительство Кишинева признало данное решение неконституционным.

В марте 1991 года в Гагаузии организовали референдум, на котором единогласно проголосовали за сохранение автономии в составе СССР. Между тем, 27 августа Молдова обретает независимость. На этом фоне разногласия между Кишиневом и Комратом усугубляются. После длительных переговоров с участием националь-

ных и международных посредников, в том числе лидера Турции, с многочисленными компромиссами с обеих сторон, Комрат соглашается на возвращение гагаузского региона с особым статусом в конституционное поле Республики Молдова.

23 декабря 1994 года Парламент Республики Молдова принял «Закон об особом правовом статусе Гагаузии», предусматривающий целостность страны с гарантией прав автономного самоуправления.

Сегодня Гагаузия – автономное территориальное образование с особым статусом, которое, будучи формой самоопределения гагаузов, является составной частью Республики Молдова с тремя официальными языками.

Многие европейские организации по защите прав человека, а также историки рассматривают АТО Гагаузия как успешную модель решения этнических конфликтов.



Видео
версия



Аудио
версия



Появление Гагаузии – это большое событие для гагаузов нашего региона, но и большой плюс для всей Республики Молдова. Путем переговоров, правовым путем, а не путем кровопролития, возникла автономия.

■ **Виталий Сырф**, историк, доктор филологических наук



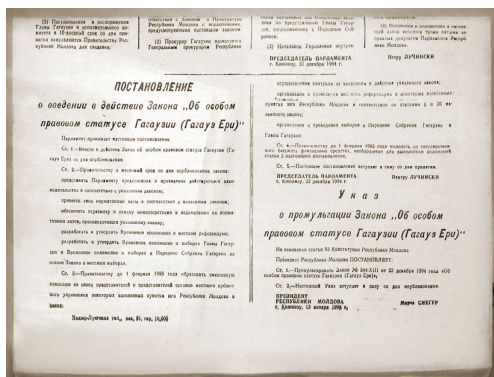
Когда я говорю о гагаузах с иностранцами, уточняю, что это лучший пример, когда на территории бывшего Советского Союза конфликт был решен мирным путем. Специфика Республики Молдова заключается в много этническом национальном факторе, который должен стать визитной карточкой страны.

■ **Иван Думиника**, доктор исторических наук

ПРИНЯТИЕ ЗАКОНА ОБ ОСОБОМ ПРАВОВОМ СТАТУСЕ ГАГАУЗИИ



Источник: GRT



«Гагаузия – территориальное автономное образование с особым правовым статусом, которое, будучи формой самоопределения гагаузского народа, является составной частью Республики Молдова». Именно так звучит первая статья Закона об особом правовом статусе Гагаузии, принятого в 1994 году. Документ разработали в ответ на стремление гагаузского народа сохранить свою культурную самобытность и автономию в составе Республики Молдова.

Вопрос Гагаузии поднимался еще в 1989 году, когда в Республике Молдова началось национальное движение, вспоминает глава Генерального юридического управления Парламента Ион Крянгэ.

В 1993 году было принято решение о создании на парламентском уровне комиссии для обсуждения вопроса о статусе Гагаузской автономии. Последовали долгие дискуссии поиска компромиссов и решений, в результате которых Гагаузия была признана автономно-территориальным образованием в составе Республики Молдова.

Закон об особом правовом статусе Гагаузии позволяет в рамках установленных полномочий самостоятельно решать вопросы политического, экономического

и культурного развития. Гагаузский язык, согласно Закону, провозглашен официальным языком региона, с целью защиты и продвижения культурной самобытности гагаузского сообщества. При этом в Гагаузии есть еще два официальных языка. В Гагаузской автономии законодательную власть осуществляет Народное собрание, а исполнительную – глава автономии – Башкан, и Исполнительный комитет.



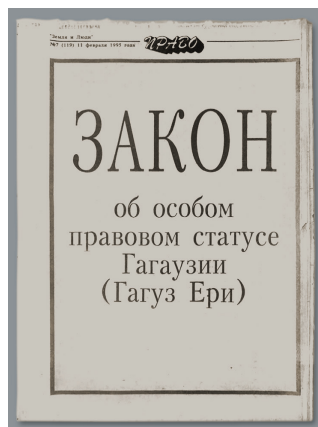
Принятие этого закона стало важным шагом в разрешении политической напряженности и разногласий между Комратом и Кишиневом. Мы должны помнить что, если бы не решение Парламента Республики Молдова, противостояние продолжилось бы.

■ **Виталий Сырф**, историк, доктор филологических наук



Этот законопроект долго разрабатывали, обсуждали. Были делегаты от гагаузов, которые приходили в парламентскую комиссию, заявляли и отстаивали свои нужды. В конце концов, эта автономия была предоставлена на уровне органического закона, а не конституционного.

■ **Ион Крянгэ**, глава Генерального юридического управления Парламента



Видео версия



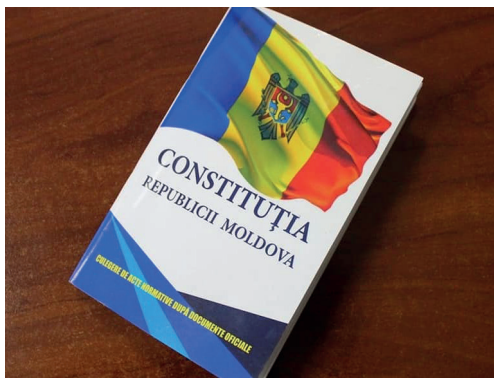
Аудио версия

ПОПРАВКИ В КОНСТИТУЦИИ В 2003 ГОДУ

29 июля 1994 года Парламент Кишинева принял Конституцию Республики Молдова. С тех пор, в Основной закон страны было внесено несколько поправок. Одна из них была сделана 25 июля 2003 года: АТО Гагаузия получила конституционные гарантии.



Источник: Moldova



Articolul 111

Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia

(1) Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă cu un statut special care, fiind o formă de autodeterminare a găgăuzilor, este parte integrantă și inalienabilă a Republicii Moldova și soluționează de sine stătător, în limitele competenței sale, potrivit prevederilor Constituției Republicii Moldova, în interesul întregii populații, problemele cu caracter politic, economic și cultural.

(2) Pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt garantate toate drepturile și libertățile prevăzute de Constituția și legislația Republicii Moldova.

(3) În unitatea teritorială autonomă Găgăuzia activează organe reprezentative și executive potrivit legii.

(4) Pământul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale aflate pe teritoriul unității teritoriale autonome Găgăuzia sunt proprietate a poporului Republicii Moldova și constituie totodată baza economică a Găgăuziei.

(5) Bugetul unității teritoriale autonome Găgăuzia se formează în conformitate cu normele stabilite în legea care reglementează statutul special al Găgăuziei.

(6) Controlul asupra respectării legislației Republicii Moldova în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia se exercită de Guvern, în condițiile legii.

(7) Legea organică care reglementează statutul special al unității teritoriale autonome Găgăuzia poate fi modificată cu votul a trei cincimi din numărul deputaților aleși în Parlament.

[Art.111 în redacția LP344-XV din 25.07.03, MO170-172/08.08.03 art.721]

Процесс начался в 2001 году, когда Кишинев передал Венецианской комиссии инициативу, предусматривающую компетенции автономии в новом проекте Основного Закона. В марте 2002 года группа докладчиков поддержала внесение поправок в Конституцию, вытекающих из положений Закона о статусе Гагаузии. 25 июля 2003 года Парламент Республики Молдова одобрил это решение 76 голосами из 101.

Согласно 111-ой статье Конституции, Гагаузия является автономно-территориальным образованием с особым статусом, которое, будучи формой самоопределения гагаузского народа, является неотъемлемой частью Республики Молдова.

Согласно закону, на территории АТО Гагаузия гарантируются все права и свободы, предусмотренные Конституцией и законодательством Республики Молдова. Здесь действуют представительные и исполнительные органы, такие как Башкан, Народное собрание и Исполнительный комитет. Расположенные на этой территории земли, недра, воды, растительный и животный мир, а также другие природные ресурсы принадлежат народу Республики Молдова и в то же время являются экономической базой Гагаузии.



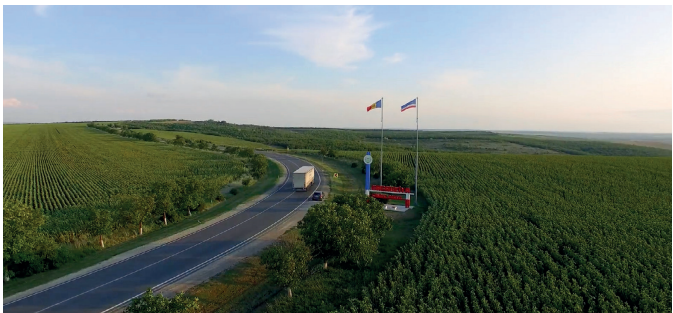
В органический закон, регулирующий особый статус АТО Гагаузия, поправки могут быть внесены голосами 61 депутата Парламента. Проект внесения поправок в Закон, как и все законопроекты, касающиеся АТО Гагаузия, предварительно согласуют с Народным собранием.

Многие европейские организации по правам человека, а также историки рассматривают Гагаузскую автономию как модель успешного разрешения этнических конфликтов.

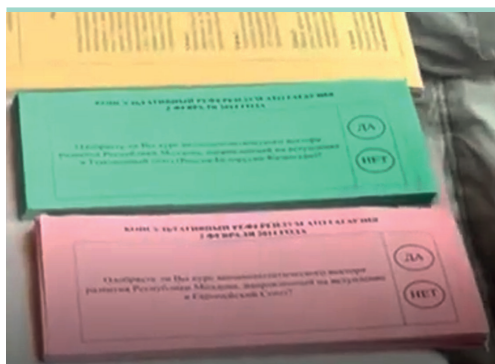


Парламент принял основные положения этого Закона как конституционные. По-моему, это было важным решением с точки зрения укрепления стабильности и безопасности на юге страны. Не только в автономии, но и вообще в государстве.

Василий Шова,
бывший вице-премьер
по реинтеграции



РЕФЕРЕНДУМЫ 2014 И НАЛАЖИВАНИЕ ДИАЛОГА



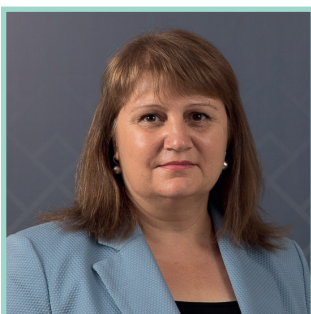
2 февраля 2014 года жителей автономии призвали к участию в двух референдумах – консультативном и законодательном. Центральные власти признали их незаконными.

Решение об организации плебисцитов было принято в ноябре 2013 года после парафирования Республикой Молдова Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом. Этот разлад в отношениях между центральными властями и администрацией автономии привлек внимание международного сообщества.

В 2015 году Парламент Республики Молдова обратился в СМІ – Фонд мира Мартти Ахтисаари, за предоставлением посреднических и экспертных услуг в установлении диалога между Кишиневом и Комратом. Таким образом, в ноябре 2015 года была создана Парламентская рабочая группа по Гагаузии.

В ходе процесса члены рабочей группы – депутаты Парламента РМ и избранники Народного собрания – приняли ряд решений по совершенствованию существующих механизмов сотрудничества и уточнению полномочий автономии, а также предотвращению возможных разногласий между центральными властями и АТО Гагаузия.





Основной целью создания рабочей группы было установление постоянного парламентского диалога между администрацией Гагаузии и Парламентом. А также создание механизмов, уточняющих полномочия автономии и предотвращения возможных разногласий между этими двумя сторонами.

■ **Лариса Волох**, сопредседатель парламентской рабочей группы по Гагаузии



Кишинев и зарубежные партнеры решили объединить усилия для создания законной платформы, предусматривающей постоянное сотрудничество между Парламентом Республики Молдова и Народным собранием Гагаузии.

■ **Александр Тарнавский**, зампреда Народного собрания



Видео
версия ▶



Аудио
версия ▶



«Все конфликты разрешимы», – говорил лауреат Нобелевской премии мира Мартти Ахтисаари.

ПАРЛАМЕНТСКАЯ РАБОЧАЯ ГРУППА ПО ГАГАУЗИИ



Диалог может стать ключом к успеху в отношениях между центральными властями Республики Молдова и властями АТО Гагаузия. В 2014 году администрация Комрата провела два референдума, который Кишинев признал незаконными. Вследствие этих событий стороны сели за стол переговоров.



Для установления конструктивного диалога между Кишиневом и Комратом, в 2015 году Парламент обратился в СМІ – Фонд мира Мартти Ахтисаари, для оказания посредничества и экспертной поддержки. В ноябре 2015 года была создана парламентская рабочая группа по Гагаузии, в которую вошло равное количество представителей Парламента и Народного собрания Гагаузии.



Рабочая группа – эта платформа для диалога, где обсуждают вопросы, касающиеся автономии, с целью поиска совместных решений.

По словам сопредседателя группы Ларисы Волох, благодаря экспертизе и привлечению международных экспертов деятельность этой группы является эффективной, постоянной и затрагивает важные для обеих сторон темы.

Целью создания рабочей группы было обеспечение конструктивного диалога между центральными властями и автономией, отражение особого статуса Гагаузии в национальном законодательстве, а также уточнение полномочий Кишинёва и Комрата.

С 2015 года рабочая группа провела десятки заседаний (официальных и неформальных), было проанализировано более 600 законов и разработано около 30 законопроектов, 9 из которых были одобрены Парламентом. Рабочая группа приняла более 60 совместных решений.



Важно также отметить участие Секретариата Парламента, который занимается разработкой некоторых законодательных инициатив. Мы знаем, что за время деятельности этой рабочей группы было одобрено более 60 решений, направленных как на совершенствование деятельности Гагаузии, так и на гармонизацию законодательства Республики Молдова.

■ **Лариса Волох**, сопредседатель Парламентской рабочей группы по Гагаузии



В 2016 во время выездного заседания правительства в Гагаузию, был принят План социально-экономического развития автономии на 2016–2019 годы. Это явилось прямым результатом деятельности Рабочей группы, так как план отражал приоритеты Гагаузии, идентифицированные в процессе диалога между Кишинёвом и Комратом. В результате этого был реализован ряд проектов, которые до сих пор оказывают положительное воздействие на качество жизни простых граждан региона.

■ **Наталья Джанджгава**, руководитель проекта СМІ



Официальное создание в 2015 году рабочей группы, возможно, произошло впервые в истории отношений Кишинёва и Комрата. Более того, ее создание поддержали внешние партнеры. Прежде всего, речь о посольстве Швеции и Фонде мира Мартти Ахтисаари. По-моему, без этой поддержки рабочая группа не была бы функциональной.

■ **Александр Тарнавский**, зампрединсателя Народногo собрания



Видео
версия



Аудио
версия

ПРИМЕРЫ ФУНКЦИОНИРУЮЩИХ ЕВРОПЕЙСКИХ АВТОНОМИЙ



В процессе диалога между Кишиневом и Комратом изучаются европейские практики функционирования территориальных автономий. Южный Тироль в Италии и Аландские острова в Финляндии – два примера эффективно функционирующих автономий, хотя у каждой из них своя история. Южный Тироль находится в приграничной зоне, на самом севере Италии, на границе с Австрией и Швейцарией.

В настоящее время расширенная автономия Южного Тироля предусматривает систему «языковых квот», обеспечивающую пропорциональное распределение государственных должностей между немцами и итальянцами. Языковым группам также гарантируется образование на родном языке, включая носителей ладинского языка.

Аландские острова – автономная и демилитаризованная провинция Финляндии. В состав региона входят около 6500 островов с богатой историей.

В настоящее время на Аландских островах есть свой Парламент и Правительство, а шведский язык является единственным официальным языком, хотя Финляндия – двуязычное государство, где официальными языками

ми являются финский и шведский.

Опыт Аландских островов и Южного Тироля показывает, что диалог, разграничение полномочий и компромисс жизненно необходимы для обеспечения функциональной автономии.



До 1809 года Аландские острова были частью Королевства Швеции. Она уступила Финляндии и Аландские острова России. Позднее, в 1917 году, Аландские острова обрели независимость. Между Швецией и Финляндией разгорелись споры по поводу Аландских островов, поскольку жители говорили на шведском языке и хотели вернуться в Швецию. До конфликта с применением силы дело не дошло, однако напряженность была такой, что на проблему обратила внимание Лига Наций.

■ **Сюзанн Симолин**,
руководитель Института
мира Аландских островов



Если мы возьмем эти две автономии, поймем, что грамотный менеджмент позволил создать условия для того, чтобы эти сообщества жили в мире. Таким образом, различные точки зрения, европейский опыт в области автономии в контексте Республики Молдова, необходим, чтобы найти соответствующие решения и в то же время развивать государство РМ.

■ **Зденка Махнийкова**,
главный юрист-советник
СМИ, Фонд мира Мартти
Ахтисаари



Статус Южного Тироля – результат длительных переговоров 1950-1960-х годов. Автономия закреплена в конституционном законе от 1972 года. Он предусматривает разделение власти в Южном Тироле, проживающими в регионе группами населения.

■ **Элизабет Альбер**,
руководитель исследо-
вательской группы при
Eurac Research, Италия



Видео
версия



Аудио
версия

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ СМІ – ФОНД МИРА МАРТТИ АХТИСААРИ



СМІ – Фонд мира Мартти Ахтисаари — финская организация, которая занимается предупреждением и урегулированием конфликтов посредством диалога и посредничества. СМІ была основана в 2000 году лауреатом Нобелевской премии мира и бывшим президентом Финляндии Мартти Ахтисаари. Более 20 лет СМІ продолжала расти и развиваться, став одним из лидеров в области поддержания международного мира.



В Республике Молдова СМІ начала работу в 2011 году, а с 2015-го – содействует неформальному диалогу на платформе Парламентской рабочей группы по Гагаузии, при поддержке Швеции.

СМІ способствует институализации и устойчивости диалога между центральными властями и автономией путем укрепления институтов, повышения потенциала и освоения процесса парламентского диалога.



В то же время организация собирает за столом переговоров по вопросам, связанным с АТО Гагаузия, квалифицированных экспертов, предоставляет необходимую информацию и вспомогательные материалы. Фонд также обеспечивает обмен мнениями между экспертами, гражданским обществом и журналистами.



В целом, организация работает на неформальной основе, но у нас есть и официальный мандат. Примером такой деятельности является Парламентская рабочая группа по Гагаузии, которая действует на основании мандата спикера Парламента. Это и «челночная» дипломатия, и определение повестки дня, а также вопросов, которые важны, как для автономии, так и для Республики Молдова.

■ Стив Янг, региональный менеджер CMI



CMI имеет определенные ценности, которым мы следуем в нашей работе. Наша организация, предлагая услуги беспристрастного посредничества, не следует политической повестке сторон. Это позволяет нам содействовать укреплению социальной сплоченности. Также для нашей организации очень важна инклюзивность. В процессе работы мы привлекаем к дискуссии всех игроков и все заинтересованные стороны.

■ Наталья Джанджава, менеджер проекта CMI



Видео версия



Аудио версия

GAGAUZIA

30 YEARS OF AUTONOMY



2024

CONTENTS

History of the Gagauz people	148	Famous personalities of Gagauzia: <i>Dionis Tanasoglu, Nikolai Baboglu</i> <i>and Maria Marunevici</i>	176
The origins of the Gagauz language....	150	Creation of the Gagauz autonomy.....	178
Gagauz dramatic art	152	Adoption of the Law on the special legal status of Gagauzia	180
Gagauz homes	154	Modification of the Constitution in 2003	182
Symbolism of Gagauz carpets	156	The referenda in 2014 and consolidation of the dialogue	184
Traditional Gagauz clothing	158	The Parliamentary Working Group on Gagauzia.....	186
Origins of Gagauz folk dance	160	Examples of functional European autonomies	188
Gagauz cuisine.....	162	The activity of the organization CMI – Martti Ahtisaari Peace Foundation	190
Gagauz traditional wines	164		
The legend of Hederlez celebration....	166		
Customs and traditions for Kasım.....	168		
Celebration of Martisor in Gagauzia ...	170		
Carol singing in Gagauzia.....	172		
Famous personalities of Gagauzia: <i>Mihail Ciachir, Dmitrii Caracioban</i>	174		

This material was developed in the framework of the project “Supporting institutionalized and sustainable dialogue on Gagauzia Autonomy”, implemented by CMI – Martti Ahtisaari Peace Foundation and financed by Sweden. The opinions expressed in this material pertain to the authors and do not necessarily represent the position of CMI or of Sweden.

This publication is dedicated to the 30th anniversary of the establishment of the Gagauz Autonomy in the framework of the Republic of Moldova. It represents a collection of important data from a diversity of sources, such as historical documents, interviews with experts, opinions related to the Gagauz culture, history and traditions.

The aim of this work is to inform the general audience about the Gagauz autonomy, including about the dialogue process between Chisinau and Comrat, about the key outcomes of this process, comparative European practices etc.

The information presented below may contribute to the encouragement of social cohesion through embracing the cultural diversity and heritage of the citizens of the Republic of Moldova.

HISTORY OF THE GAGAUZ PEOPLE

According to the scientists there are 21 hypotheses about the origins of the Gagauz, however there is no consensus so far for one single viewpoint.



According to one version they are the descendants of Turk ethnicities from the Altai Mountains in the Balkans onto the territory of modern Bulgaria. They speak Gagauz – a Turkic language. They embraced orthodox Christianity in the Middle Ages, which is preserved to today.

In 1806-1812, when Bugeac passed from the Ottoman command under the Russian state, the Muslim Turks and Tatars were expelled and their places were taken by Gagauz and Bulgarian population, as well as by other people such as Germans and Swiss. They were granted land and their main livelihood was agriculture and winemaking.

Another important period for the Gagauz people started after 27 March 1918, when Bessarabia united with Romania. In 1930 a population census was organized in Romania, in which the Gagauz were, for the first time in their history, identified as an ethnic group. That was the time when Gagauz detached from the Bulgarians and started getting closer to the Turks. The Turkish ambassador Hamdullah Subhi Tanrıöver, did everything possible to bring to Bessarabia Turkish professors, mainly originating from Dobrogea, who started teaching in Turkish in the local schools.

In 1944, when the territory of Bessarabia came under the rule of the Soviet Empire, the Gagauz went through two phases. The '40s, the hard post-war years, including the famine in 1946-1947, when the territories in the south of the country suffered the most. The '50s was the start of the development process, including having their own alphabet that was developed based on the Cyrillic letters in 1957. The Gagauz language started being taught in a number of schools as of 1959. At the end of the '80s the Gagauz attained recognition of their ethnic identity and developed a national awareness, which led to the establishment of the Gagauz Autonomy in the framework of the Republic of Moldova in 1994.



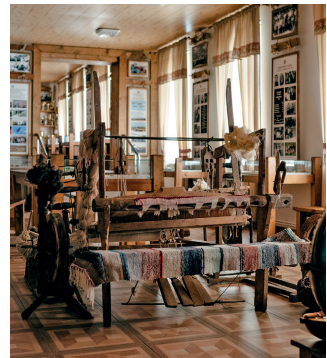
The Gagauz preserved their religion due to a resolute faith, which is typical for their character: stubborn and perseverant; even the word “Gagauz”, according to one of the versions, means stubborn, perseverant, sticking to its point of view.

■ **Vitalii Sirf,**
PhD in philology



The aim of the Russian Empire was to populate these territories with Christian people that would have a positive attitude towards Russia. The Gagauz and the Bulgarians seemed to fit best that aim, since they had already been part of the Ottoman Empire for four and a half centuries, being subject to severe repressions, such as religious ones.

■ **Ivan Duminica,**
PhD in history



Video
version

THE ORIGINS OF THE GAGAUZ LANGUAGE

Gagauz dili, is the language spoken by the Gagauz people and it belongs to the Oghuz subgroup of the Turkic languages. There are approximately 180 thousand Gagauz language speakers in the world – the majority of them being in the Republic of Moldova.



As such, the notion of “Gagauz” as well as the name of the language were not known until the end of the 19th century, when the Russian scientist and researcher Valentin Moshkov organized a series of expeditions, gathered materials and published articles about the people called Gagauz.

According to, Vitalii Sirf, philology PhD, in the Gagauz language only 15-20% of words were borrowed from the Arab and Persian languages. The rest of the vocabulary was of different origins: Turk, Roman, as well as many Slavic words.

The Gagauz written language with Cyrillic letters was adopted in 1957. At the beginning of the 90s the Gagauz language switched to the Latin alphabet since the intelligentsia and teachers considered that the Latin alphabet better reflected the specificity of the Gagauz language.

In 2018, the people’s Assembly of ATU Gagauzia adopted the Law on the expansion of the scope of the Gagauz language use, thus obliging Gagauz officials to know the Gagauz language.

In 2010, the United Nations Organization declared Gagauz to be a language prone to extinction.



University of Comrat, 1990

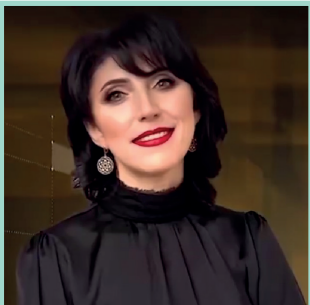


Valentin Moshkov



The Turkish language, the old Osman-Turk language, which is now called modern Turkish language is different from the Gagauz language which also has Turkic origins and their separation took place back then in the Balkans. There, in the Balkans, a range of conditions were created, both ethnographic and linguistic, that influenced the structure of phrases and the lexicon. The phonetics and the intonations were influenced, the rhythm of the speech is totally different from the Turkish language.

Vitalii Sirf,
philology PhD



The Law on the expansion of the scope of the Gagauz language use stipulates a range of measures to be implemented: there must be two subjects taught in Gagauz language in the primary school; the members of the People's Assembly and of the Executive Committee must know Gagauz.

Ecaterina Jecova,
former member in the People's Assembly, co-author of the draft local law



Video
version

GAGAUZ DRAMATIC ART

“A nation without dramatic art is a dead nation”, once stated the Gagauz writer Dionis Tanasoglu, in whose memory the National Theatre from Ceadir-Lunga was named.



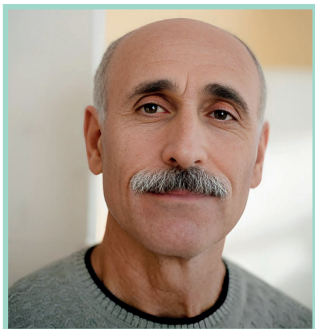
Founded in 1997, the theatre opened its doors to the first audiences many years before, in 1970, when Dionis Tanasoglu was organizing performances with the involvement of amateur actors. It was only at the end of the '80s that Gagauz students started enrolling at the Institute of Arts, where certain key disciplines were taught in Gagauz, such as staging, acting, and rhetoric, and the rest of the disciplines were taught in Russian.

The first performance held in the National Theatre in Ceadir-Lunga was “Oglan and Leanca”, written by Dionis Tanasoglu, being an analogy of Shakespeare’s “Romeo and Juliet”. The performance hall seemed to be unable to fit all the spectators back then, and the inhabitants of the autonomy saw for the first time a dramatic performance presented by professional actors in the framework of a national theatre.

The troupe of the Gagauz theatre in Ceadir-Lunga currently consists of 12 actors and the majority of the performances are in the Gagauz language. Some performances are in Russian and “The Rooster and the Sun” is in Romanian.

In 2021, the Theatre from Ceadir-Lunga got the grand prix at the Gala UNITEM for the performance “Mozgoroi”, as the best performance for children.





Scene performance in the Gagauz language was something new for our people. There was no theatre before, everything was organized at amateur level.

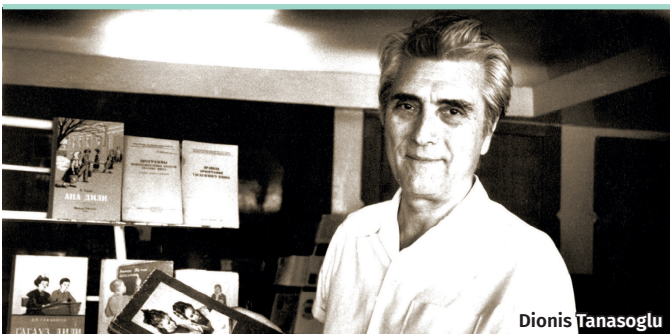


The mission of a theatre is not only culture preservation but also promotion of correct Gagauz language, which is the reason why we stage numerous performances for children.



Our Gagauz theatre presents during the international festivals not only our Gagauz people but also the entire Republic of Moldova.

■ **Mihail Constantinov**, disciple of Dionis Tanasoglu and the current director of the National Theatre “Dionis Tanasoglu”



Video version

GAGAUZ HOMES

"The houses, same as the people, have their own souls and faces, reflecting their inner essence", said Alexandre Dumas.



A house is a symbol of family for Gagauz people, representing the memory of their ancestors and their connection with the nature. As for the etymology of the word *ev* – “house”, in Gagauz language “to get married” is translated as *evlenme*, stemming from the word meaning “house”, in other words, “to get married” means “to obtain a home”.

In old times, a traditional Gagauz house would be a rectangular building maximum 4 meters wide and with a terrace as an essential element. Before setting the foundation for a new house, a table with bread on it was placed in that location. The houses were built with their windows oriented to the South or to the East. Inside, Gagauz houses had two chambers, same as the traditional Moldovan ones: “Casa Mare” and the living room, and in the middle was situated the *hayat*, meaning “life” in Turkish.

Another traditional element of a Gagauz house is the cellar. That’s where the preserves for the winter are stored and, of course, the wine. Moreover, every Gagauz house has a special place set aside for prayer.

The Gagauz preserved certain elements of their traditional homes even at present. It includes the *sofra* – a small round table, and the *susak* – a recipient carved from pumpkins of a special shape that is frequently encountered in Gagauz households. Moreover, almost every house nowadays has a stove. Hospitality is revered in the Gagauz homes. Hospitality is *adamlîk* in Gagauz, the root of this word is *adam* – person, in general, regardless of nationality, language and status.



The icons have a special place in the homes of the orthodox Gagauz. They are always oriented to the East because that is where the sun rises and a new life begins.



The Gagauz decorate their homes with braided garlic hung at the windows and doors. The garlic braids are also used nowadays during the wedding ceremonies as a symbol of the family that is supposed to be friendly and united as that bunch of braided garlic.

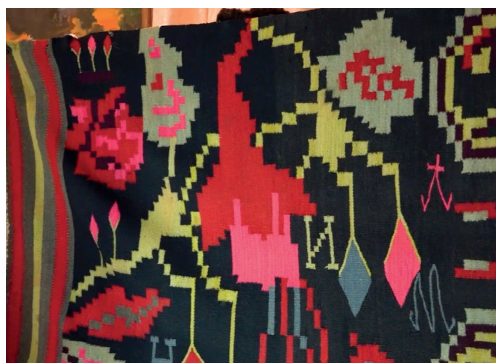
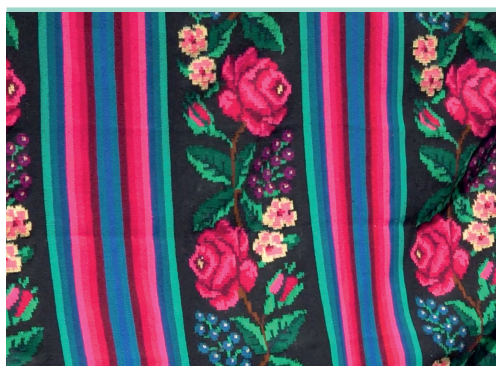
■ **Ecaterina Cernioglo,**
curator in the museum of
Besalma village



Video
version

SYMBOLISM OF GAGAUZ CARPETS

“Unfold your carpet and I will read your soul”, says an old Turkmen proverb, which emphasizes the importance of carpet weaving for the culture of a people.



The carpets have a special place in Gagauz culture, helping us better know the traditions and customs of this people. Historians agree that it was mainly in the 18th century when the Gagauz carpets appeared, when a massive migration of Gagauz towards the Bugeac steppes took place. The people decorated their homes according to the traditions inherited from their ancestors.

Every Gagauz family had a space in their homes where the dowry and the precious items were kept. It was also there, on the biggest wall in the house, that a carpet decorated with a family tree would be displayed. A carpet was an important item for the girls' dowry. The process of carpet manufacturing would start with sheep shearing. Then the wool was prepared, washed and spun. The threads to be used for carpet weaving should first be dyed. For example, the sugar beet was used for obtaining the red pigment, walnut leaves would be used for the green pigment.

The background of a carpet would most frequently be woven of brown or black threads. Every element woven on the carpet symbolized the occupation of the



It is hard to estimate when the first Gagauz carpets appeared, presumably it happened when the first houses were erected and the need to cover the empty walls appeared. Provided their history as a nomad people, most probably the Gagauz borrowed certain elements from other ethnicities, having contacts with other cultures.



The family tree divided the carpet in two parts the number of branches on that tree represented the number of children in the family and each of the branches would be decorated with a rosebud as a symbol of a happy and healthy life continuation.

Ludmila Caracioban,
Director of the historical
museum, Besalma village

family members: the livestock growers decorated their carpets with birds and cattle, the farmers wove grapes. Some weavers would even weave letters from their names into the carpet. However, one of the main symbols of the Gagauz carpet is the rose.

In 2013, in the village Gaidar the first Gagauz carpet festival of the was organized, gathering artisans from different localities. This event is held annually in August.



Video
version

TRADITIONAL GAGAUZ CLOTHING

The traditional costume represents a key element of a people's culture and way of living. For Gagauz, their traditional clothes are a reason for proudness, being characterized through sobriety, dark colors but also by exquisite elements embroidered with utmost mastery.



Nowadays traditional Gagauz costumes are being worn by local inhabitants during festivals or other cultural events. The Gagauz male garments include a shirt, wide trousers, a wide red belt and a hat. The collar of the shirt must be of tunic-type cutting.

The traditional female garments include a manually woven shirt, a dress and a shawl in dark colors. For celebrations, women wear a red or rose flower stuck into the shawl at the level of the eyes.

A special element of the traditional Gagauz garments is the bride's dress, totally different from modern ones.

Traditional Gagauz costumes, created 100 years ago, may be currently viewed in the museum in Besalma village. Moreover, the beauty of the traditional Gagauz garments may be seen during national celebrations such as Hederlez or Kasim.



Video
version



Gagauz traditional clothes were initially not sewn in bright colors. In general, the sources and roots the Gagauz costumes were not fully studied. Nobody has ever studied yet the origins of Gagauz clothing.



Until the '70s the traditional Gagauz clothes could have different colors: it could be blue as the sky, light green or red. Besides, the bride's dress had an apron that may only be removed during the wedding, being then replaced by a belt.

■ **Maria Capacli**, scientific coordinator of the history museum, Besalma



The hat is the pride of men. It should also have a flower on the hat for decoration. Men would wear a flower on the left side and women on the right side.

■ **Maria Kambur**, head of the band in Besghioz



ORIGINS OF GAGAUZ FOLK DANCE

Gagauz folk dance is an expression of their culture and tradition, being an important element of the cultural heritage of this ethnicity.



The Gagauz dances are diverse and reflect the cultural diversity of the Gagauz, being influenced by the Turkish, Balkan, Romanian and Russian dances. Slow movements, humble and dignified, are the main features of Gagauz folk dances.

The director of the museum in Besalma village, Ludmila Caracioban, says that the Gagauz dances appeared at the same time as the emergence of the Gagauz people. At present, almost every locality in the Autonomy has its folk band.

One of the most popular Gagauz dances is *Kadınca* (Kadinjia). It is a joyful and energetic dance frequently danced during wedding celebrations and other special occasions.

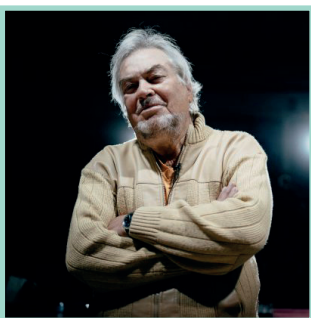
According to Ludmila Caracioban the Gagauz dances borrowed certain elements from Moldovan dances. The difference is that the Gagauz dance their hora counterclockwise.

The folk dances are a mirror of the Gagauz character, according to the renowned choreographer Constantin Ghermec, who took the fame of the Gagauz folk dance beyond the borders of our country.



Every Gagauz settlement has its traditions. There are eight types of dances just in Besalma: some are solo dances such as Kadinja, others are danced in pairs. Another type of dance involves three dancers, and it is called Kirata havası (the bride's dance) in some villages and Marama in others – in the past it used to be danced by the bridegroom with his sisters.

Ludmila Caracioban, director of the History Museum in Besalma



We have a rich folklore due to the Turkic roots, a strong Balkan influence as well as the Moldovan footprint. Gagauz dance cobines all these elements, which emphasizes the nomadic roots of the people through pronounced and classical movements.

Constantin Ghermec, choreographer of the band "Düz Ava"



Video version



Interview with Constantin Ghermec

GAGAUZ CUISINE

Gagauz cuisine includes around
100 types of dishes.



Traditional Gagauz cuisine is a reflection of the nomadic past of Gagauzians. The secrets of Gagauz cuisine are the spices and the cooking techniques peculiar to the Gagauz. A key ingredient never missing in the Gagauz kitchen is mashed red pepper providing for a specific flavour to their dishes.



Gagauz festive dishes include lamb *kaurma*, *bulgur*, *sarma*, *gözleme*, *kivirma*, as well as snacks made of sweet pepper, tomatoes, eggplant and sheep cheese.

Kaurma is a traditional slowly cooked lamb stew. It is served hot, as a main course, or cold as a starter. In the past, the cold *kaurma* with sheep cheese was the staple food taken by the shepherds when they took the sheep to pasture.



The Gagauz cook different traditional dishes of lamb meat. For example, *Kurban bulguru* is cooked from lamb meat and liver – it takes slow cooking in an oven following a special recipe. Traditionally, *kurban bulguru* is cooked when a newly-married couple is moving to their new home after the wedding.

The Gagauz are orthodox Christians, and they thoroughly respect preligious

traditions. During the religious fasting periods, Gagauz housewives cook fermented cabbage mixed with bulgur and vegetables.

Pastry has a special place in Gagauz cuisine: *gözleme* and *kivirma* are a business-card of the Gagauz people.

Gözleme is cooked from thin layers of dough, most often stuffed with cottage cheese or apple and fried in a pan.

Kivirma is also made of dough, stuffed with sour cheese with cream, baked in an oven.

Kabakli is another variety of sweet pastry stuffed with pumpkin.

Another delicacy of Gagauz cuisine is stuffed walnuts.



Recipe for “Gözleme”

Ingredients for the dough:

- 2 cups of wheat flour;
- 1 cup of water;
- 1 teaspoon of salt;
- sunflower oil.

Ingredients for the dressing:

- 300 g sheep cheese;
- 1 egg.

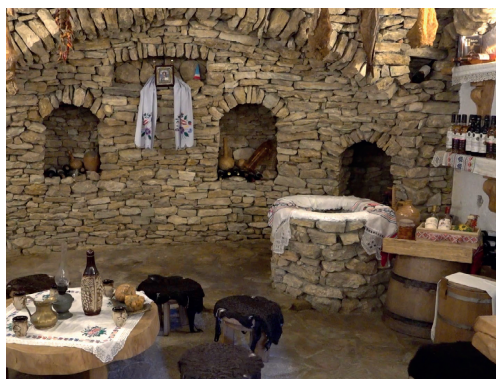
The dough is spread into thin layers, stuffed with cheese and fried on the stove.



Video
version

GAGAUZ TRADITIONAL WINES

Wine is not just a mere beverage for the Gagauz, but it is rather an element of the people's material and spiritual culture.



● ● ●

The Gagauz were practicing winemaking even back in times when they used to live on the territory of Dobrogea. In the 19th century when they settled in Bessarabia, they continued this activity on the arid soils of Bugeac. Most often, the Gagauz planted the vine varieties *Zaiber* and *Cuderca*, this choice being influenced by the climate conditions in the Southern regions of the country.

Traditionally, there were several types of wine produced by the Gagauz. *Aci Sarap* – is a bitter tasting type of wine to which absinth was added. It was mainly used for treatment purposes.

Besides that, a ceremonial wine variety was also produced of the first pressed wine. This wine was only served on special occasions when the guests arrived. The process of ceremonial wine production was a rather complicated one: after fermentation an amount of fresh grape juice is added. The wine would thus become sweet and with an intense flavor.

According to historians, the main aspect that makes the difference is that Gagauz would never drink the wine earlier than 40 days from the moment of its produc-

tion. It is known that the Moldovans do have such a tradition of consuming the young “greasy” wines. “Here it was never traditionally practiced. If somebody violated this rule it would stir criticism,” said Andrei Mutcoglo, historian, head of the Historical and Cultural Centre “Stepan Topal”, Comrat. Today, old traditional wines may be tasted in the wineries of the Gagauz autonomy, where the winemakers strictly respect the traditions passed from generation to generation. Traditionally, the wine may be tasted at the beginning of November when Wine Day is celebrated in the autonomy.



When the Gagauz cut the vine, they had to sprinkle it with the wine of the previous year also drinking that wine there in the vineyard. That ritual was considered to help for a reach harvest.

■ **Andrei Mutcoglo**,
historian, head of the
Centre of history and culture
“Stepan Topal” in Comrat



Video
version

THE LEGEND OF HEDERLEZ CELEBRATION

Hederlez is one of the main springtime celebrations of the Gagauz, symbolizing the beginning of grazing and of agricultural work.



The awakening of nature and the respect to the traditions of the ancestors are celebrated by the Gagauz every year on May 6.

Hederlez is celebrated in the same day when the Orthodox Christians celebrate St Georges Day, and the celebration traditionally starts with a religious service.

For *Hederlez* the Gagauz respect a ritual called *kurban*, or livestock sacrifice. A lamb or sometimes a rooster must be sacrificed on that day. The meat must be cooked with bulgur wheat. Half of the food is shared with the poor or with neighbors and the remaining half is eaten by the family members.

According to Eudochia Soroceanu, the Gagauz people preserved the cult of their ancestors and it is on *Hederlez* that people pay homage to them.

Nowadays cultural events and festivals are organized for *Hederlez* such as the famous horse races in Ceadir-Lunga.



Video
version



”

The dishes are to be cooked by the whole community, or by the people living on the same street or at least by two or three families gathering together for the cooking.

”

It marks the connection between this world and the world of the dead. This is a permanent interlink that is reflected in all the rituals and customs of our people. A prayer must be read when slaughtering a lamb. When the meat of the sacrificed animal has been shared with others one must say: I offer it to you in this world for me to have it in the other world.

■ **Eudochia Soroceanu**, scientific researcher in the Academy of Science of Moldova



CUSTOMS AND TRADITIONS FOR KASIM

From ancient times, the Gagauz have celebrated *Kasim*, marking the end of the agricultural season and the beginning of winter.



The celebration *Kasim* is associated by the Gagauz with the cyclical separation of the year in two parts: from *Kasim* to *Hederlez* – winter, and from *Hederlez* to *Kasim* – summer. Today, *Kasim* is celebrated on 8 November and it coincides with St. Dmitri Day. The researcher at the Academy of Science of Moldova, Eudochia Soroceanu, specifies that the Turk word *Kasim* means transition.

According to the tradition, the householders would bring their cattle back home and pay the salaries of the shepherds. The owners of large numbers of livestock used to slaughter part of their herd. At the same time, during *Kasim* the results of the agricultural year were checked, and the day-workers would get paid for work. This day may also be called Harvest Day.

Nowadays, on the occasion of *Kasim* Wine Day is also celebrated in the Gagauz Autonomy – *Gagauz sarap yortusu*. The farmers from the region gather at Comrat, presenting their mastery of winemaking but also the talent of cooking traditional dishes.

In some villages exhibitions of livestock are also organized, which is an

occasion for on Wine Day there are tours being organized to different Gagauz wineries. Tourists may get acquainted with Gagauz wines also have the opportunity to take part in production process.



Video
version

CELEBRATION OF MARTISOR IN GAGAUZIA

The Gagauz, same as some other nations, celebrate Martisor at the beginning of March. Throughout the autonomous territory concerts and festivals are being organized “*Mêrtisor Gagauziyada*”.



For the Gagauz, Martisor is primarily a celebration of the renewal and light. In this day they do the cleaning in their homes, take the clothes outside for freshening.

A tradition respected by the Gagauz on the 1st of March is related to the beginning of the agricultural year. In the past, a red wool belt would be placed on the table with the words “*May the grains become red and not black*”, meaning that they should be full, ripened and the harvest should be rich.

On the 1st of March the population of the Gagauz autonomy wear a tiny red and white flower on the chest. However, in the past the Gagauz, mainly women and children, wore a red and white band on the wrist.

The researchers studying Gagauz culture and history consider the celebration of “Martisor” to be an eloquent example of the willingness of this ethnicity to embrace the experience and traditions of other people.

In 2017, “Martisor” was included in the list of UNESCO, via a joint proposal submitted by Bulgaria, North Macedonia, Moldova and Romania.



Video version

CAROL SINGING IN GAGAUZIA

The Gagauz have a special reverence for the Christmas celebrations' tradition.

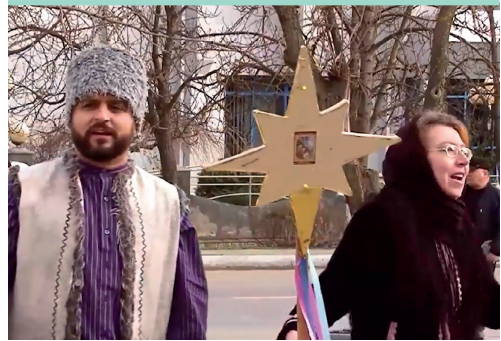


On January 7, when Christmas is celebrated based on the old-style calendar, the Gagauz go caroling, using the beautiful traditions of Moldovans and the Balkan Bulgarians.

Carol singing in Gagauzia is done on Christmas Eve and it is called *Kolada gezmää*, *Koladeli*. The young people start the preparations for this celebration much in advance. During the Christmas fasting period *Kolada orucu*, the young people come together in a house where a man, respected in that community, teaches them the carols *Kolada çalma*. During the carol singing that man will play the role of a “tsar”. The head of the “tsar” is decorated with circles resembling a crown *fenet*.

The other carol-singers will wear festive clothes. They will wear flowers on their hats *KitKa*. Arriving at a household, the head of the band will call the home-keeper outside asking its permission to start caroling. The family will listen to the carols on the threshold of the house and will traditionally offer bread and wine to the carol singers.

The carol singers are also traditionally rewarded with a round bread and a lit



candle, as well as with money. Sometimes they may also get meat, boiled chicken or sweets.

There are special f carols – the religious ones – proclaiming the birth of the son of God and the inception of a new beginning.

The Gagauz also sing carols on New Year's Eve and on January 13, *Hêy-hêy gezmää*. The children are the first to start caroling through the villages in the morning, then the adolescents follow and the adults close the day. On January 14, in the morning, St. Vasili Day, the children go from door to door with *Sorcova* – knocking a fruit tree branch on the shoulders of the household members wishing them prosperity, health and harvest in the new year.

The Gagauz believe that carol singing helps the farmers get a rich harvest in the fields, in the orchards and in the stables, as well as goof health for the families. That is why in the past the carol singers tried to visit all the houses except for the households in mourning. Another belief was that the carol singers would help keep the bad spirits out of the village. But beyond all these beliefs, the carols mainly bring joy to everyone.



It is a merger of the Bulgarian customs and rituals, practiced in the Balkans, with the local Moldovan traditions. At Christmas, people go from home to home singing songs and carols. The carols are dedicated to the householder, to the girls to be married and to the children of the family. Such carols may be read as prayers for harvest and fertility.

■ **Eudochia Soroceanu**,
researcher from the Academy of Science of Moldova



Video
version

FAMOUS PERSONALITIES OF GAGAUZIA

The beginning of the 20th century knew a range of remarkable personalities crucial for the history of the Gagauz people.



The promoter of Gagauz culture, **Mihail Ciachir**, was born in 1861, in Ceadir-Lunga. Originating from a family of deacons, he became a prominent personality dedicating his life to the preservation and development of the Gagauz language and culture. After having graduated the Theology Seminar in Chisinau, Mihail Ciachir started teaching in the Theology School for men in Chisinau. However, he was genuinely passionate about the conservation and promotion of the Gagauz culture and language. In 1896, Ciachir turned to the Ministry of Education of the Russian Empire with a request for printing books in the Moldovan language and in 1904 it lodged a request to the Synod to authorize publications of religious literature in the Gagauz language. Three years later the first fragments from the Old Testament, liturgical Evangel and Evangel by Matthew were published. Mihail Ciachir was the initiator of the first newspaper in the Gagauz language, entitled *Hakikatın Sesi* or (Voice of the Truth), and in 1938 he coordinated the launching of the first Gagauz-Romanian dictionary as its author. Starting with 2012, 27 April – the date of birth of Mihail Ciachir, was declared the Day of writing and Gagauz language.



Dmitrii Caracioban. In the heart of the picturesque village Besalma, on 27 May 1933 Dmitrii Caracioban was born – a person who lived a life full of remarkable achievements, a poet, writer, author of the first Gagauz movies. For three years Dmitri studied in a Romanian school, after which he graduated three grades in the Soviet period.

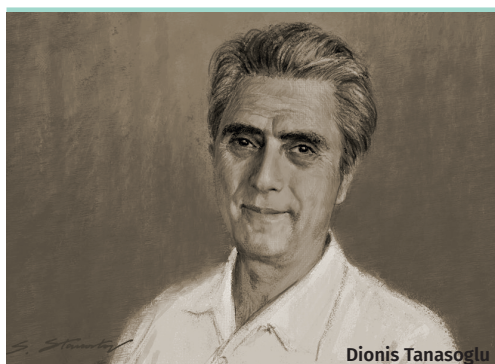
Dmitri was passionate about painting and writing. In 1959, he published his works in the book *Bucaktan seslar* (the Voice of Bugeac). Also, in that year Caracioban became a teacher of Gagauz language in the school of Besalma. Dmitrii Caracioban spent his first salary to buy a video camera. He thus started his career in cinematography. He produced the movies “Gagauz fairytales” and “Besalma yesterday and today”, leaving us with a heritage of more than 40 films. In 1967, the film “Besalma yesterday and today”, by Dmitrii Caracioban, got the second prize at a contest organized by the House of Film in Chisinau. Dmitrii Caracioban often went to the libraries in Russia to bring home documents and books about the Gagauz people. In this way the first museum of the Gagauz in the world was established – Museum of History and Ethnography in Besalma.

He left an immense heritage behind: more than 50 paintings, more than 60 sculptures, over 40 fiction and documentary movies. He launched 12 volumes of poetry, short stories and drama.



Video
version

FAMOUS PERSONALITIES OF GAGAUZIA



● ● ●

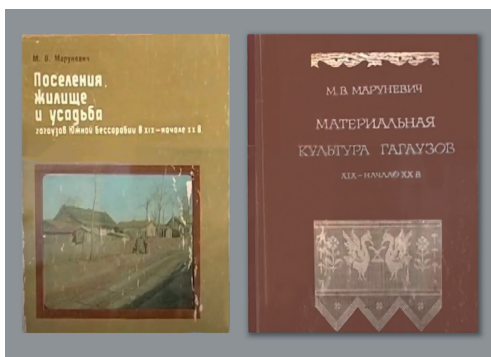
Dionis Tanasoglu was a remarkable writer, pedagogue, and promoter of the Gagauz culture. He was born on 7 July 1922, in the village Chiriet-Lunga. After having graduated school, Tanasoglu continued his education in the Pedagogical College at Cetatea Alba, studying music and philology. In 1957, after the official recognition of the Gagauz nation in the Moldovan SSR and the adoption of the Gagauz alphabet, Dionis Tanasoglu was involved in the organization of schools with educational process in the Gagauz language and in the development of cultural programs. He was a key promoter of the Gagauz culture and language, he wrote drama, He taught at the Institute of Arts of Moldova and became Rector of the State University in Comrat. Dionis Tanasoglu was granted the title of "Poet of Gagauz people."

Nikolai Baboglu was a writer, poet, folklorist, pedagogue, author of schoolbooks in Gagauz and translator, born on 2 May 1928 in a family of peasants in the South of Moldova in a picturesque Gagauz village, Tatar-Copceac, which is known today as Copceac. After having graduated school, he went to the Theology Seminar.

In 1940, when the Soviet troops entered into Bessarabia, his religious career came to an end. Nikolai Baboglu finally became a teacher in a village school.

In the 1950's, Baboglu started being actively involved in literature: he translated into Gagauz the works of Mihai Eminescu, Ion Creanga, Alexander Pushkin and others. Nikolai Baboglu, together with de Dionis Tanasoglu, are the most symbolic prose writers in Gagauz literature.

Maria Marunevici was a complex personality that managed to combine a scientific career with involvement in politics. Maria Marunevici was born on 25 October 1937, in Comrat. Maria Marunevici did her PhD on "Traditional Gagauz houses", and in 1970 she got her PhD in History and became a correspondent member of the Academy of Science of Moldova. Her research activity focused on Gagauz history and culture. Maria Marunevici published more than 30 scientific works and she was also a key figure in the organization of the social movement "Women of Gagauzia". In 2001, Maria Marunevici contributed to the establishment of the Center for scientific research "Maria Marunevici", named in her honor. This center publishes scientific works, organizes roundtables and scientific conferences, and implements a series of multimedia projects for the study of the Gagauz language, history and culture.



Video
version

CREATION OF THE GAGAUZ AUTONOMY

On 23rd of December 1994, the Parliament of the Republic of Moldova adopted the “Law on the special legal status of Gagauzia”



Year 1988, south of Moldova, Comrat – the Gagauz intellectuals are meeting at discussion tables, debating on historical and cultural issues. They were concerned with the fact that the Gagauz language started to slowly disappear from day-to-day life and was no longer taught in schools. In 1988 the representatives of the Gagauz intellectuality created the movement *Gagauz halkî*, translated as Gagauz people.

On the 21st of May 1989, during the first congress of “Gagauz People”, the group’s resolution was voted, requiring the creation of an autonomous republic in the south of Moldova with its capital in Comrat. One year later, on the 19th of August 1990, the group led by Stepan Topal proclaimed Gagauzia to be an autonomous republic within the USSR. The Government from Chisinau declared that decision to be unconstitutional. In March 1991, a referendum was organized on the territory of Gagauzia, in the framework of which the majority voted to stay within the componence of USSR.

Meanwhile, on the 27th of August, Moldova acquired its independence. In that context, the disagreements between Chisinau and Comrat increased.

After a long process of negotiations, with the involvement of several national and international leaders, including the presidents of Turkey, with a range of mutual compromise agreements, Comrat accepted return of the Gagauz community into the Constitutional framework of the Republic of Moldova.

On 23rd of December 1994, the Parliament adopted the “Law on the special legal status of Gagauzia”, providing for the unity of the country with guarantees of a range of self-administration autonomous rights.

Today, Gagauzia is an autonomous territorial unit with a special status, which is also a form of self-determination of the Gagauzians, as a component part of the Republic of Moldova. It has three official languages. Many European organizations consider Gagauzia to be a successful model for the resolution of ethnical conflicts.



Süleyman Demirel

”

The emergence of Gagauzia as such was not only a major event for the Gagauz from our region, but also an important benefit for the entire Republic of Moldova. Through negotiations, without any blood being shed, which was even an exception we may say, an autonomy emerged.

■ Vitalii Sîrf,
historian, philology PhD

”

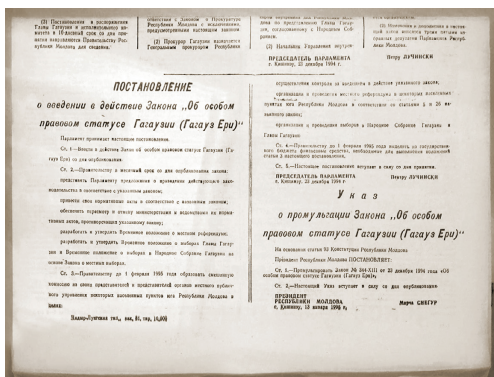
Every time I talk to foreigners about Gagauzia, I emphasize this as a best example of a peaceful conflict settlement on the territory of the former USSR. The multi-ethnic factor is a peculiarity of the Republic of Moldova, which should become its business card.

■ Ivan Duminica,
history PhD



Video
version

ADOPTION OF THE LAW ON THE SPECIAL LEGAL STATUS OF GAGAUZIA



“Gagauzia is an autonomous territorial unit with a special status, which is a form of self-determination of Gagauz people as a component part of the Republic of Moldova”

This is the text of art.1 of the Law on the special legal status of Gagauzia, adopted in 1994. The law was developed as a response to the aspirations of the Gagauz people to preserve their cultural identity and autonomy in the framework of the Republic of Moldova.

“The Gagauz issue started being tackled as of 1989 when the national movement started in the Republic of Moldova,” recalls the Head of the General legal department of the Parliament, Ion Creanga.

In 1993 a commission was established at the Parliament level to address the issue of the Gagauz autonomy status. Long discussions followed seeking for compromise and solutions. Thus, Gagauzia was recognized via a law as an autonomous administrative-territorial unit in the framework of the Republic of Moldova.

The law on Gagauzia allows them to independently settle certain political economic and cultural development issues.

The Gagauz language is enshrined as the official language in the region, as a safeguard for the protection of the cultural identity of the Gagauz community. Besides that, there are two more official languages in Gagauzia. The legislative power in Gagauzia is accomplished by the People's Assembly, while the executive power lies in the hands of the Governor of Gagauzia called Bashkan and the Executive Committee.



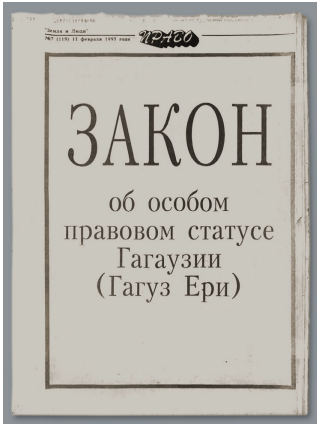
Adoption of this law marked an important step for the resolution of the political tensions and divergencies between Chisinau and Comrat and we must recall that unless the Parliament took that decision, the dissensions would have continued.

■ Vitalii Sirf,
historian, philology PhD



This draft law involved plenty of work and debate, sometimes really hard discussions. There were Gagauz delegates in the framework of the Parliamentary commission who brought their arguments for the issues and needs emphasized. In the long run the autonomy status was offered via an organic law.

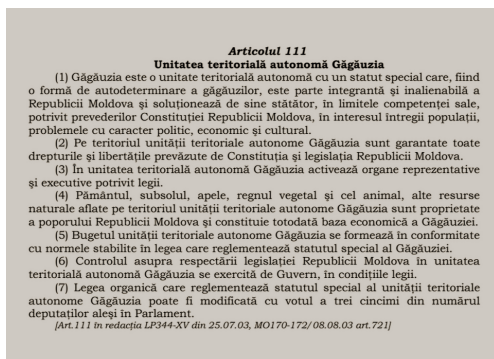
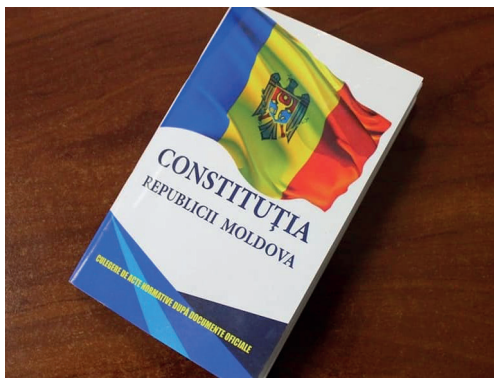
■ Ion Creanga,
Head of the General legal department of the Parliament



Video
version

MODIFICATION OF THE CONSTITUTION IN 2003

On 29th of July 1994, the Parliament adopted the Constitution of the Republic of Moldova. Since then the supreme Law of the country underwent a series of modifications, but one happened on the 25th of July 2003.



The process started in 2001 when Chisinau transmitted to the Venice Commission an initiative related to the competences of the Autonomy to be included in a new draft Constitution of the Republic of Moldova. A group of rapporteurs expressed their support for the introduction into the Constitution the provisions of the Law on the status of Gagauz-Yeri. 25 July 2003 – the Parliament of the Republic of Moldova approved with 76 votes out of 101 the supplementing of the Supreme Law of the state.

According to Art. 111 of the Constitution, Gagauzia is an autonomous territorial unit with a special status which is a form of self-determination for Gagauzia being an integrated and inalienable part of the Republic of Moldova.

According to the law, on the territory of the autonomous territorial unit Gagauzia there are guaranteed all the rights and freedoms stipulated in the Constitution and legislation of the Republic of Moldova. In the administrative territorial unit Gagauzia there are operational representative and executive bodies such as the Bashkan, People's Assembly and the Executive Committee. The soil,



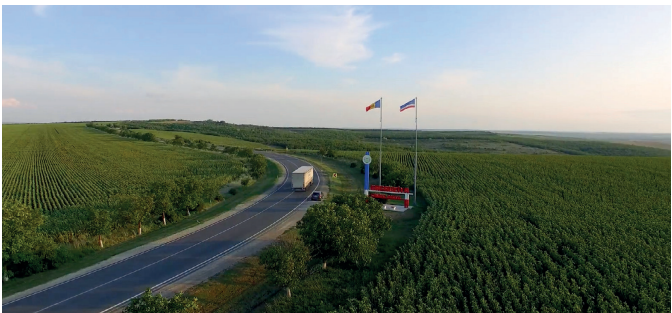
underground resources, waters, flora and fauna from the territory of ATU Gagauzia represent the property of the people of the Republic of Moldova, representing at the same time the economic basis of Gagauzia.

The organic law regulating the special status of the autonomous territorial unit Gagauzia may be modified with the votes of one fifth of the members of the Parliament, i.e. by at least 61 votes, after a prior consultation with the People's Assembly.



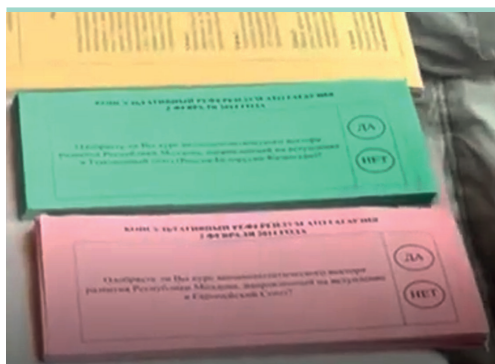
The Parliament adopted the main provisions of this law as constitutional provisions, which was a very important decision in my opinion from the point of view of consolidation of stability and security in the South of the country, but not only in the Autonomy but in general at the state level.

Vasile Sova,
former deputy-prime
minister for reintegration



Video
version

THE REFERENDA IN 2014 AND CONSOLIDATION OF THE DIALOGUE



On the 2nd of February 2014, the population of the autonomy were called to take part in two referenda – consultative and legislative, which were subsequently declared to be illegal by the central authorities. The decision on the organization of these plebiscites was taken in November 2013, as a result of the initialing by the Republic of Moldova of the Association Agreement with the European Union. This context of the relationships between the centre and autonomy drew the attention of the international community.



In 2015, the Parliament turned to CMI – Martti Ahtisaari Peace Foundation for the provision of mediation services and expertise as well as for the establishment of a constructive dialogue between Chisinau and Comrat. Thus, in November 2015 the Parliamentary Working Group on Gagauzia was created.



Throughout the process, the Working Group identified solutions for the improvement of the existing mechanisms and for the creation of new procedures for clarification of competences of the Autonomy and for the prevention of potential misunderstandings between the centre and autonomy.



The objectives that set the basis for the creation of the working group were establishment of a permanent parliamentary dialogue between the Gagauz authorities and the Parliament, as well as the creation of mechanisms for the clarification of the competences of the autonomy and prevention of possible misunderstandings between the two parties.

■ **Larisa Voloh**, co-president of the Parliamentary Working Group on Gagauzia



External partners and Chisinau decided to join their efforts to create an institutional platform for a permanent cooperation between the Parliament of the Republic of Moldova and the People's Assembly of Gagauzia.

■ **Alexandr Tarnavschi**, deputy president of the People's Assembly



Video
version

THE PARLIAMENTARY WORKING GROUP ON GAGAUZIA

***“All the conflicts can be resolved”,
said Martti Ahtisaari, winner of the
Nobel Prize for Peace.***



The communication may become the key for success in the relationships between the central authorities of the Republic of Moldova and the ATU Gagauzia. In 2014, the authorities from Comrat organized 2 referenda that were declared to be illegal by the authorities from Chisinau. Pursuant to those events, the stakeholders met at a discussions' table.

In 2015, the Parliament turned to CMI for mediation and expertise services required for the establishment of a constructive dialogue between Chisinau and Comrat. Thus, in November 2015 the Parliamentary Working Group on Gagauzia was established, consisting of an even number of representatives of the Parliament and of the People's Assembly of Gagauzia. The working group is a platform for a constructive dialogue, focusing on topics related to Gagauz autonomy and identification of joint solutions. The co-chair of the Parliamentary Working Group on Gagauzia, Larisa Voloh, claims that due to the expertise and involvement of international experts, this group has an efficient and permanent activity, tackling the topics of importance for both parties. The working group was established for the assurance of a continuous dialogue between the centre and the

Autonomy, reflection of the special status of Gagauzia in the domestic legislation and clarification of competences between the central authorities and the Gagauz ones.

As of 2015, there took place dozens of formal and informal meetings. More than 600 laws were analyzed and circa 30 draft laws were developed, out of which 9 were adopted in Parliament. The working group adopted 60 joint decisions.



The official creation in 2015 of the working group was the one and only such kind of institutional platform confirmed at such a level throughout the entire history of relations between Chisinau and Comrat. Moreover, the establishment of this working group was also supported by external partners. First of all, the embassies of Sweden and the CMI – Martti Ahtisaari Peace Foundation. Frankly to say, in my opinion, the working group wouldn't be functional without this support.

■ **Alexandr Tarnavschi**,
deputy chairman of the
People's Assembly



In 2016 the Government adopted an action plan for the socio-economic development of the Gagauzian autonomy, for 2016-2019. The adoption of that plan was a direct result of the Working Group activity, reflecting the Gagauz priorities identified in the process of the dialogue between Chisinau and Comrat. Subsequently, a range of projects were implemented that had a positive impact on the quality of life for the population in the region.

■ **Natalia Djandjgava**,
CMI project manager



It is important to mention the engagement of the Secretariat of the Parliament that provides expertise on the development of a range of legislative initiatives. During the activity period of this working group more of 60 decisions have been approved for the improvement of the activity of Gagauzia and for the harmonization of the legislation of the Republic of Moldova.

■ **Larisa Voloh**,
co-chair of the Parliamentary
Working Group on Gagauzia



Video
version

EXAMPLES OF FUNCTIONAL EUROPEAN AUTONOMIES



In the process of dialogue between Chisinau and Comrat the European practices of the functioning of territorial autonomies are studied. South Tyrol in Italy and the Aaland Islands in Finland are two examples of genuinely functional autonomies, even though each of them has a distinct history. South Tyrol is located in the border area, in the farthest Northern part of Italy, at the border with Austria and Switzerland.

At present, the extended autonomy of South Tyrol includes a system of “language quotas”, ensuring a proportionate distribution of public positions among Germans and Italians. Moreover, there are guarantees for the linguistic groups to get access to education in their mother tongues, including for Ladin speakers.

Aaland Islands represent an autonomous and demilitarized province of Finland. The region consists of circa 6.500 islands and accounts for a rich history.

At present, the Aaland Islands have their own Parliament and Government and Swedish is the only one official language even though Finland is a bilingual state, Finnish and Swedish being both official languages.

Both the experience of the Aaland Islands and that of the South Tyrol demonstrate that dialogue, delimitation of consequences and searching for compromise are vital for the assurance of a functional autonomy.



The Aaland Islands used to be part of the Swedish kingdom until 1809. There were disputes between Sweden and Finland regarding the Aaland Islands since the inhabitants there are Swedish language speakers willing to turn to their motherland, Sweden. There was no violent conflict in place, however the tensions were sufficient to bring the issue into the attention of the League of Nations.

■ **Susann Simolin**, Head of the Institute for Peace from the Aaland Islands



Looking at these two autonomies we may find that successful management allowed creation of conditions for these communities to live peacefully. Provision of new perspectives and experiences for the context of the Republic of Moldova is important for the identification of relevant solutions and, at the same time, to develop the Republic of Moldova as a state.

■ **Zdenka Machnyikova**, CMI international legal expert



The autonomous status of South Tyrol dwells on a number of negotiations which resulted in an autonomy of the South Tyrol there is a constitutional law of 1972 in this regard. That stipulates that the power is shared among the groups living in the South Tyrol.

■ **Elisabeth Alber**,
Research Group Leader Eurac
Research, Italy



Video
version

THE ACTIVITY OF THE ORGANIZATION CMI – MARTTI AHTISAARI PEACE FOUNDATION



CMI – Martti Ahtisaari Peace Foundation is a Finnish organization working in the area of prevention and resolution of conflicts through dialogue and mediation. CMI was established in 2000 by the Nobel Prize for Peace winner and former president of Finland Martti Ahtisaari. For more than 20 years CMI continued its growth and development, thus becoming a leader in the area of international peace keeping.



CMI started its activity in the Republic of Moldova in 2011, and as of 2015 it has been facilitating the informal dialogue on the platform of the Parliamentary Working Group for Gagauzia. In the dialogue process, CMI contributes to the institutionalization and sustainability of the dialogue between the centre and the autonomy through the consolidation of institutions, capacity building and supporting of the parliamentary dialogue process.



CMI manages to bring to the table qualified experts on the topics related to the Gagauz autonomy, providing support materials and facilitating the exchanging of opinions among experts, civil society and journalists.



In general, the organization functions on an informal basis, but we also run mandate-based activities. An example of such activity is the work of the Parliamentary Working Group on Gagauzia, operating based on the mandate of the President of the Parliament. It includes shuttle diplomacy, agenda setting, identification of priorities, which are important aspects both for the autonomy and for the Republic of Moldova.

Steve Young,
CMI country manager



CMI sticks to certain values that we must respect in our activity. The organization provides services of impartial mediation regardless of the political agenda of the parties involved in the process. This helps us promote social cohesion. Inclusion is also important for CMI. In the working process we try to engage in discussions all the stakeholders and interested parties.

Natalia Djandjgava,
CMI project manager



Video
version

SUMAR

(ROM)	GĂGĂUZIA 30 de ani de autonomie.....	1
(GAG)	GAGAUZ avtonomiyasına 30 yıl	49
(RUS)	ГАГАУЗИЯ 30 лет автономии	97
(ENG)	GAGAUZIA 30 years of autonomy	145